

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INSTITUTIONEN FÖR SOCIALT ARBETE

Styrningsmentalitet i socialt arbete

En kritisk diskursanalys av KBT

Masterprogrammet i socialt arbete
Vetenskapligt arbete, 30 hp
Författare Eva Themar och Johanna Blomqvist
Handledare Helena Johansson

Abstract

Title Social work and governmentality – a critical discourse analysis of CBT
Authors Eva Themar & Johanna Blomqvist
Keywords *governmentality, social work, CBT, neo-liberalism, discourse*
E-mail eva.themar@gmail.com
johannablomqvist10@hotmail.com

This study is based on the will to understand the importance of a specific theory within social work. From the concept of neo-liberal governmentality, the aim is to critically examine and discuss how governance and self-governance is manifested in social work methods and interventions, exemplified by the theory cognitive-behavioural therapy (CBT). This will be accomplished through an analysis of:

- How governance (and self-governance) is manifested in text through *the advocacy of* CBT and methods based on CBT.
- How (governance and) self-governance is manifested in text through *the contents of* CBT and methods based on CBT.

The study has a deductive approach including the hypothesis that the discourses inherent in social work methods and interventions, exemplified by the theory of CBT and methods based on CBT, may be related to the West's development of a neo-liberal concept of governance. The empirical material consists of a newsletter from the former Swedish Institute for the development of methods in social work (IMS) and the analysis was carried out with reference to Michel Foucault's theories of governmentality and by using Norman Fairclough's critical discourse analysis. The analysis shows, that the dominant discourses in the advocacy of, and through the contents of, CBT are those of science and the competent client, as well as the discourse of learning and behavioral change. In the light of previous research and theory, these discourses can be seen as conform to neo-liberal assumptions about the individual, and as an expression of governance and self-governance. The study thus shows that CBT, as presented in the empirical material from IMS, can be analyzed and understood using theories of governance, self-governance and neo-liberal governmentality. The interdiscursivity reflected in the social work's discursive practice, also indicates a change in the social work's order of discourse. In this study, the change can be seen both as a product of neo-liberal governmentality and as a reproduction of it. Finally the study discusses whether CBT's assumptions about the solutions to problems, are of such great relevance to social work, that it corresponds to the extent of the advocacy.

Förord

Den förenade kunskapsprocess som ett gemensamt uppsatsskrivande innebär gör det inte helt enkelt att med en klar och tydlig uppdelning säga vem som har gjort vad. Vi har båda två varit delaktiga i uppsatsens samtliga delar, text- såväl som idémässigt. Dock har vi när det gäller det centrala kapitlet *En presentation av teori och metod* känt ett behov av att fördela huvudansvaret för de två omfattande avsnitten *Teoretiska utgångspunkter* och *Metodologiska utgångspunkter* för att effektivisera och strukturera arbetet. Detta innebär att Eva är huvudansvarig för avsnittet *Teoretiska utgångspunkter* och att Johanna är huvudansvarig för avsnittet *Metodologiska utgångspunkter*. Vad gäller avsnittet *Tillvägagångssätt* har Johanna huvudansvaret för de metodologiska begreppen. I övrigt ser vi oss båda två som gemensamma skapare av och författare till uppsatsens resterande delar.

Vi vill gemensamt tacka vår handledare Helena Johansson. Först och främst för att du förstod vad det var vi avsåg att göra och för att du trodde på och engagerade dig i vår idé, men givetvis också för filosofiska samtal, kritisk läsning, värdefulla tips och tankar. Därtill vill vi tacka Tabitha Wright Nielsen för att du introducerade oss för det nya och svårgripbara begreppet governmentality som senare kom att utgöra vårt studieobjekt. Vi vill också tacka Inger Hällfors för att du, trots en hektisk period, tog dig tid till korrekturläsning ”för att du ville det”. Greta och Lasse underlättade analysarbetet vid flera tillfällen då ni tillhandahöll logi som erbjöd avskildhet och fullständig fokusering, till studentpris. Även Anders och Aris gastronomiska bidrag var ovärderliga under denna process.

Eva vill i första hand tacka Johanna för att du har varit min kollega och min vapensyster i ur och skur från det att vår idé väcktes men kanske framför allt för att du är min vän och den enda som fullt ut har kunnat förstå vad vi tillsammans har gått igenom under denna process. Jag hade inte gjort det här utan dig! Tack Anders för alla sätt som du har ställt upp på, för att du har stått ut med en stundtals frånvarande, trött och lättirriterad sambo denna vår men främst för att du är min diskussionspartner och för att du tror på mig! Slutligen vill jag tacka Maggan för den studiero som alla hundpromenader har givit.

Johanna vill först och främst tacka dig, Eva! Som du vet är jag mycket för att prata om ödet och att vissa saker bara är menat att bli. Att du och jag bytte universitet - från olika ställen och från olika terminer, för att slutligen mötas på samma ställe, samma termin och med samma intressen, värderingar och syn på livet - är för mig ett tecken. Det säger inte bara något om att vi, utan några stora meningsskiljaktigheter, har lyckats genomföra den här idén. För mig säger det också mycket om grunderna för en fortsatt och förhoppningsvis lång vänskap. Tack vill jag också säga till dig, Ari, för att du på olika sätt har stöttat mig till att fullfölja den inte alltigenom roliga process som det innebär att skriva en uppsats. Utöver ditt uppmuntrande och positiva sätt, uppskattar jag all den praktiska hjälp du bistått med vad gäller matlagning och skjuts till diverse ställen. Jag vill även tacka mina föräldrar, som alltid visat att ni tror på mig och på min förmåga att genomföra sådant jag brinner för!

Eva Themar och Johanna Blomqvist

Vireda och Ulricehamn den 27 maj 2011

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1. Det sociala arbetets utveckling – en bakgrund	2
1.2. Förekomsten och förespråkandet av KBT i socialt arbete	5
2. Tidigare forskning	8
3. En presentation av teori och metod	15
3.1. Epistemologiska utgångspunkter	15
3.2. Teoretiska utgångspunkter	20
3.2.1. Individualisering, frihet och liberalism	20
3.2.2. Styrningsmentalitet och styrningsteknologier	23
3.2.3. Makt och styrning till självstyrning	25
3.2.4. Kritisk reflektion kring Foucault och styrningsmentalitet	27
3.3. Metodologiska utgångspunkter	29
3.3.1. Forskningsansats och metodval	29
3.3.2. Att orientera sig på det diskursanalytiska fältet	31
3.3.3. Fairclough och Foucault – eniga eller åtminstone förenliga?!	32
3.3.4. Vad innebär den kritiska diskursanalysen?	34
3.4. Tillvägagångssätt	36
3.4.1. Urval	36
3.4.2. Etiska överväganden	38
3.4.3. Centrala begrepp och hur de tillämpas i föreliggande studie	39
3.4.3.1. Diskurs, social praktik och social struktur	39
3.4.3.2. Diskursordning och diskursiv praktik	40
3.4.3.3. Interdiskursivitet och intertextualitet	41
3.4.3.4. Transitivitet och modalitet	42
3.4.3.5. Diskursiv händelse	43
3.4.4. Analysförfarande	44

4. Resultat och analys	47
4.1. ”Kognitiv beteendeterapi – ett samarbete mellan klient och terapeut”	47
4.2. Styrning till KBT	48
4.2.1. KBT – det enda rationella?	48
4.2.2. Är du kritisk? – Fortsätt gräla och skäll som KBT-skeptikern!	52
4.2.3. Ett icke-alternativ som alternativ	55
4.2.4. Kunskap = KBT?	58
4.3. KBT som styrning till självstyrning	61
4.3.1. Diskursen om den kompetenta klienten	62
4.3.2. Diskurser om lärande och beteendeförändring	67
4.4. Sammanfattning av studiens resultat och analys	72
5. Diskussion	74

6. Referenser

1. Inledning

Our present is one in which we are enjoined to take care and responsibility for our own lives, health, happiness, sexuality and financial security, in which we are provided with choices that we are expected to exercise, and in which we might feel that there is a possibility of some greater freedom in the forms of life we can live, and be safe and prosper within. It is also one in which a multiplicity of authorities, movements and agencies comes into play, seeking to link up our freedom, choices, forms of life and conduct with an often uncertain mix of political goals, social aspirations and governmental ends (Dean, 1996, s. 211).

Denna studie tar sin utgångspunkt i en vilja att förstå den betydelse en specifik teoribildning kan tillmätas inom socialt arbete. Utifrån Michel Foucaults tankegångar om nyliberal styrningsmentalitet har vi för avsikt att exemplifiera, analysera och diskutera hur det sociala arbetets metoder och insatser påverkar, och påverkas av, aktuella samhälleliga diskurser kopplade till västvärldens övergripande samhällsförändringar. Den teoribildning som står i fokus för studiens analys är Kognitiv Beteendeterapi (KBT) och metoder och insatser som bygger på denna teoribildning. Vårt syfte är alltså att utifrån teorier om nyliberal styrningsmentalitet kritiskt granska och diskutera, hur styrning och självstyrning tar sig uttryck i det sociala arbetets metoder och insatser, exemplifierat med teoribildningen KBT. Detta vill vi åstadkomma genom att analysera:

- Hur styrning (och självstyrning) tar sig uttryck i text genom *förespråkandet av KBT* samt metoder som bygger på KBT.
- Hur (styrning och) självstyrning tar sig uttryck i text genom *innehållet i KBT* samt metoder som bygger på KBT.

Således har studien en deduktiv ansats, där vårt forskningsintresse har styrts av ovan valda teori. Vår väg till denna ansats tog närmare två år att vandra och har i viss mån varit krokig. Vi påbörjade processen med en tanke om att studera KBT och med en ambition att förstå dess förekomst i socialt arbete. Redan i det inledande skedet hade vi en tanke om att KBT skulle kunna kopplas till nyliberala strömningar, dock inte med avsikt att det senare skulle utgöra

vårt studieobjekt. Allteftersom tiden gått har fokus successivt förflyttats - *från* KBT i socialt arbete *till* styrningsmentalitet i socialt arbete. Denna process har alltså resulterat i att vi, utifrån teorier om styrningsmentalitet, vill exemplifiera hur styrning och självstyrning tar sig uttryck i det sociala arbetets metoder och insatser. Valet av KBT som exempel på hur dessa former för styrning tar sig uttryck baseras på en hypotes. Vår hypotes är att de diskurser som kommer till uttryck inom det sociala arbetets metoder och insatser, exemplifierat med teoribildningen KBT samt metoder som bygger på KBT, går att relatera till västvärldens utveckling mot en nyliberal form av styrning. Denna hypotes kommer nu att motiveras och underbyggas, på så sätt att läsaren ges en inblick i det sociala arbetets utveckling mot en individualisering av sociala problem och åtgärder, i kombination med en presentation av förespråkandet av KBT i socialt arbete, samt en inblick i vad som kännetecknar denna teoribildning.

1.1. Det sociala arbetets utveckling – en bakgrund

Det sociala arbetets utveckling, uppgifter och utformning är, i större utsträckning än de flesta andra yrken, förknippad med och beroende av övriga samhälleliga förhållanden, såväl vad gäller politik och ekonomi som vad gäller ideologi och allmänna uppfattningar (Pettersson, 2001). Samtidigt som dessa yttre förhållanden sätter gränser för vad som är möjligt att åstadkomma, finns det också inneboende drivkrafter i det sociala arbetet, bland annat i form av utvecklandet av teorier och metoder samt det sociala arbetets organisering och professionaliseringssträvanden. ”Socialarbetare har alltid varit tvungna att jämkla mellan olika intressen, t ex mellan å ena sidan strävanden efter att utveckla yrkeskunskap och vetenskapligt härledd kunskap och å andra sidan anpassningen till en praktisk verklighet med en viss socialpolitik och de lagar som råder” (Meeuwisse & Swärd, 2000, s. 18). Under det dryga sekel som det sociala arbetets nuvarande form har existerat har artikuleringen av sociala problem varierat, även om problemen i sig till stor del har varit de samma (Bergmark & Oscarsson, 2000). Exempelvis har synen på, och beskrivningen av, fattiga varierat (Pettersson, 2001). Förklaringar till fattigdom som går ut på individens bristande ansvarskännande har tampats med förklaringar kopplade till avsaknad av möjligheter och resurser samt förklaringar som härleds till arbetsmarknaden och löner. I vilken utsträckning som orsakerna till fattigdom har härletts till individen eller till omständigheter utanför dennes kontroll har skiftat både inom och utanför professionen, men också under olika tidsepoker.

Den maktutövning som det sociala arbetet rymmer samt den ideologiska mottagligheten har i vissa fall lett till en medverkan i förtryck (Meeuwisse & Swärd, 2000). Den svenska välfärdspolitiken är i och med globaliseringen underkastad krav på förändring (Blomberg & Petersson, 2000). Omorienteringen som har skett i och med det postindustriella samhället innebär en socialpolitisk individualisering, vilken både medför möjligheter och risker. Utvecklingen har bland annat inneburit att marknadslösningar och privatiseringar har fått allt större utrymme vad gäller det sociala arbetets organisering och en strävan från välgörenhet och filantropi mot professionalisering har inneburit ökade krav på vetenskaplighet (Pettersson, 2001). Marknadens inträde genom privata aktörer sker med löften om effektivitet och valfrihet parallellt med att ett större ansvar för välfärdskonsumtionen läggs på individen (Blomberg & Petersson, 2000). Den danske forskaren Kaspar Villadsen är en av dem som mer ingående har kartlagt och beskrivit den socialpolitiska individualiseringen och konsekvenserna av välfärdens ansvarsförskjutning. I flera studier (Mik Meyer & Villadsen, 2008; Villadsen, 2002; 2004; 2005) har han inspirerats av Foucaults tankegångar om nyliberal styrningsmentalitet utifrån vilka han bland annat analyserar det sociala arbetets utveckling. Med avstamp i denna analytiska ingång redovisas den socialpolitiska utvecklingshistoria som Villadsen (2005) menar ligger till grund för de olika sätt, på vilka styrning av mänskligt beteende har vilat sedan tre sekel tillbaka¹:

Auktoritär fattigpolitik (ca. 1700-1850)	Styrningsföremål: de fattiga som arbetskraft Styrningsmedel: tvång och sinnespåverkan Styrningsmål: att säkra flitigt arbete
Filantropi (ca. 1850-1900)	Styrningsföremål: den fattiges inre kvaliteter Styrningsmedel: andlig bearbetning och rådgivning Styrningsmål: väcka den fattiges egenansvar
Välfärdsplanering (ca. 1950-1980)	Styrningsföremål: den rådville och sårbara klienten Styrningsmedel: objektiv problembeskrivning Styrningsmål: problemerkännande och funktionsduglighet
Ny-filantropi (ca. 1980-pågående)	Styrningsföremål: klientens självuppfattning Styrningsmedel: stimulera klientens mentala självöverskridelse Styrningsmål: en klient som upptar sig med en inifrånstyrd självutveckling

¹ Redovisningen är fritt översatt av oss. För en beskrivning utifrån ursprungskällan hänvisas till Villadsen (2005, s. 217).

Det som kännetecknande 1700-talets auktoritära fattigpolitik och dess utformning fram till mitten av 1800-talet, var att styrningen av fattiga så kallade arbetsovilliga, skedde genom att påverka den fattiges kropp och sinne (Villadsen, 2005), vilket realiserades genom att placera den fattige i så kallade arbetshus, tvångsarbetsanstalter eller på sjukhus med tillhörande verkstäder (Villadsen, 2002). Tanken var att den fattige skulle få erfara hur idogt arbete och slit belönades med exempelvis öl, tobak och godsaker. Det var inte tal om att skapa en djupare förståelse för varför man måste arbeta eller vilka motiv den fattige hade för att inte arbeta. Snarare skedde styrningen genom att den fattige, kroppsligt och mentalt, skulle se och uppleva konsekvenserna av sitt ”val”, för att i förlängningen styra sig själv i önskvärd riktning (Villadsen, 2005).

Under andra halvan av 1800-talet utvecklades en rörelse som Villadsen (2005) menar påminner om dagens sociala arbete, nämligen filantropin. Till skillnad från 1700-talets auktoritära politik med tvångsinslag blev senare delen av 1800-talets grundtanke att sätta tilltro till människors inre godhet. Den filantropiska rörelsen betonade vikten av varje individs andliga bildning som lösningen på problem och menade att så länge man inte säkerställer denna, kommer materiell hjälp att vara överksam eller direkt skadlig. Den filantropiska rörelsen skiljde således på inre och yttre hjälp och budskapet till de fattiga var att få ordning på sin egen situation och sitt välmående istället för att förlita sig på stat och samhälle. Var och en måste lära sig att bli arbetsam, from och nöjd för att förändringar skulle kunna komma till stånd. Mer modernt uttryckt kan man säga att det handlade om att stimulera den fattiges arbete med sin egen självförståelse.

Välfärdsplanering är den beteckning Villadsen (2005) väljer för att beskriva ramen som kom att omgärda 1960- och 70-talens socialpolitik och sociala arbete. Som Pettersson (2001) påtalar ovan, innebar övergången från välgörenhet och filantropi en strävan efter professionalisering och en ökad tilltro till vetenskap. Villadsen (2005) menar att man i denna fas försökte ställa upp generella definitioner på välfärd och ett utbrett antagande om klienternas tillstånd som objektivt registrerbara började uppstå. Man försökte nu förflytta fokus från den enskildes vilja till att istället betona dess förmåga. Man påtalade även det accelererande industrisamhällets konsekvenser för vissa människor och betonade samhälleliga institutioners ansvar att lösa sociala problem. Individen kom nu att ses som rådvill och sårbar i behov av offentlig fackexpertis.

Ny-filantropin i det sociala arbetet är den period som Villadsen (2005) menar att vi är inbegripna i just nu. Inte på så sätt att filantropin har återkommit så som den tog sig uttryck under 1800-talet utan på så vis att vissa slagord och metoder, som först uppkom under 1800-talets filantropiska era, återaktiverats inom dagens sociala arbete. Det talas nu om att experterna stulit problemdefinitionen från klienterna och gjort dem omyndiga och passiva i förhållande till sina egna liv. Istället bör det utvecklas en aktiv socialpolitik som återför ansvaret till klienterna. Som socialarbetare ska man bistå klienten med att se på sig själv som ett resursfyllt, medvetet och väljande subjekt med en syn på självet som föränderligt, maktfullt och ”inifrån-styrt”. På så sätt framhåller Villadsen (2004; 2005) att det sociala arbetets fokus har förflyttats från samhällliga och sociala fenomen till ett självets politik. Mik-Meyer och Villadsen (2008) menar att denna utvecklingstendens kan sammanfattas under beteckningen nyliberalism², eftersom utvecklingen innefattar traditionella liberala värden. De liberala reformer och makttekniker som kommer till uttryck idag, utgår just ifrån föreställningen om att realisera medborgares och institutioners potential till en ansvarsfull självstyrning, bland annat genom att hänvisa till begrepp som individens myndighet, handlingskraft och frihet (Mik-Meyer & Villadsen, 2008; Rose, 1996a). På så sätt gör den nutida styrningen mer och mer intrång på individen och på individens förhållningssätt gentemot sig själv (Burchell, 1996). Styrningen kommer vanligen till uttryck inom exempelvis det sociala arbetets diskurser med målet att producera lyckliga, aktiva och delaktiga demokratiska medborgare och att få dessa att agera herre över sitt eget liv (Cruikshank, 1996).

1.2. Förekomsten och förespråkandet av KBT i socialt arbete

Valet att analysera just KBT grundar sig på att denna teoribildning är stadd i stark utveckling (Kåver, 2006) och till och med beskrivs som världens snabbast växande terapiform (Samrådsforum, 2008). Den förekommer såväl inom psykoterapi bedriven av psykoterapeuter (Kåver, 2006) som inom socialt arbete (Daleflod & Lardén, 2004; Lardén, 2009; Sjögren, 2006). Exempelvis har en betydande satsning genomförts i Stockholms kommun, där 1 800 socialarbetare utbildades i KBT, i syfte att evidensbasera socialarbetarnas praktik (Bergmark,

² I uppsatsen kommer vi att alternera mellan begreppen liberalism, nyliberalism och avancerad liberalism. Så som vi tolkar våra teoretiska källor är liberalismen ett vidare begrepp som inbegriper såväl nyliberalism som avancerad liberalism.

2008; Sjögren, 2006). KBT bygger på en kombination av beteendeterapi och kognitiv terapi. Beteendeterapin växte fram under 1920-talet och fokuserade inlärning samt hur olika komponenter genererar olika beteenden. Beteendeterapin utvecklades under 1950- och 60-talen genom teorier om att mänskligt beteende också styrs av dess konsekvenser. Om ett visst beteende belönas kommer detta beteende att upprepas och, omvänt, om det bestraffas kommer det att upphöra. Först under 1970-talet utvecklades den kognitiva teorin, vilken fokuserar på innehållet i individens tankar. Målet i en kognitiv behandling var att förändra innehållet i tankarna och/eller förändra beteenden som en följd av det förvrängda tänkandet (Kåver, 2006). Vi menar att det är just dessa aspekter av den terapeutiska inriktningen - förändrandet av tankar och beteenden - som indikerar ett individfokus såväl vad gäller de sociala problemens orsak som deras lösning.

Terapiinriktningen tillämpas idag både i grupp- och familjeterapi, enskild terapi och parterapi (Kåver, 2006; Samrådsforum, 2008) och vid självhjälpsbehandling via böcker och internet (Kåver, 2006; Whitfield & Williams, 2003) men också i förebyggande arbete och vid tidig intervention, såväl inom socialtjänst och ungdomsmottagning som inom skolhälsovård (Socialstyrelsen, 2008a). Kognitiva beteendeterapier hör också till de vanligaste insatserna som erbjuds så kallade antisociala ungdomar (Lardén, 2009) och förekommer till exempel inom ramen för behandlingsprogram på institutioner för kriminella ungdomar (Daleflod & Lardén, 2004; Lardén, 2009). Vanliga problemområden där KBT och/eller metoder som bygger på KBT framställs som fungerande är just vid antisociala problem så som missbruk, kriminalitet (Daleflod & Lardén, 2004) och aggressivhetsproblem (Gorenstein, Tager, Shapiro, Monk & Sloan, 2007) men även vid behandling av självmordstankar och kristillstånd (Lardén, 2009), depression, ångest och fobier (Daleflod & Lardén, 2004; Kåver, 2006; Lardén, 2009) samt ät- och personlighetsstörningar (Kåver, 2006).

KBT kan anta såväl en smal som en bred definition. Den smala definitionen utgår ifrån principen om självinstruktionsträning, medan den breda omfattar alla kognitiva och beteendeterapeutiska metoder (Daleflod & Lardén, 2004). Den breda definitionen ser då KBT som ett paraplybegrepp för olika teorier, tekniker och metoder baserade på inlärningsteori och kognitiv teori, tillämpbara i en rad olika situationer (Kåver, 2006; Matthews, Harvey & Trevithick, 2003). Några metoder som kan nämnas är Aggression Replacement Training (ART), Motiverande Intervju (MI) (Lardén, 2009), olika föräldrastödsprogram, exempelvis Komet (Kling & Sundell, 2006) och mindfulness (Kåver, 2006).

Förespråkare av inriktningen framställer denna som kostnadseffektiv, strukturerad, fokuserad (Daleflod & Lardén, 2004; Kåver, 2006) och pedagogisk, med grund i en respektfull, jämlik och positiv människosyn, som erbjuder insikt i att förändring går att åstadkomma genom inläring. Bland annat menar Kåver (2006, s. 21) att: ”Alla kan lära sig att skapa goda liv och att hantera komplexa fenomen som känslor och tankar”. Detta är en beskrivning av KBT som appellerar till värden som idag förefaller ha fått en ökande plats inom det sociala arbetets diskursordning och därmed kan framstå som självklara att eftersträva, men som just därför gör beskrivningen möjlig och relevant att utforska för att undersöka dess implicita antaganden om individen och samhället.

Sammanfattningsvis kan vi utifrån ovanstående skisserade bakgrund, konstatera att det sociala arbetets utveckling mot en ny-filantropisk epok, följer en generell nyliberal samhällelig utvecklingstendens med tillhörande former för styrning. Detta då dagens sociala arbete anammat en syn på individen och på lösningen av samhällliga problem, där individens ”själv” och inre egenskaper är i fokus för metoder och insatser, något som följer traditionella liberala värden. Parallellt med denna fokusförskjutning kan vi också se en snabb framväxt av teoribildningen KBT och av en rad metoder som bygger på beteendeterapeutisk grund. Vår hypotes, omnämnd i lite andra ordalag, är just att denna fokusförskjutning tar sig uttryck såväl i förespråkandet av, som genom innehållet i, KBT och KBT-baserade metoder. Detta eftersom vi menar, att tydliga kopplingar kan göras mellan nyliberala antaganden och den kognitiva beteendeterapins grundläggande drag och egenskaper. Vi kommer i följande avsnitt att visa hur andra forskare intresserat sig för liknande fenomen.

2. Tidigare forskning

Detta avsnitt syftar till att placera vår studie i en bredare kontext och fokuserar därför andra studier och forskare som, främst inspirerade av Foucault och teorier om styrningsmentalitet, avsett belysa och undersöka uppkomsten av, och en förändrad syn på, olika sociala och samhällseliga fenomen. Dessa studiers gemensamma nämnare är just analysen av en modern form av samhällselig styrning och frågor om makt. Det studerade fenomenet skiftar dock, i enlighet med den Foucaultianska andan, där det är hur makten gestaltas i relation till ett fenomen som utgör studieobjekt och inte fenomenet i sig (Foucault, 1976). Foucault beskrivs som en inflytelserik filosof, idéhistoriker och samhällsteoretiker som är svår att kategorisera och placera in i ett fack (Nilsson, 2008), en beskrivning som överensstämmer med den bild som framkommer i Anthony Giddens presentation av Foucault:

Till skillnad från andra samhällsforskare som har som mål att skapa mening i det obekanta genom att göra jämförelser med det som är bekant, ställde Foucault upp ett motsatt mål: att skapa mening i det bekanta genom att gräva i det förgångna. Foucault kritiserade starkt de begrepp, åsikter och strukturer som tas för givna och som är osynliga bara för att de är bekanta. Han visade till exempel hur synen på sexualitet inte varit densamma under alla tider utan har formats av processer som rör den sociala utvecklingen. [...] Foucault ville avslöja de antaganden som ligger bakom våra nuvarande uppfattningar och handlingsmönster och göra det nuvarande 'synligt' genom att bedöma det utifrån det förflutnas synvinkel. Vi kan dock aldrig formulera generella teorier om samhället, social utveckling och modernitet – vi kan bara förstå fragment av dessa företeelser (Giddens, 2007, s. 120).

Foucaults studier beskriver maktens olika former, där galenskap (Foucault, 2010), fängelset (Foucault, 2003) och sexualiteten (Foucault, 1976; 2002a; 2002b) har utgjort exempel i hans största och mest centrala verk (Nilsson, 2008). Foucault poängterar att det är maktens uttryck i relation till exempelvis sexualiteten, och inte sexualiteten i sig, som utgör hans studieobjekt (Foucault, 1976). I fokus för analyserna av styrningsmentalitet står relationen mellan individ och samhälle och studierna syftar till att förstå hur nutida fenomen utvecklats och vilar på olika omständigheter i form av diskurser, tekniker och sociala praktiker (Hultqvist & Petersson, 1995).

Utifrån tidigare studier har vi identifierat fyra områden för forskning om styrningsmentalitet: 1) det sociala arbetet och socialpolitikens utveckling, 2) psykologi och terapi, 3) lärande, utbildning och arbete samt 4) kropp och hälsa. I detta sammanhang bör påpekas att enskilda forskare, och därmed även enskilda studier, ibland rör sig mellan två eller flera av dessa områden. Vi har inte här haft som syfte att kartlägga denna gränsdragning utan fokuserar istället på att skissera de områden som identifierats för att introducera läsaren i forskningsfältet.

Ett av de områden inom vilket teorier om styrningsmentalitet har använts är alltså forskningen om det sociala arbetet och socialpolitikens utveckling. Som första exempel på detta kan en avhandling i idéhistoria av Shamal Kaveh (2006) lyftas, där utvecklingen i svensk socialpolitik i början av 1900-talet undersökts genom att studera texter utgivna av *Centralförbundet för Socialt Arbeta (CSA)* samt *Social Tidskrift*. Kaveh använder sig av Foucaults tankar kring styrning och liberal politisk rationalitet för att beskriva utvecklingen från ett exkluderande till ett inkluderande samhälle, hur en stor del av populationen gick från att ha ansetts sakna kapacitet för politiskt deltagande till att besitta just detta. Här menar författaren att en förklaring går att finna i den då rådande synen att individer som stod utanför ekonomin utgjorde ett potentiellt hot mot samhället. CSA:s lösning för detta potentiella hot var att inkludera dessa individer i samhället. "The best form of government was, in CSA's view, a government *in and through* society; a government that, according to the emerging social expertise, was based on norms presumed to be neutral" (s. 257). De sociala programmen gick ut på att utbilda individen då denna betraktades som möjlig att forma och omforma, allt enligt den då gällande socialvetenskapliga "sanningen". Kaveh argumenterar för att CSA snarare betraktade medborgarskapet som en politisk teknologi, och som en lösning, än som en rättighet.

Barbara Cruikshanks studie om empowerment³ (refererad i Dean, 1999) syftar till att studera hur makt och styrning utövas och uppnås i liberala demokratier. Idén om att myndiggöra samhällets svaga, marginaliserade och fattiga har rönt stor positiv uppmärksamhet. Empowerment handlar om att en grupp med en viss problematik, exempelvis

³ Sett ur ett politiskt perspektiv har begreppet empowerment ingen tydlig politisk färg. Begreppet har snarare lanserats från både vänster- och högerkant, där de båda sidorna plockat de bitar ur empowerment som passar deras respektive intressen bäst. I likhet med Barbara Cruikshank finns även andra forskare som menar att empowerment kommit att jämföras med individuellt självförverkligande inom en marknadsmodell. Detta är dock ett synsätt som skapat motreaktioner, och som har givit upphov till en nystart för den radikala formen av empowerment som snarare bygger på kollektivets kamp för rättvisa och jämlikhet (Askheim & Starrin, 2007).

fattiga, själva ska ges makt att engagera sig för förändring. Cruikshank har undersökt hur tanken om empowerment utvecklades i USA under 1960-talet och hennes forskning om betonandet av empowerment utgör ett exempel på en analys av hur människor går i riktning mot en form av självreglering vid problem. Begreppet empowerment och hur det tar sig uttryck i olika kontexter har också varit föremål för forskare i Sverige. Exempelvis har Tabitha Wright Nielsen (2009) undersökt hur empowerment skapas i en viss praktik, i detta fall i ett integrationsprojekt för kvinnor med invandrar- och flyktingbakgrund. Hon har studerat vad sådana praktiker i sig kan skapa och det som gör studien relevant för detta avsnitt är att den, liksom Cruikshanks studie, pekar på hur betoningen av egenmakt kan göra empowerment till en individualiserad metod. För att återgå till Barbara Cruikshank har hon vidare, i en studie (refererad i Lemke, 2001) om självkänsla-rörelsen i USA, påvisat hur gränserna mellan offentligt och privat ritats om inom ramen för en nyliberal form av rationalitet. Självkänsla-rörelsen är en trend som säger sig tillhandahålla revolutionära idéer om hur sociala problem ska lösas. Ett strukturellt tänkande om att bekämpa kapitalism, rasism och patriarkat överges, till förmån för betoningen på människors felaktiga sätt att styra och kontrollera sig själva. Detta innebär att fokus för politisk och social intervention förskjuts. Nyliberalismen är en politisk rationalitet som söker styra ”den sociala domänen” genom ekonomiskt tänkande och som betonar mindre statlig inblandning till förmån för ökat personligt ansvar och omsorg om självet.

Även Kaspar Villadsen (2004) visar hur det sociala arbetets diskurs har fått nya begrepp, exempelvis i form av att ”möta människan som den är” och att ”hjälp ska vara hjälp till självhjälp”. Denna typ av slagord leder såväl till nya och förändrade metoder inom det sociala arbetet, som till en mer övergripande förändring i hela det sociala arbetets epistemologiska grund, bland annat sättet att se på sociala problem och på klienter. 1980- och 90-talens socialpolitik har satt ”klientens själv” och sätt att förhålla sig till sig själv i centrum för insatser. På detta sätt kan man säga att det sociala arbetet börjat tala i termer av att det de facto finns ”ett bestämt själv” som i grund och botten är fullt av resurser och positivitet och att det då handlar om att hjälpa klienten att komma i kontakt med detta ”själv” för att möjliggöra en lösning på problem. Det talas idag om att det egentliga problem som ligger till grund för förhindrandet av en positiv utveckling är klientens negativa uppfattning om sig själv och att denne betraktar sig själv som fastlåst och utan resurser. På så sätt är det klientens förståelse av sig själv, sina problem och sina handlingsmöjligheter som blir föremål för

bearbetning, inte yttre och samhälleliga förhållanden, som kanske i grund och botten skapat de sociala problemen.

Likaså Nikolas Rose (1999b) har intresserat sig för styrningsmekanismer i samhället och han är en av de nutida teoretiker som har vidareutvecklat Foucaults tankar om styrningsmentalitet. Rose får här utgöra exempel på det andra identifierade området - psykologi och terapi - även om hans forskning också berör det sociala arbetets område. Rose har bland annat fokuserat det moderna livets betoning på frihet och självständighet och identifierar exempelvis likheter mellan det moderna livets konsumtionsteknik och psykologisk teknik. Dessa har inspirerat varandra, på så sätt att psykologisk teknik kan användas för att urskilja människors bakomliggande motiv till konsumtion, och omvänt, psykologisk kunskap och dess företrädare börjar förklara sina tekniker med hjälp av konsumtionstekniker. Det innebär att det har uppstått en rad olika terapi- och rådgivningsformer, som använder sig av ett marknadstänkande och begrepp som exempelvis tillgång och efterfrågan. I och med detta är psykologiska tekniker och konsumtionstekniker sammanlänkade genom sina liknande sätt att se på identitet, självständighet och längtan efter självförverkligande genom aktiva val. Rose (1996a) framhåller att det de senaste decennierna har skett fundamentala förändringar i strategierna kring styrning. Förändringarna har uppstått från två håll; å ena sidan genom olika former av kritik som problematiserade välfärden utifrån dess påstådda brister och dess negativa konsekvenser för offentliga finanser, individuella rättigheter och privat moral. Å andra sidan genom spridningen av nya deviser för styrningen av beteende. Dessa deviser har sina rötter, åtminstone delvis, i välfärdens tillsättande av expertis i förhållande till olika sociala mål, samt i att i medborgaren implantera en strävan att själv jaga efter välbefinnande och avancemang. Mitt emellan dessa två kraftlinjer har en ny formel för styrning tagit form, vilken Rose kallar för avancerad liberalism. Avancerad liberalism vilar på olika former av expertis och ansluter experter till sina styrningstekniker, inte bara experter inom psykologin utan även inom andra discipliner. Den avancerade liberalismen försöker också minska statens utövande av styrning, i syfte att lösgöra den verkliga expertmakten från den politiska sfären för att istället förflytta experter in på marknaden där styrning sker genom konkurrensrationalitet, ansvar och konsumenters efterfrågan. Avancerad liberalism söker således inte styra genom "samhället" utan genom enskilda medborgares reglerade eller normativa val, medborgare som nu konstrueras som subjekt fyllda av valmöjligheter och strävanden efter självförverkligande. På så sätt styrs

individer genom sin frihet, men inte som isolerade enheter kring politisk ekonomi eller som samhällsmedborgare, utan snarare som medlemmar i ett slags normativt och moraliskt samfund uppbyggt kring den enskildes plikt känsla. Man kan säga att de styrningsstrategier som Rose åsyftar då han talar om avancerad liberalism, är tekniker som syftar till att styra på avstånd.

Det tredje område som vi kan urskilja inom tidigare forskning om styrningsmentalitet är det som berör lärande, utbildning och arbete. Som första exempel kan nämnas Helen Ahl (2008) som i en artikel om vuxnas lärande och vidareutbildning redovisar resultatet av en kritisk läsning av teorier om motivation, där hon ifrågasätter att orsaken till ovilja till vidareutbildning förläggs till motivationsproblem hos den enskilde. Att sätta motivationsteorier i ett större sammanhang där man undersöker av vem teorierna formulerats och i vilket syfte ger en intressant bild. Teorier om vad som får människor att fungera är ett bra maktmedel för kontroll. Exempelvis beskriver Ahl hur psykologin fick en framträdande roll under båda världskrigen, där både krig, fattigdom och arbetslöshet förklarades ur ett psykologiskt perspektiv. Psykologin användes som ett kamouflerat verktyg för kontroll och styrning där felet förklarades ligga hos individen, inte i strukturen. Således undveks diskussioner om makt och politik. Ahl menar att motivationsteorier följer detta mönster. Genom att förlägga motivation till individen görs denne ansvarig för sociala problem och framställs som otillräcklig. Om man lämnar sökandet efter motivation för att istället se på motivation som ett relationellt och diskursivt begrepp öppnas en möjlighet för ny forskning där såväl de individer som anses ha motivationsproblem, som de som formulerar detta problem, ingår. Genom en sådan approach blir makt, disciplinering och styrning synligt. Därutöver utmanas också föreställningen om att utbildning är den självklara lösningen på samhällsproblem. Ahl föreslår istället undersökningar kring vem som säger att brist på motivation till studier är ett problem och varför.

En svensk studie med direkt relevans för vår egen undersökning är magisteruppsatsen *ART i skolan – ett modernt samhällsfenomen* av Anna Ylisuvalu (2004). Uppsatsen syftar till att diskutera varför metoder som ART anses behövas i dagens samhälle. ART är en metod som bygger på uppfattningen om att aggressivitet är ett tidigt inlärt beteende, som kan läras om, genom att andra socialt accepterade beteenden tränas och lärs in. Ylisuvalu menar att om aggressioner hos barn ses som ett ökande samhällsproblem så borde anledningen gå att söka i ett större samhällsperspektiv. Utifrån författarens analyser kan ett förespråkande av

ART ses som svaret på tanken om den moderna människan som en föränderlig produkt. Det kan också ses som ett resultat av den moderna synen på effektiv styrning av subjekten, en styrning som innebär att individen, sett ur kontexten om självständighet, styrs till att välja - att välja ett annat beteende än det aggressiva.

Marie Öhman (2008) har studerat hur makt yttrar sig relaterat till lärande genom att videofilma och granska lektioner i skolämnet idrott och hälsa i fem svenska skolor. Öhman visar hur makten tar sig uttryck hos eleverna i form av självstyrning och självreglering. Istället för att med tvång genomföra vissa moment hänvisas till elevens egen vilja och eget ansvar. Läraren kan till exempel påminna om det egna ansvaret genom retoriska frågor. Frågor som alltså underförstått inte förväntas bli besvarade, utan som snarare fungerar som en uppmaning till självreflektion kring huruvida eleven exempelvis har slarvat i ett visst moment eller inte. Samtidigt som individen framställs ha ett fritt val i vilka moment som ska genomföras, finns ett tydligt antagande om vad som bör göras. Öhman illustrerar på detta sätt hur styrningsformen handlar om att skapa en relation mellan styrning och självstyrning. Eleven ska uppfatta ett handlande utifrån det påbudna handlingsalternativet som ett resultat av egen vilja och egna överväganden och på så sätt styrs till att bli en ansvarstagande och självreglerande individ.

Jacques Donzelot (1991) har undersökt det sätt varpå människor i Frankrike styrs och påverkas inom ramen för en diskurs om arbete. Diskursen kan sägas bestå i en strävan att få människor tillfredsställda på sin arbetsplats. Det är en diskurs som uppstått till följd av en rad reformer som sökt mildra en våg av olustkänslor uppkomna till följd av höga produktionskrav. För att åstadkomma detta erbjuds bland annat flexibel arbetstid och självledda arbetsteam. Donzelot menar att dessa ”insatser” är betydligt lättare att genomföra än att de facto försöka förändra produktionsstrukturerna under vilka människor arbetar. Ambitionen är således inte att förändra hur produktionen organiseras utan istället att förändra individens sätt att förhålla sig till sitt arbete. Betoning läggs på individens självständighet och förmåga att anpassa sig, vilket inbjuder till att bli ”an agent of change in a world of change” (s. 252).

Ett fjärde område som går att urskilja i forskningen är styrningens uttryck i förhållande till kropp och hälsa. Exempelvis talar Monica Greco (1995) om val i relation till sjukdom och hälsa. Hon beskriver den trend som vuxit fram och som medicinska sociologer kallar ”hälsoism”, vilket är en syn på den egna hälsan som ett slags projekt, där individens val ses

som en grundläggande förmåga vad gäller att bevara kapaciteten att inte drabbas av sjukdom. Greco är intresserad av att utröna sedan när och hur det har blivit möjligt att tillägna sig hälsa genom rationella val. Vidare ställer hon frågan om vilka bieffekter som uppstår av sjukdomar, då människor således börjar se dessa som resultat av misslyckade val eller felaktigt agerande. En hälsa som kan väljas representerar initiativ- och anpassningsförmåga, balans och viljestyrka. Flertalet strategier som kan tillämpas på individen har uppstått, alltifrån att tänka positivt i situationer av stress till att ta kontroll över sina fysiologiska reaktioner.

Utifrån tidigare forskning kan vi identifiera diskurser som berör den ansvarstagande individen, medborgaren, klienten och eleven, diskurser om lärande och beteendeförändring, psykologisering, individualisering och marknadsorientering samt vetenskap och expertis. Sammanfattningsvis kan konstateras att det som kännetecknar och för ovanstående studier samman, är en förändrad syn på individen som medför nya former för styrning, ett ökat fokus och ansvar på den enskilde individen samt en individualisering vad gäller ansvar och av samhälleliga problem. Som Villadsen (2004) visat är detta också kännetecknande för det sociala arbetet. Nyckelordet är självkänsla och om klienten är innehavare av en sådan kan såväl långtidsarbetslöshet som missbruksproblem övervinnas. Genom teorier om nyliberal styrningsmentalitet kommer vår studie att visa hur denna förändring och dessa diskurser kommer till uttryck inom det sociala arbetet genom KBT och metoder som grundar sig på KBT. Därför ska vi nu gå djupare in på de antaganden om samhället och vetenskap och på just den teori och metod som uppsatsen har som utgångspunkt.

3. En presentation av teori och metod

I detta avsnitt redogör vi inledningsvis för de epistemologiska och ontologiska antaganden som ligger till grund för vår studie, för att därefter presentera de teoretiska utgångspunkter som utgör bakgrunden till vår studies antaganden om samhället och om det sociala arbetet, samt till analysen av det empiriska materialet. Vi inleder denna presentation med att skissera västvärldens utveckling, med fokus på individualisering och frihet för att koppla dessa aspekter till liberala antaganden om världen. Vi fördjupar oss sedan i Foucaults teorier om styrningsmentalitet, hans tankar om styrning och styrning till självstyrning. Andra teoretiker har fortsatt i Foucaults fotspår och vidareutvecklat hans idéer, vilket har gjort det nödvändigt för oss att även ta del av dessa teoretikers tankar kring styrningsmentalitet för att skapa en djupare förståelse. Vi lyfter sedan en del av den kritik och de invändningar som finns i relation till Foucaults antaganden och kring studier av styrningsmentalitet, vilket även kommer att diskuteras vidare, i relation till den valda metoden. Därefter presenteras studiens metodologiska utgångspunkter där vi redogör för vår forskningsansats och val av metod. Vi diskuterar även hur metodvalet förhåller sig till vår teoretiska källa Foucault. Vi vill uppmärksamma läsaren på att vår metod kan ses såväl som en metod, som en teori, men att den för läsarvänlig- och enkelhetens skull presenteras under de metodologiska utgångspunkterna. Löpande i avsnittet förs en metoddiskussion. Ett resonemang kring kvalitetsaspekter i kvalitativ forskning förs dock i slutdiskussionen. Vi redogör sedan för vårt konkreta tillvägagångssätt, där vi visar hur vi har gjort våra urval och vilka etiska överväganden och reflektioner vi tagit ställning till under studiens gång. Läsaren kommer att presenteras för en rad begrepp centrala för studiens metod och därefter få ta del av hur vi bearbetat vårt empiriska material.

3.1. Epistemologiska utgångspunkter

Natur-, human- och samhällsvetenskaperna skiljer sig åt på så sätt att de alla studerar olika områden eller delar av verkligheten. De bygger också på olika vetenskapsfilosofiska traditioner, vilka står för olika sätt att se på vetenskap och på hur verkligheten är beskaffad (Thomassen, 2007). Humanvetenskapen, inklusive samhällsvetenskaper som sociologi, har som huvudsakligt mål att tolka meningsinnehåll, vilket kommit att benämnas hermeneutik: teorin om förståelse. Naturvetenskaperna har istället som mål att finna orsaksförklaringar av händelser och har givit upphov till den positivistiska traditionen (Gilje & Grimen, 1992;

Thomassen, 2007). Föreliggande studie tar sin utgångspunkt i den tredje vetenskapsfilosofiska tradition som vuxit fram sedan andra hälften av 1900-talet, närmare bestämt den postmoderna/poststrukturalistiska traditionen⁴. Det är en tradition som kan skönjas alltmer inom det sociala arbetets forskning och praxis. Postmodernismen kan dels betraktas som en vidareutveckling och som en radikaliserings av hermeneutiken, samtidigt som den också kan ses som en egen vetenskapsfilosofisk inriktning som omfattar ett komplext fält av olikartade teorier och företeelser. Debatten om postmodernismen tog fart under 1980-talet och de viktigaste bidragen kom då från Frankrike (Thomassen, 2007). Exempelvis lyfts Foucault fram i postmoderna sammanhang även om han själv inte ville sätta sig i något specifikt fack (Nilsson, 2008; Thomassen, 2007).

Postmodernismen kan sägas utgöra ett kritiskt förhållningssätt till den filosofiska traditionen så som den utvecklades under moderniteten, med fokus på vetenskapens framväxt och den starka tilltron till förnuftet (Thomassen, 2007). Den kritiska ansatsen syftar till att ”göra upp med rationaliteten och förnuftet eller i varje fall att relativisera den i förhållande till makten” (Barlebo Wenneberg, 2001, s. 52). Det poststrukturalistiska perspektivet innebär nämligen en syn på kunskap och makt som tätt sammanlänkade, på så sätt att de *diskurser* som ryms inom rådande maktordning skapar en viss verklighet och ”sanning” (Bromseth, 2010).

När man talar om något så uttrycker man sig alltid genom olika typer av diskurser. Diskurs är ett slags metasamtal som omfattar strukturerade övertygelser, rationaliteter, logiker och kunskapsformer som *alla* i ett samhälle förhåller sig till då de fattar beslut, argumenterar och prioriterar. Man positionerar sig och ger en bild av sig själv i förhållande till något eller någon just genom diskurser.

Diskurser är pågående metasamtal som möjliggör förändringar inte bara av individens självförståelse utan också av diskurserna som sådana. Diskurserna kan överlappa och därmed understödja varandra, men de kan också stå i ett motsättningsförhållande (Widerberg, 2002, s. 156f).

⁴ Så som vi uppfattat begreppen postmodernism respektive poststrukturalism flyter de ofta ihop och är inte helt lätta att särskilja. Vi har valt att tolka postmodernism som mer övergripande och som en form av kritisk infallsvinkel gentemot den filosofiska traditionen. Poststrukturalismen verkar i högre grad vara begränsad till den franska strukturalismen och omfattar på så sätt inga vidare strömningar utanför filosofin. I denna studie kommer vi att alternera mellan begreppen utifrån hur studiens källor själva använt dem, vilket vi menar gör källorna mest rättvisa.

Av central betydelse för det poststrukturalistiska antagandet om världen, är alltså språket. ”Med hjälp av språket skapar vi representationer av verkligheten, som aldrig bara är speglingar av en redan existerande verklighet – representationerna bidrar till att skapa den” (Winther Jørgensen & Phillips, 1999, s. 15). Diskursernas koppling till makt gör att den verklighet som ses som legitim också har politiska dimensioner, då berättelserna om verkligheten innebär att vissa individer gynnas och andra missgynnas (Bromseth, 2010). En fördel med postmoderna tankesätt är att motsägelser och variationer kan framträda, vilket på så sätt öppnar upp för ett ifrågasättande av dominerande strukturer (Mattsson, 2010). Det är ovanstående synsätt på länken mellan kunskap och makt och på kunskap som språkligt konstruerad, som styrt oss i utformningen av denna studies problemställning, hypotes och syfte. Det finns dock gradskillnader i de angreppssätt som tar avstamp i poststrukturalistisk teori, något som vi strax skall återkomma till.

Den postmoderna vetenskapsfilosofiska traditionen har på olika sätt påverkat och influerat andra riktningar och traditioner, exempelvis den socialkonstruktivistiska riktningen (Barlebo Wenneberg, 2001; Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Det är dock otydligt hur dessa båda riktningar förhåller sig till varandra. Winther Jørgensen och Phillips (1999) uppfattar socialkonstruktivismen som en bredare kategori som poststrukturalismen är en del av medan Barlebo Wenneberg (2001) talar om socialkonstruktivismen som en ”ism” tillsammans med andra ”ismer” så som postmodernism, dekonstruktivism och konstruktivism. Samtidigt säger han att socialkonstruktivismen har utvecklats

[...] inom ramen för det som vi något vagt kan kalla den postmodernistiska tidsandan – något som förvisso har påverkat utvecklingen av socialkonstruktivismen, bland annat när det gäller vilka ståndpunkter som accepterats inom filosofin och det samhällsvetenskapliga tänkandet. Samtidigt handlar det om en form av påverkan som inte alltid är medveten eller som beskrivs explicit. Denna påverkan innebär oftare att tidsandan är en generell och underliggande världsåskådning (s. 52).

I föreliggande studie utgår vi från Barlebo Wennebergs (2001) resonemang där postmodernismen får utgöra en slags grund på vilken socialkonstruktivismen vilar, samtidigt som de båda ”ismerna” förutsätter varandra.

Socialkonstruktivismen är ett perspektiv som blivit relativt välanvänt inom forskning i socialt arbete och delar alltså postmodernismens grundpremissor, där fokus läggs på *den språkliga sociala interaktionen för kunskap*, och på uppfattningen att vi, i olika utsträckning, *konstruerar fenomenen* i världen omkring oss. Exempelvis har det inom forskningen inom socialt arbete lagts särskild vikt vid Foucaults analys av förhållandet mellan språk och makt. Fokus läggs på de maktrelationer som konstruerar kunskap och på hur samhällsskapad praktik definierar en verklighet och utesluter en annan (Thomassen, 2007). Men i studier om hur kunskap produceras genom, och är nära förbunden med, social makt försöker man inte hitta en sanning om samhället bortom människors uppfattningar. Snarare är forskaren intresserad av hur sanningen formas i samspelet mellan kunskap och makt i den sociala praktiken (May, 2001). Genom konstruktioner etableras nämligen både vår självförståelse och vår verklighetsuppfattning (Thomassen, 2007). För att studera denna relation mellan språk, kunskap och makt, ger den socialkonstruktivistiska utgångspunkten vanligen upphov till metoder som granskar just diskurser (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Vi menar att den socialkonstruktivistiska ansatsen är fruktbar i föreliggande studie då den erbjuder ett alternativt perspektiv på en rådande trend och en pågående utveckling inom det sociala arbetet. Samtidigt görs inga anspråk på att detta alternativa perspektiv skulle vara mer sant eller avslöja en dold verklighet. Man ska dock komma ihåg, att socialkonstruktivismen *har* en avslöjande funktion, men då i bemärkelsen att utforska och ifrågasätta vad vi uppfattar som naturligt, självklart och för givet taget (Barlebo Wenneberg, 2001).

Som antydde ovan i vår diskussion kring poststrukturalismen, har också de olika socialkonstruktivistiska teorierna olika uppfattning om hur man ska uppfatta relationen mellan verklighet och konstruktion (Barlebo Wenneberg, 2001; Thomassen, 2007; Winther Jørgensen & Phillips, 1999) och *i vilken grad* diskurserna styr vår verklighetsuppfattning (Johansson, 2006). ”Är konstruktioner sätt att beskriva och tolka en verklighet som också existerar oberoende av våra begrepp, tankesätt och praktiker, eller existerar fenomenen endast i kraft av dessa begrepp och praktiker?” (Thomassen, 2007, s. 205). Czarniawska (2005, s. 14) graderar denna skillnad utifrån fem påståenden som forskaren har att ta ställning till:

- 1 Världen har konstruerats av människor.
- 2 Verkligheten är en social konstruktion.
- 3 Människor konstruerar sina världar.
- 4 Människor konstruerar sociala institutioner.
- 5 Kunskapen är socialt konstruerad.

Så som vi tolkar dessa påståenden speglar påståendet en uppfattning om världen som totalt konstruerad av diskurser och att det i princip inte finns någon värld om människan inte kan sätta ord på den. Påståendet fem speglar dess motpol, att diskurserna är begränsade endast till konstruktionen av kunskap. Czarniawska (2005) själv positionerar sig främst kring påståendet tre, vilket också är det val vi gör i relation till föreliggande studie. Vi tolkar påståendet tre som att människor har olika uppfattningar och teorier om verkligheten och att det, beroende av detta, också finns ett flertal olika konstruktioner av världar. Men oberoende av dessa olika konstruktioner är vi av den uppfattningen att det finns en verklighet bortom diskurserna. Denna verklighet måste då angripas på andra sätt än med en analys av diskurser. Diskurserna bidrar alltså till att skapa den sociala världen men är bara en bland flera aspekter av varje social praktik. Detta ställningstagande gör angreppssättet inte fullt ut så poststrukturalistiskt som vore fallet vid en positionering kring ställningstagandet ett och två (Winther Jørgensen & Phillips, 1999).

Inom alla ansatser finns svårigheter. Ett postmodernt teoretiserande utgår till stor del ifrån att all kunskap är osäker och föränderlig och har som syfte att avslöja den makt som är invävd inom olika expertkunskaper och diskurser. Detta leder då till kritiska frågor om vi verkligen har några kunskaper över huvud taget och på vilken grund vi ska agera gentemot exempelvis klienter (Thomassen, 2007). En socialkonstruktivistisk ansats kan lyftas fram som oanvändbar, då den bara utgör *en* variant på hur något kan förklaras. Den sägs på så sätt också vara oanvändbar vad gäller förändring av förhållanden, då den till synes ger uttryck endast för forskarens egen uppfattning kring hur något borde vara (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). I likhet med Thomassen (2007) menar vi att det ändå är viktigt att ha denna reflexiva och utmanande ansats kring något som annars sällan ifrågasätts. En socialkonstruktivistisk ansats öppnar upp för ett mer ansvarstagande sätt gentemot klienter, exempelvis på så sätt att en problematisering av det förgivna tagna, reducerar den professionelles makt och inbjuder till dialog.

3.2. Teoretiska utgångspunkter

3.2.1. Individualisering, frihet och liberalism

Sociologen Anthony Giddens (1997) menar att industrialiseringen och uppkomsten av civilsamhället har inneburit en ökad möjlighet för statlig administration, som inte var möjlig i samma utsträckning när folk i huvudsak levde sina liv på landsbygden. Statens och civilsamhällets parallella utveckling har gett upphov till uppdelningen i det offentliga och det privata. Dessa är åtskilda samtidigt som de är olika sidor av samma mynt, då statens inflytande i det privata är en förutsättning för konstruktionen av denna uppdelning. Den globalisering som sedan har skett har därför fått konsekvenser, inte bara inom stora system som handel och produktion, utan också inom den privata sfären (Giddens, 1997). Efter andra världskrigets slut har västvärldens rika industriländer varit inbegripna i en välfärdsstatlig modernisering och individualisering där traditionella institutioner minskat i betydelse. Istället är tanken att människor nu i högre grad ska ta egna initiativ och fatta egna beslut som en del i samhällsbygget. Mot bakgrund av en relativt hög materiell levnadsstandard och ett välutvecklat socialförsäkringssystem har människor befriats från traditionella klassvillkor och familjeroller. Avsaknaden av de traditionella institutionsformerna har också gjort att människor är utlämnade att hantera rädsla och otrygghet på egen hand (Beck, 1998), vilket tvingar oss till reflektion och till ett kritiskt förhållningssätt för att ”hitta oss själva” (Giddens, 1997, s. 10). Det som bland annat karakteriserar moderniteten är framväxten av terapier och rådgivningar, vilka enligt Giddens (1997) inte enbart går att tolka som ett svar på något som gått förlorat i och med en avtraditionalisering och sekularisering, utan också som ett uttryck för självets reflexivitet och ett sätt att skapa balans mellan möjligheter och potentiella katastrofer. Men terapin är likaså ett i självets reflexiva projekt djupt rotat expertsystem och kan i detta avseende ses som ett kontrollfenomen. I moderniteten har det funnits en strävan mot emancipation från religiösa påbud genom rationella metoder kopplade till vetenskap, teknologi och det sociala livet i stort. Moralen har ersatts med bemästrande och kontroll över de egna livsvillkoren. Emancipationssträvan inbegriper en syn på makt som hierarkisk. Den politiska strävan handlar om att eliminera exploatering, ojämlikhet och förtryck till förmån för rättvisa, jämlikhet och deltagande. Giddens (1997) menar att den beteendepincip som ligger bakom politiken kan benämnas som ”principen om autonomi”. Individens konstrueras som kapabel till ett fritt och självständigt handlande.

En annan konsekvens av globaliseringen är att befintliga politiska strukturer och modeller verkar ha blivit otillräckliga. De risker, orättvisor och utmaningar som globaliseringen innebär ligger utanför nationalstatens kontroll då de överskrider nationella gränser (Giddens, 2007). I globaliseringens tid har nationalstatens politik tvingats förhålla sig till att lagstiftning inte är möjlig för att åstadkomma förändring i vissa fall. Hultqvist och Petersson (1995) menar att en liberal mentalitet i form av *nyliberalism* är aktuell för att förstå moderna former av maktutövningar. Foucaults tolkning av liberalismen är vidare än att man kan sätta likhetstecken mellan denna och en politisk ideologi. Foucault talar om liberalism på ett annat sätt än vad politiska filosofer gör (Barry, Osborne & Rose, 1996). Exempelvis delar han inte upp tiden i liberala perioder utan ser snarare på liberalism som ett slags väsen inbegripet i styrning (*ethos of government*). Utifrån Foucaults perspektiv ska liberalismen således inte förstås som en doktrin eller som en styrningspraktik i sig, utan snarare som ett rastlöst och missnöjt väsen, som yttrar sig i en återkommande kritik av stat och politik. Begreppet ska i detta sammanhang tolkas som en politisk rationalitet som också utgörs av konkreta praktiker (Dean, 2010; Kaveh, 2006; Nilsson, 2008). Denna politiska rationalitet syftar bland annat till att återföra olika välfärdsaspekter till den privata sfären (Hultqvist & Petersson, 1995). Liberalismen kan alltså ses som en kritik av en allt för vidsträckt statlig styrning och syftar till att ändra balansen för denna styrning, bland annat i form av en omstrukturering av statliga och samhällsliga institutioner i enlighet med den politiska ekonomin (Dean, 2010). Kanske tydligast uttryckt är denna kritik inom nyliberalismen (Rose, 1999a). Den stat som konstrueras inom den liberala mentaliteten ses som en möjliggörande stat, då det är genom varje medborgares aktiva val, som staten kommer till uttryck och vinner sin legitimitet (Fejes, 2008). Personlig autonomi är en nyckelterm i en nyliberal mentalitet (Hultqvist & Petersson, 1995). Rose (1999a) menar att individen inte bara har en möjlighet att välja utan dessutom är förpliktigad till detta. Hindess (1995, s. 71) uttrycker det som att ”den individuella frihetens sfär bör betraktas som en produkt av politisk styrning snarare än som en återspeglning av individens naturliga frihet, dvs. som effekten av en mångfald olika interventioner i syfte att främja en specifik ’livsform’”.

I liberalismens kritik mot den statliga styrningen är individens fri- och rättighet centrala argument (Dean, 2010). Samtidigt som den liberala mentaliteten kritiserar statlig styrning utgör den också en form för detta. Foucault (2008a) menar att styrningen inte har minskat i och med den liberala politikens intåg i väst, snarare har den blivit mer komplex och

sofistikerad. Istället för den direkta styrning över individer och grupper som liberalismen kritiserar, utövar denna i många avseenden en styrning genom exempelvis normer (Dean, 2010). Denna styrning praktiseras inte bara av statliga organ utan även genom professionell expertis inom olika områden, exempelvis läkare, psykologer, psykiatriker och socialarbetare. Samtidigt har kritiken som riktats gentemot välfärdsstaten utifrån nyliberala perspektiv bland annat rört det professionellas dominans samt välfärdsstaten som paternalistisk.

Enligt Villadsen (2003) kan man betrakta det sociala arbetet som en liberal styrningspraktik på så sätt att den maktutövning som sker inom professionen idag har sin utgångspunkt i en målsättning att frigöra klienten. Han menar vidare att makt inte bara handlar om tvång och försök till påverkan i en bestämd riktning utan även hur klienter iakttas, beskrivs och kategoriseras. Klienten skapas i det sociala arbetet och det är erkännandet av klienten som det sociala arbetets objekt med bestämda aspekter därtill som möjliggör maktutövningen. Detta kommer bland annat till uttryck genom beskrivningen av klienten som en unik individ som ska ”mötas som han är” och genom en universell beskrivning av individen i besittning av vissa immanenta egenskaper. Liberal styrningspraktik innebär att individen framställs på ett visst sätt. Människan ses som autonom, ansvarsfull och kapabel att göra självständiga val. Å andra sidan ses dessa egenskaper som icke fullt ut realiserade, vilket då blir den liberala styrningens uppgift att förverkliga genom olika former av rådgivning, utbildning, bistånd och tvång. Genom bland annat det sociala arbetet försöker den liberala maktutövningen att säkra individens förverkligande av tillskrivna inneboende egenskaper som autonomi och ansvar. Frihet och autonomi blir på så sätt givna realiteter och på samma gång något som ska frammanas.

3.2.2. Styrningsmentalitet och styrningsteknologier

En analys utifrån teorier om *styrningsmentalitet*⁵ syftar till att försöka klarlägga att våra förpigvet tagna sätt att göra saker på, hur vi tänker och ifrågasätter inte är självklara eller nödvändiga (Dean, 2010). Att tänka utifrån teorier om styrningsmentalitet innebär ett förändrat synsätt vad gäller förståelsen av styrning och makt (Foucault, 2008a). Som tidigare nämnts anses de existerande modellerna för politisk styrning i den västerländska delen av världen ha blivit otillräckliga (Giddens, 2007) och styrningen anses ha kommit att beröra andra och fler former än den som sker genom lagar (Dean, 2010; Foucault, 2008a). Det sociala arbetet kan till exempel inte analyseras utifrån begrepp som förtryck och kontroll utan handlar istället om frigörelse av klienten, då målsättningen i det sociala arbetet är att avlägsna de hinder som begränsar klienten i ett självförverkligande som fri, myndig och kompetent medborgare (Villadsen, 2003). Dean (2010, s. 18) definierar styrning enligt följande:

Government is any more or less calculated and rational activity, undertaken by a multiplicity of authorities and agencies, employing a variety of techniques and forms of knowledge, that seeks to shape conduct by working through the desires, aspirations, interests and beliefs of various actors, for definite but shifting ends and with a diverse set of relatively unpredictable consequences, effects and outcomes.

Foucault (2008a) beskriver det liberala sättet att styra som taktiker, tekniker eller en ny konst. Istället för att underställa människor lagar handlar styrning om att förfoga över föremål. Dock menar Foucault att användandet av lagar kan utgöra en del av den taktik som används för styrning. Styrningsmentaliteten förutsätter att det finns en styrning i olika riktningar, både uppåt och nedåt, vilket enligt vår tolkning blir ett annat uttryckssätt för att makt förutsätter en relation och ska ses som produktiv. Å ena sidan styr vi andra och oss själva genom att ta till oss den sanning som produceras i sociala, kulturella och politiska praktiker och som säger något om vilka vi är, vilken del av vår existens som vi borde främja samt med vilka mål och

⁵ Strax innan Foucaults död 1984 utvecklade han sina tankar kring makt genom begreppet *gouvernementalité*, på engelska översatt till *governmentality* och på svenska styrningsmentalitet eller regementalitet. Hädanefter kommer det svenska begreppet styrningsmentalitet användas som översättning för detta begrepp och denna förståelse av maktens uttryck. Valet att använda begreppet styrningsmentalitet grundar sig på att ordet styrning även förekommer i begreppet självstyrning. Vi har valt att använda de begrepp som är mest likartade för att betona sambandet mellan styrningens olika nivåer på samma sätt som Foucault (2008a) menar att dessa är beroende av varandra.

medel detta skall ske (Dean, 2010). Å andra sidan producerar de sätt vilka vi styr oss själva och handlar på också sanning. Grundläggande för den nationella styrningen idag i båda dessa riktningar är *ekonomin*, genom vilken det produceras en viss kunskap (Dean, 2010; Foucault, 2008a). Objektet för styrningen har, i och med den historiska utvecklingen, förflyttats; från att ha styrningen i sig som mål har nu styrningen inriktats på befolkningen och dess välfärd, livslängd och hälsa. Foucault (2008a, s. 193) skriver, att syftet med styrningen är ”att största möjliga rikedom produceras, att folket förses med tillräckliga medel för sitt uppehälle, att befolkningen kan föröka sig och så vidare”. Framväxten av befolkningen som subjekt ligger också till grund för den politiska ekonomin. Sedan 1700-talet har styrning, befolkning och politisk ekonomi utgjort tre tätt sammanlänkade rörelser. Foucault menar inte att det tidigare suveränitetssamhället eller det därpå följande disciplinsamhället har ersatts med ett styrningssamhälle, utan att suveränitet, disciplin och styrning snarare ska ses som en triangel ”som har befolkningen som sin främsta måltavla och säkerhetsapparaterna som sin mest väsentliga mekanism”(Foucault, 2008a, s. 201). Dean (2010) uttrycker det som att styrningen inte enbart handlar om makt och auktoritet, utan att självet och identiteten även har blivit centrala för att förstå denna och han använder begreppen makt, sanning och identitet för att beskriva de tre sidorna av triangeln. Enligt Foucault (2008a, s. 201) kan begreppet styrningsmentalitet sammanfattas i dessa tre punkter:

- 1) Den helhet som bildas av de institutioner, procedurer, analyser och reflexioner, beräkningar och taktiker som tillåter utövandet av den mycket specifika men ändå komplexa form av makt, som har befolkningen som måltavla, den politiska ekonomin som primär kunskapsform och säkerhetsapparaterna som sitt grundläggande tekniska medel.
- 2) Den tendens som, under en längre period och över hela västvärlden, stadigt har lett till att denna typ av makt – som kallas ”styrning” – har givits företräde framför alla andra maktformer (suveränitet, disciplin), och som å ena sidan har resulterat i utformningen av en hel serie specifika styrningsapparater, å andra sidan i utvecklingen av ett helt vetandekomplex.
- 3) Den process eller snarare resultatet av den process genom vilken medeltidens rättstat under 1400- och 1500-talen omformades till den administrativa staten och gradvis blev ”regementaliserad”.

Foucault (2008b) delar in de teknologier som utgör vår kontext och våra grundvalar i fyra typer: produktionsteknologier, teckensystemens teknologier, maktteknologier och självteknologier. Alla teknologier är förbundna med en viss form av maktutövning på så sätt att de inbegriper former för fostran och förändring av individen. Denna fostran och förändring kan både syfta till ett införskaffande av vissa färdigheter och ett tillägnande av vissa attityder. Samtidigt som alla teknologier har specifika egenskaper är det viktigt att komma ihåg att dessa nästan alltid samverkar. Det är sambandet mellan makt- och självteknologier som Foucault har benämnt som styrningsmentalitet. *Maktteknologierna* ”reglerar enskilda människors uppträdande och tar dem i anspråk för särskilda ändamål eller undertrycker dem – en objektifiering av subjektet” (Foucault, 2008b, s. 263). *Självteknologierna* är de ”som gör det möjligt för enskilda människor att av egen kraft eller med andras hjälp genomföra ett visst antal ingrepp på sina egna kroppar och själar och tankar, sitt eget uppträdande och sätt att vara – och på så sätt omvandla sig själva i syfte att uppnå ett visst tillstånd av lycka, renhet, vishet, fulländning eller odödlighet” (Foucault, 2008b, s. 263). Liksom Foucault kommer vi att fokusera dessa två teknologier och dess samband i syfte att beskriva det vetande, den kunskap och den sanning som ligger till grund för både insatser och metoder samt synen på individen inom socialt arbete idag.

3.2.3. Makt och styrning till självstyrning

Den decentralisering av makten som har skett innebär alltså inte nödvändigtvis att styrningen reducerats. *Makten* yttrar sig istället genom att utrusta den enskilde medborgarens förmåga att sätta tilltro till en reglerad frihet (Hultqvist & Petersson, 1995). Foucaults förståelse av makt har relationella betingelser och kommer alltså inte bara ”ovanifrån” (Foucault, 2008b). Makt ska inte ”förstås som förtryckande utan som *produktiv*: makten konstituerar diskurser, kunskap, kropp och subjektiviteter” (Winther Jørgensen & Phillips, 1999, s. 20). Samtidigt som makt möjliggör vissa sätt att tänka och se på världen, har makt också en begränsande aspekt då andra sätt att tänka och handla utesluts. Foucault (2008b) menar att det sätt som vi förstår oss själva på är beroende av de föreställningar om *sanning* som finns i samhället, där *vetenskaper* som ekonomi, biologi, psykiatri, medicin och kriminologi spelar en viktig roll.

Within any given society, there are a large, but finite, number of intermeshing regimes of practices. [...] These regimes of practices give rise to and are informed and reshaped by various forms of

knowledge and expertise such as medicine, criminology, social work, therapy, pedagogy and so on (Dean, 2010, 31f).

I arbetet med verket *Sexualitetens historia* ställde Foucault (2008b, s. 262) frågan: "På vilket sätt har vissa former av förbud krävt att man har vissa former av kunskap om sig själv? Vad måste man veta om sig själv för att vara villig att försaka något?" Dessa två begrepp, *kunskap* och *vetande*, blir centrala på så sätt att de bland annat i form av diskurser, normer och praktiker, på samma gång utgör förutsättningen för det som är möjligt och det som är omöjligt att tänka, både i relation till omvärlden och till individens förståelse av sig själv. Kunskap och vetande producerar en sanning som individen måste förhålla sig till. En sanning som både möjliggör och sätter gränser för hur individen skapar sig själv som subjekt. Kunskap och vetande blir grundläggande verktyg för en styrning av befolkningen som inte alltid inbegriper regelrätta förbud. Förbud kan dock yttra sig genom att en viss typ av kunskap, en viss form av vetande och ett visst sätt att tala om sig själv tas för givet och därmed omöjliggör eller i alla fall försvårar andra tankar, handlingar och sätt att tala.

Begreppet *självstyrning* inbegriper det sätt som individen påverkar och styr sig själv (Foucault, 2008b). Sina tankar om självstyrning och självförståelse kopplar Foucault till de antika levnadsreglerna "Ta hand om dig själv" och "Känn dig själv", vilka ska ses som tätt sammanlänkade med varandra. Han menar att det har skett en omkastning då självkänedom, i den grekisk-romerska kulturen, var en konsekvens av självomsorg medan självkänedom idag är den grundläggande normen. Självomsorgen innebär ett ägnande åt reflexion där skrivandet varit en viktig del men även den muntliga framställningen har varit av betydelse. Verbaliseringen är den teknik som senare kommit att bli den mest centrala. En förändring har skett vad gäller dessa tekniker: "Från 1700-talet och fram till idag har de så kallade humanvetenskaperna överfört verbaliseringsteknikerna till nya kontexter i syfte att använda dem utan självförsakelse och i stället, bokstavligen talat, skapa ett nytt själv. Att använda dessa tekniker utan att ge upp sig själv innebär en avgörande förändring" (s. 291).

En av de tre självtekniker som Foucault (2008b) tar upp handlar om att hitta den i självet *inneboende sanningen*. En annan syn på sanningen är att den måste tas in och tillgodogöras genom *lärande*. Inhämtandet av sanningen ska leda till en förståelse som i sin tur renderar en *handlingsregel*. Människan förverkligas idag genom att som autonom individ få sitt medborgarskap definierat som *aktivt* och *självständigt*, enligt Hultqvist och Petersson (1995). Framtiden är, inom den liberala mentaliteten, under konstant förändring och så måste

även människan vara (Fejes, 2008). På så sätt etableras en syn på människan som ett livslångt lärande subjekt. Sökandet efter självförverkligande och meningsfullhet eftersträvas på samtliga av livets nivåer och är ett huvudsakligt tema såväl genom övergripande politiska reformsatsningar som genom pedagogiska och psykologiska program (Hultqvist & Petersson, 1995). Inom psykoterapi och rådgivning tar sig detta uttryck i omsorgen av självet genom uppfattningen om att människan kan befria sig själv genom tillämpning av *rationell kunskap* och *teknik*. Att leva som en *autonom individ* innebär således att lära sig nya tekniker för en ökad självförståelse.

Villadsen (2003) har visat hur det sociala arbetet präglas av en balansgång mellan att respektera den självständiga individen och en önskan att göra individen till föremål för en förändringsprocess. Ett sätt att hantera kravet på självständighet är att begränsa förändringsarbetet till vissa isolerade aspekter av klienten som till exempel inställningen till sig själv och omvärlden. Dessa aspekter framställs som objektiva problem som hindrar klienten från att till exempel sluta missbruka eller börja arbeta och därmed förverkliga sig själv. Genom att avgränsa insatsen till isolerade och objektiva problem anses kravet på den autonoma individen kunna upprätthållas. Detta då en kärna av individens autonomi lämnas oberört, vilket i förlängningen vidmakthåller möjligheten till fria och självständiga val.

3.2.4. Kritisk reflektion kring Foucault och styrningsmentalitet

Giddens (1997) kritiserar Foucault bland annat för det begränsade handlingsutrymme som han tillskriver individen. Samtidigt som Giddens menar att Foucault i allt för vid utsträckning härleder vissa företeelser till moderniteten som är att betrakta som transkulturella, instämmer han i att alla valmöjligheter inte är öppna för alla individer och att de beslut som tas inte heller fattas med en fullständig översikt över alla möjliga alternativ. Enligt vårt sätt att tolka denna kritik är graden av handlingsutrymme en glidande skala på vilken Foucaults och Giddens perspektiv långt ifrån utgör varandras motpoler, men alltså innebär en betydande skillnad. Samtidigt som vi till viss del har förståelse för den kritik som yttras då Foucaults teorier i stor utsträckning berör hur makten tar sig uttryck ”uppifrån och ner”, vill vi återigen lyfta fram den förståelse som framför allt synliggörs i hans senare arbeten och som ligger till grund för föreliggande studie. Som vi varit inne på tidigare har Foucaults förståelse av makt relationella betingelser och ska inte ses som något som enbart kommer ”ovanifrån” (Foucault, 2008b) Snarare ska den förstås som produktiv då makten bland annat konstituerar diskurser, kunskap,

kropp och subjektiviteter (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Makt möjliggör vissa sätt att tänka och handla men har samtidigt en begränsande aspekt eftersom alternativa sätt utesluts. Således menar vi att Foucaults syn på individen innefattar ett visst handlingsutrymme som är av yttersta vikt för en analys av styrningsmentalitet med dess produktiva syn på makt.

Viss kritik kan och bör också lyftas fram gentemot studier av styrningsmentalitet. Exempelvis menar Villadsen (2002) att dessa ibland verkar plågas av en spänning mellan det specifika och det generella, där ambitionen att leverera en slags diagnos på vår samtid, lätt kan leda till totalitära beskrivningar. Många bidrag till litteraturen om styrningsmentalitet består just av ganska abstrakta analyser av exempelvis liberalismen som sådan, även om Foucault själv argumenterade för att vi bör analysera hur specifika politiska rationaliteter utvecklas *i relation till* olika fenomen, så som galenskap eller sjukdom. Villadsen påtalar att Foucaults mest effektiva analyser är just de som tar sin utgångspunkt i dessa specifika fenomen, eftersom det möjliggör att studera maktens uttrycksformer inom de domäner där fenomenen uppträder. Utan denna koppling mellan politiska rationaliteter och specifika fenomen menar Villadsen att studier av styrningsmentalitet tenderar att stanna vid att endast bli en slags stora berättelser på bekostnad av arbetet med att producera effektiva genealogier. Under skrivandets gång är denna kritik något som vi känt ett behov av att förhålla oss till och även påminna oss om. Vi har själva upplevt, såväl medvetet som omedvetet, hur vårt fokus förflyttats mer och mer från fenomenet KBT till vårt studieobjekt styrningsmentalitet. Detta har varit en nödvändighet eftersom styrningsmentaliteten är just vårt studieobjekt samt det vi vill få kunskap om, men det är också en process som fört oss längre ifrån den specificitet som Villadsen talar om. I detta sammanhang ser vi det som vår fördel att vi genomgått den process vi inledningsvis beskrivit, där vi till en början hade uppfattningen om att KBT var det vi ville studera. Denna process har gjort att vi samlat på oss en stor mängd material och kunskap om KBT och vi kan tack vare denna kunskap se hur vår studie av styrningsmentalitet blir relevant genom att utvecklingen exemplifieras med ett visst fenomen inom det sociala arbetet.

Efter att vi nu har presenterat de teoretiska utgångspunkter som ligger till grund för studiens deduktiva ansats samt en del av den kritik som finns vad gäller dessa, ska vi i avsnittet som följer gå in på studiens metodologiska utgångspunkter.

3.3. Metodologiska utgångspunkter

3.3.1. Forskningsansats och metodval

Teoretiska system kan byggas upp på flera olika sätt där två klassiska modeller för teoribildning är deduktion och induktion. Inom båda dessa modeller byggs teorier upp utifrån tydliga mönster. Det finns även teorier som istället försöker upprätta samband i syfte att bilda meningmönster. Samtliga av dessa tre teoribyggnader förekommer inom det sociala arbetet (Thomassen, 2007) även om det induktiva arbetssättet ofta är det som förknippas med kvalitativ forskning (Levin, 2008). Ett deduktivt arbetssätt innebär att teoretiserandet föregår forskningen, det vill säga att forskaren tecknar en generell bild av samhällslivet (utgår ifrån teori) för att sedan undersöka en specifik aspekt av det i syfte att testa styrkan i teorin. Ett induktivt arbetssätt kännetecknas istället av att forskningen kommer före teorin, att forskaren således börjar med att undersöka en viss aspekt av samhällslivet, för att därefter härleda sina teorier utifrån forskningsresultaten (May, 2001). Gemensamt är att teorier uttrycker något allmängiltigt som antingen ska förklara eller öka förståelsen för det studerade fenomenet (Thomassen, 2007).

Som påtalats inledningsvis har föreliggande studie en uttalat deduktiv ansats där vi från början till slut har styrts utifrån ovan presenterade antaganden om styrningsmentalitet. Redan på idéstadiet till denna studie – då vi diskuterade fram och tillbaka om vårt fenomen KBT skulle kunna bli föremål för forskning – hamnade vi på återkommande basis i tankegångar om makt och nyliberalism. Då vi i ett senare skede blev tipsade om att undersöka begreppet styrningsmentalitet föll bitarna på plats. Vi har således, som tidigare nämnts, en ambition att utifrån teorier om nyliberal styrningsmentalitet exemplifiera hur styrning och självstyrning tar sig uttryck i förespråkandet av, och genom innehållet i, teoribildningen KBT samt metoder som bygger på KBT. May (2001) framhåller just detta, att det under alla omständigheter, oavsett om man väljer ett induktivt eller ett deduktivt arbetssätt, kommer att finnas vissa intressen som styr forskaren innan själva forskningen utfördes, vilket även Tracy (2010) påtalar. Således måste forskarna "[...] göra sina teorier, hypoteser och antaganden explicita i stället för att gömma sig bakom uppfattningen att fakta talar för sig själva" (May, 2001, s. 48). Detta resonemang har bland annat utvecklats av den tyske vetenskapsfilosofen Karl Popper, som framfört att man som forskare aldrig kan göra rena eller teorilösa observationer av det fenomen som ska studeras. Alla studier förutsätter snarare att forskaren observerar och klassificerar fenomenet ur en viss synpunkt och utifrån vissa intressen. På så sätt är

observationer teori-impregnerade, där teorin och forskarens förväntningar talar om vad som kan betraktas som viktiga och relevanta iakttagelser. Detta kallar Popper för forskarens förväntningshorisont och är ett resonemang han utvecklade som en motpol till den logiska positivismens empiristiska syn på observationer och på verkligheten (Gilje & Grimen, 1992; Thomassen, 2007). Likaså har den tyske sociologen Max Weber lyft tankegångar om att all samhällsvetenskaplig kunskap är värderelaterad, på så sätt att alla sociala fenomen blir relevanta för forskaren i den mån som de relateras till tidens kulturvärden, som exempelvis kapitalism, demokrati eller kvinnofrigörelse. Det är dessa kulturvärden som ligger till grund för forskarens inriktning och för hur denne ska skilja det viktiga från det oviktiga (Gilje & Grimen, 1992). Ett alternativ till ett induktivt arbetssätt är alltså att klart och tydligt formulera de teorier och hypoteser som styr forskningen (May, 2001), vilket vi tagit fasta på i utformningen av föreliggande studie.

Det deduktiva arbetssättet innebär dock en tanke om att utifrån empiriska exempel sträva efter att falsifiera den valda teorin. Popper är en av de som förespråkat detta. Genom att i så stor utsträckning som möjligt försöka finna empiriska belägg för att teorin inte stämmer, ökar man möjligheterna att kunna uttala sig om vad som är sant och logiskt giltigt (Thomassen, 2007). ”Så länge en hypotes inte falsifierats förblir den en mer eller mindre välgrundad gissning” (Gilje & Grimen, 1992, s. 89). Men May (2001, s. 49) ställer följande fråga: ”Om våra empiriska belägg falsifierar en viss teori, är då detta ett tillräckligt skäl för att förkasta den?” Det skulle i så fall innebära att vår hypotes - att de diskurser som kommer till uttryck inom det sociala arbetets metoder och insatser, exemplifierat med teoribildningen KBT samt metoder som bygger på KBT, går att relatera till västvärldens utveckling mot en nyliberal form av styrning – skulle kunna falsifiera de teoretiska utgångspunkterna om vårt empiriska material inte underbygger hypotesen. Detta menar vi låter mindre troligt och vi vill istället ansluta oss till vad som framkommer av May (2001) och Barlebo Wenneberg (2001), att det i så fall snarare är fråga om ett avvikande eller enskilt belägg som i sig inte falsifierar vår teori. Detta eftersom det alltid finns belägg som både stöder och förkastar den.

Som den uppmärksamme läsaren förhoppningsvis listat ut vid det här laget, kommer den metod som valts för att besvara föreliggande studies syfte och frågeställningar, att utgöras av en diskursanalys. Kvalitativa metoder handlar om att karaktärisera, att undersöka egenskaper eller framträdande drag hos ett fenomen (Repstad, 2007) och ska ses som redskap för att på bästa sätt besvara de forskningsfrågor som ställs (Levin, 2008). Utifrån denna

studies problemställning, hypotes, syfte och epistemologiska utgångspunkter ser vi alltså ett diskursanalytiskt angreppssätt som det lämpligaste redskapet för att ta sig an vårt forskningsproblem. Winther Jørgensen och Phillips (1999) framhåller att det finns olika former av diskursanalyser men att samtliga har det gemensamma draget av att bedriva en kritisk forskning. Detta synsätt verkar dock inte delas av alla. Exempelvis urskiljer den brittiske professorn, tillika en av grundarna till den kritiska diskursanalysen, Norman Fairclough (1992) såväl kritiska som icke-kritiska angreppssätt inom det diskursanalytiska fältet. Men mer om detta längre fram. Då till frågan: varför en diskursanalys? Jo, för att en diskursanalys kan visa på dominerande diskurser i samhället och ”säga något om spänningar och konflikter mellan å ena sidan olika och motstridande diskurser och å andra sidan de här diskursernas förhållande till en materiell organisering” (Widerberg, 2002, s.174), något som i detalj överrensstämmer med föreliggande studies syfte.

3.3.2. Att orientera sig på det diskursanalytiska fältet

Att sätta sig in i premisserna för genomförandet av diskursanalytiska studier har varit en resa i sig. Vi har läst, diskuterat, läst och diskuterat. När vissa aha-upplevelser infunnit sig har de snabbt ersatts av nya frågetecken. Vi har insett att det finns flera varianter och förslag på hur en diskursanalys bäst låter sig utformas och att detta till stor del är beroende av de olika sätt som finns att se på diskurser och diskursernas plats i samhället. Som tidigare diskuterats finns en skiljelinje gällande synen på diskursiva praktiker och sociala praktiker. Förespråkare för till exempel diskursteorin menar att alla samhällets existerande praktiker är diskursiva, det vill säga helt konstituerande för världen. Förespråkare för den kritiska diskursanalysen menar istället att världen består också av icke-diskursiva praktiker. I detta synsätt skiljer man på diskursiva och sociala praktiker och framhåller att de båda ingår i ett växelspel där de konstituerar varandra. Det finns alltså, enligt det senare synsättet, sociala fenomen i världen som måste angripas med andra verktyg än de diskursanalytiska. De olika diskursanalytiska angreppssätten skiljer sig också åt på så sätt att de har olika analytiskt fokus. Exempelvis är det diskurspsykologiska angreppssättet inriktat på att studera människors aktiva användning av diskurser i vardagen, medan diskursteorin vill kartlägga abstrakta diskurser som återfinns i samhället vid en given tidpunkt eller inom ett visst socialt område och som på ett överordnat sätt begränsar människors handlingsutrymme (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Som kort berördes tidigare, menar Fairclough (1992) att angreppssätten skiljer sig åt, också vad gäller

graden av kritisk ansats. Exempelvis framhåller han att det diskurspsykologiska angreppssättet är icke-kritiskt då det i stor utsträckning endast betonar människors retoriska strategier utan att ta hänsyn till sociala omständigheter och ideologi som omgärdar dessa. Med denna framställning vill vi alltså visa ett par exempel på vad vi har haft att ta ställning till och fundera över i utformandet av vår egen studie. Vi har läst och tagit till oss att en diskursanalytisk studie följer en röd tråd från början till slut och att den således inte kan sättas in i vilken teoretisk ram som helst (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Samtidigt framhålls, och till och med förespråkas, möjligheten att kombinera olika diskursanalytiska angreppssätt i den egna studien.

Den kritik som framförs gentemot diskursanalytiska angreppssätt är i stort samma kritik som lyfts fram gentemot socialkonstruktivistiska utgångspunkter generellt (se Epistemologiska utgångspunkter). Om man accepterar att verkligheten till viss del är socialt konstruerad och att sanningar är delvis diskursivt producerade så måste man också förhålla sig till den kunskap man själv som forskare producerar och vad som är ”sant” med denna (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Varför skulle den bild som framträder i denna studie vara bättre eller mer sann än någon annan studies bild? Dessa aspekter hanteras bland annat genom att vi som forskare inte har ambitionen att förklara hur något verkligen är. Istället inser och erkänner vi att det vi själva producerar både skapar och avbildar verklighet.

3.3.3. Fairclough och Foucault – eniga eller åtminstone förenliga?!

Ovanstående orientering har slutligen lett oss fram till det diskursanalytiska angreppssätt som vi tror passar föreliggande studie bäst, nämligen Norman Faircloughs *kritiska diskursanalys*. Utifrån denna studies hypotes, teoretiska utgångspunkter, syfte och forskningsfrågor har vi också visat läsaren att vi i hög grad låtit oss inspireras av Foucaults tankegångar om styrningsmentalitet. Uttryckt med Winther Jørgensen och Phillips (1999, s. 10) ord kommer vi därför att ”dra in element från andra perspektiv än de rent diskursanalytiska”. Foucaults tankegångar kring diskurs är både lika och olika de hos Fairclough. Innan vi går vidare är det därför på sin plats att diskutera hur dessa två teoretiker förhåller sig till varandra. Är det möjligt att kombinera dessa tänkare så som vi har för avsikt att göra? Vem står för vad och hur ska vi hantera detta på ett rättvisande sätt? Vi har inte för avsikt att göra anspråk på en allomfattande beskrivning av likheter och skillnader teoretikerna emellan. Detta skulle bli allt för omfattande. Istället vill vi göra ett försök att skissera några av de likheter och skillnader

som går att identifiera för att avslutningsvis belysa hur de båda teoretikerna kommer att användas i just denna studie.

Foucault har haft ett mycket stort inflytande på social- och humanvetenskaperna och på populariteten av diskursbegreppet (Fairclough, 1992). Han var den som på allvar satte igång med diskursanalysen genom att utveckla teori och begrepp samt genom empiriska undersökningar (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Fairclough (1992) menar dock att man inte på ett enkelt sätt, eller rakt av, kan tillämpa Foucaults arbeten i sin egen diskursanalytiska studie. Detta är ett påstående som återfinns även hos andra forskare, som menar att Foucaults tankegångar bör betraktas som en verktygslåda, ur vilken forskaren kan plocka de verktyg som passar bäst för den specifika studien (Dean, 2010; Lundgren, 2006; Nilsson, 2008; Öhman, 2008). Fairclough (1992) specificerar dock vad just han anser vara en bidragande orsak till att inte kunna anamma Foucaults tankegångar om diskurs fullt ut, nämligen bristen på en diskussion om de olika sätt på vilka diskurser bidrar till reproduktionen och transformationen av samhällen. Fairclough (1992) erkänner förvisso att Foucault erbjuder viktig kunskap kring relationen mellan diskurser och makt, den diskursiva konstruktionen av sociala subjekt och kunskap samt diskursernas funktion i *social förändring*, men just avsaknaden av de sätt på vilka diskurserna bidrar till att antingen reproducera eller förändra rådande strukturer, är central för att inte uteslutande använda sig av Foucault. Winther Jørgensen och Phillips (1999) menar också att Foucault tenderar att identifiera endast en kunskapsregim i varje historisk epok, något som bland annat den kritiska diskursanalysen tar avstånd ifrån. Snarare kan olika diskurser existera parallellt och kämpa om rätten att avgöra sanningen. Fairclough (1992) sträcker sig till och med så långt som att säga att Foucaults avsaknad av ovanstående diskussion kan ses som en stor teoretisk och metodologisk brist i hans arbeten. Fairclough bygger dock på Foucaults diskursteori i den mån att han ser diskurser som delvis konstituerande för kunskap, subjekt och sociala relationer. Eftersom Fairclough också skiljer på diskursiv praktik och social praktik ser han ett behov av att använda ytterligare teori för att analysera den sociala praktiken. Här har han då exempelvis valt att utgå just ifrån Foucault (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Faircloughs kritiskt diskursanalytiska angreppssätt försöker genomföra *textorienterade diskursanalyser* med fokus på språkbruket som social praktik i förhållande till den bredare sociala praktik, som den diskursiva praktiken är en del av (Fairclough, 1992; 2001; Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Detta skiljer sig markant från Foucaults analyser av diskurs vilka inte inkluderar vare

sig diskursiva eller språkliga analyser av riktiga texter (Fairclough, 1992) utan snarare har formen av en mer abstrakt analys (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Utifrån denna genomgång, studiens hypotes, syfte och forskningsfrågor samt den relativa frihet som ges gällande en kombination av olika angreppssätt, ser vi inga direkta problem med att inspireras såväl av Fairclough som av Foucault. Fairclough själv har anammat Foucaults tankegångar, om än i begränsad utsträckning, samtidigt som han lägger stor vikt vid den språkliga analysen av text, vilket är en central del i föreliggande studie. Fairclough förespråkar även sociologisk teori för att belysa den övergripande sociala praktiken och strukturer och där har han själv använt sig av Foucault. I samma spår går vi, genom teorier om styrningsmentalitet.

3.3.4. Vad innebär den kritiska diskursanalysen?

Det som bland annat kännetecknar den kritiska diskursanalysen är att den är politiskt engagerad i social förändring och därför syftar till att beskriva något utöver diskursiva praktiker. Fairclough skiljer på *diskursiv praktik* och *social praktik*, vilket är en mycket central aspekt i den kritiska diskursanalysen. Han utgår ifrån föreställningen att det finns sociala fenomen i världen som påverkar mänskligt handlande, men som inte uteslutande kan betraktas som diskursiva, utan som snarare följer andra logiker. Exempel på sådana fenomen kan vara ekonomiska logiker eller institutionaliseringar av bestämda former av socialt handlande (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Fairclough (1992, s. 72) uttrycker detta på följande sätt:

I would argue [...] that in so producing their world, members' practices are shaped in ways of which they are usually unaware by social structures, relations of power, and the nature of the social practice they are engaged in whose stakes always go beyond producing meanings.

För att förstå de fenomen som alltså inte uteslutande kan sägas ha en diskursiv karaktär menar Fairclough (1992) att man behöver andra verktyg än de rent diskursanalytiska. Vanligtvis tillämpas någon form av sociologisk teori och det är i detta sammanhang Fairclough använt sig av Foucaults teorier.

I den kritiska diskursanalysen reserveras diskursbegreppet för text, tal och andra semiotiska system men den diskursiva praktiken ingår likväl som en del i varje social praktik

där de båda konstituerar varandra. Winther Jørgensen och Phillips (1999) menar att den kritiska diskursanalysen är kritisk på så sätt att den vill klarlägga just de diskursiva praktikernas roll i upprätthållandet av den sociala värld som innebär ojämlika maktförhållanden. Syftet är ”att bidra till social förändring i riktning mot mer jämlika maktförhållanden i kommunikationsprocesserna och i samhället som helhet” (s. 69). För Fairclough är det således inte tillräckligt med en textanalys eftersom denna inte belyser förbindelserna mellan texterna och de samhälleliga processerna och strukturerna (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Han väljer därför att se på det kritiskt diskursanalytiska angreppssättet både som en teori och en metod, som står i ett dialektiskt förhållande till andra teorier och metoder, vilka bör interagera med varandra utifrån ett tvärvetenskapligt perspektiv så att textanalys och social analys blir möjlig (Fairclough, 1992). Detta kommer att tydliggöras i den senare presentationen av Faircloughs tredimensionella analysmodell.

Det den kritiska diskursanalysen vill visa är hur diskurser formas av olika maktrelationer och ideologier, och vilken konstruerande effekt dessa diskurser har på sociala identiteter, relationer och kunskapssystem. Diskurser kan alltså inte ses som begränsade till att endast reflektera eller representera så kallade sociala enheter och relationer, utan snarare konstruerar eller konstituerar diskurserna dessa enheter. Olika diskurser konstituerar exempelvis ”psykisk ohälsa” och ”medborgarskap” och positionerar därigenom, på olika sätt, människor som sociala subjekt. Det är de sociala effekterna av detta som en diskursanalys syftar till att studera (Fairclough, 1992). Likaså framhåller Fairclough (1992) vikten av att sätta diskurserna i relation till historisk förändring. Med det menar han att en diskursanalys också handlar om att studera hur olika diskurser kombineras under särskilda sociala omständigheter vilket producerar nya, komplexa diskurser. Att studera denna relation, *mellan diskursiv praktik och social och kulturell utveckling*, är något vi menar stämmer väl överrens med denna studies syfte och forskningsfrågor. Samtidigt finns vissa invändningar mot den kritiska diskursanalysen, som vi är beredda att instämma i. Exempelvis menar Winther Jørgensen och Phillips (1999) att Fairclough inte på ett tydligt sätt lyckas visa skiljelinjerna mellan det diskursiva och det icke-diskursiva. Detta innebär att gränserna mellan diskursanalysen och analysen av den sociala praktiken blir ganska otydliga och att svårigheter uppstår med att veta precis var och hur det icke-diskursiva påverkar det diskursiva och vice versa. Vi tänker att detta istället skulle kunna peka i riktning mot det som förespråkare för diskursteorin menar: att alla samhällets praktiker är diskursiva och konstituerande för världen.

Varför uppstår annars dessa svårigheter med att tydligt åtskilja praktikerna? Samtidigt påpekar Winther Jørgensen och Phillips (1999) att man inte behöver markera gränserna mellan det diskursiva och det icke-diskursiva så hårt. Istället kan man välja att skissera den sociala praktiken som ett bredare utvecklingsdrag som bakgrund för den diskursiva praktik som ingår i det empiriska materialet. Exempelvis framhåller författarna att man som forskare kan använda Faircloughs kritiska diskursanalys som ram och som metod för textanalys, där sociologisk teori används för att belysa den bredare sociala utvecklingen och för att ge en ram åt den diskursiva praktiken. I detta sammanhang vill vi återknyta till Faircloughs (2001) uppfattning om kritisk diskursanalys som både en metod och ett teoretiskt perspektiv, snarare än enbart en metod eller en teknik. Även Widerberg (2002) ger uttryck för att diskursanalys kanske ska ses som ett perspektiv, eftersom ”metoden” har utformats på en rad olika sätt och bör anpassas till de frågor som ställs och till det material som studeras.

Sammanfattningsvis vill vi framhålla, att denna studies hypotes, syfte och forskningsfrågor antar en annan form än att endast identifiera diskurser. Vi vill också kunna uttala oss om något som sker idag, något som är typiskt för vår tid, och därmed sätta diskurserna i ett större sammanhang. Därav ser vi nödvändigheten i att också analysera den bredare sociala utveckling som vi menar omgärdar dessa diskurser. Det är på detta sätt vi tror att studiens syfte och forskningsfrågor bäst låter sig besvaras.

3.4. Tillvägagångssätt

3.4.1. Urval

Widerberg (2002) menar att valet av de texter som granskas måste motiveras och att en textnära analys ofta kräver att en större mängd text redovisas. Här krävs en avvägning huruvida man vill lyfta fram typiska eller atypiska citat (fortsättningsvis benämnt textutsnitt), då båda kan användas för att belysa existerande diskurser. Analysen av materialet kan läggas på olika nivåer och antingen vara av mer detaljerad eller mer övergripande karaktär. Det är också möjligt att gå vägen via en detaljerad analys för att sedan göra en mer övergripande analys. Här lyfter Winther Jørgensen och Phillips (1999) fram en nackdel med Faircloughs angreppssätt, vilken är att man med den detaljeringsgrad som han kräver vanligtvis bara kan analysera ett fåtal texter i den konkreta analysen. Fairclough (2003) menar själv att den detaljerade textanalysen han förespråkar kräver en stor arbetsinsats varför den just ska appliceras på ett mindre urval texter. Vi vill alltså påstå att man inte nödvändigtvis måste se

mängden text som en nackdel, så som Winther Jørgensen och Phillips (1999) gör, utan att detta snarare är beroende av varje studies ansats och syfte. Föreliggande studie har en deduktiv ansats som i och med detta tar avstamp i teorier om styrningsmentalitet. Utifrån denna ansats har vi som syfte att exemplifiera hur styrningsmentalitet kan ta sig uttryck i det sociala arbetets metoder och insatser. Ett syfte som handlar om att just exemplifiera något föranleder, i vår mening, inte en större mängd text. Oavsett, så menar Winther Jørgensen och Phillips (1999) att det på grund av den begränsade mängd text man kan ta sig an i en kritisk diskursanalys, är viktigt att man redan från början är noggrann med kartläggningen av sannolika diskursordningar och diskurser, så att man mot den bakgrunden kan välja ut de texter som man ska analysera. Detta har för oss varit en ständigt aktuell aspekt i arbetet med denna studie. Utifrån vår hypotes, metod och teoretiska utgångspunkt har vi på återkommande basis funderat över vilken typ av material som på lämpligaste sätt fångar det vi har för avsikt att studera, säger något om det studerade fenomenet samt är tids- och storleksmässigt rimligt. Exempelvis övervägde vi att använda Kåvers (2006) bok *KBT i utveckling. En introduktion till kognitiv beteendeterapi* som empiriskt material, en bok som använts i den stora utbildningssatsning som gjorts för socialarbetare i Stockholms stad (Karolinska Institutet, 2008). Men då vi bedömt att denna bok inte skulle kunna säga någonting om hur det sociala arbetets diskursordning påverkas av andra diskursordningar, då boken inte uteslutande har socialt arbete eller socialarbetare som målgrupp, ansåg vi inte detta vara ett lämpligt empiriskt material att analysera. Boken utgör dessutom ett alltför omfattande textmaterial inom ramen för denna studie och, enligt vår bedömning, inom ramen för en så detaljerad metod som den valda. Istället föll vårt val på ett nyhetsbrev från *Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete* (IMS), vilket vi kommer att presentera i anslutning till analysen. Vi har systematiskt gått igenom samtliga nyhetsbrev (från nummer 1 år 2007 till nummer 1 år 2011) som har getts ut av IMS och *Avdelningen för kunskapsstyrning*, som är den avdelning som i dagsläget bedriver IMS arbete. Det visade sig då förekomma information kring KBT-baserade metoder i flera av dessa (se exempelvis Socialstyrelsen, 2008b; 2008c; 2009). Utifrån en granskning där hänsyn tagits till målgrupp, omfång, tidsmässig relevans och framför allt potential att spegla den liberala styrningens olika nivåer samt sannolikheten i att kunna uttala sig om huruvida förändring ägt rum i det sociala arbetets diskursordning, har ett temanummer om KBT bedömts som bäst förenligt med denna studies syfte. Enligt skriftlig uppgift från *Avdelningen för kunskapsstyrning*s redaktör skickades ungefär 1000 exemplar av *IMS-nytt* ut till

socialtjänstpersonal, främst social- och enhetschefer men även till annan personal. *IMS-nytt* hade också prenumeranter från FoU-verksamheter, universitet och högskolor. Till en början sändes tidningen ut till socialtjänsten utan att de hade efterfrågat den, för att därefter öppna upp för möjligheten att prenumerera på den, antingen i pappersformat eller som pdf-fil (S. Ljunggren, personlig kommunikation, 24 maj, 2011).

3.4.2. Etiska överväganden

Då denna studie styrs av en hypotes - att de diskurser som kommer till uttryck inom det sociala arbetets metoder och insatser, exemplifierat med teoribildningen KBT samt metoder som bygger på KBT, går att relatera till västvärldens utveckling mot en nyliberal form av styrning - är det på sin plats med en kort diskussion om risken för ett så kallat diagnostiserande perspektiv. Ett sådant innebär att vi som forskare hamnar i fällan att i för stor utsträckning tolka utsagorna i det studerade materialet som symtom på tankesätt (Gilje & Grimen, 1992), vilket inte är en diskursanalytikers uppgift. Eftersom utgångspunkten i en diskursanalys är att man aldrig kan nå verkligheten bakom diskurserna, bör det heller inte vara möjligt att försöka ”komma bakom” diskursen eller fundera över vad människor verkligen menar med det de säger. Det vi istället ska undersöka är själva diskursen som sådan, i syfte att identifiera vilka mönster som finns i utsagorna och vilka sociala konsekvenser som olika diskursiva framställningar av verkligheten ger upphov till (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Vi har gjort vårt yttersta för att fokusera på vad som kommer till uttryck i text och på så sätt minimera en fokusering på person. Vi har också försökt att undersöka just mönster i utsagor och inte vad dessa kan sägas ”stå för” men vill i detta sammanhang påtala att denna gränsdragning stundtals har varit svår.

Som forskare måste man också vara medveten om förhållandet mellan produktionen av forskningsresultat och användningen av dessa (May, 2001). Exempelvis tar Widerberg (2002) upp en etisk aspekt med att göra empirinära diskursanalyser på intervjuer. Dels finns en överhängande risk att intervjupersonen känner igen sig och dels finns en risk för att en ingående analys av ett uttalande kan upplevas sårande. Vad gäller risken för en sårande granskning har denna minimerats i den mån vi bedömt vara rimlig. Detta har gjorts på så sätt att vi uteslutit en analys av de texter i nyhetsbrevet där enskilda socialarbetare kommer till tals. Istället har vi byggt vår analys på uttalanden från chefen för IMS, ordföranden i *beteendeterapeutiska föreningen*, en psykoterapiutbildningsansvarig vid Uppsala universitet,

en psykolog tillika grundare av en KBT-baserad metod vid *Statens institutionsstyrelse* (SiS) samt en projektsamordnare vid SiS. Vi har även använt text som inte föreligger i form av en intervju utan som är författad av redaktören. Vi menar att det, i egenskap av representant för IMS, grundare av en metod, utbildningsansvarig vid ett universitet och så vidare, ingår att få sina uttalanden och förespråkanden granskade eller utvärderade. Detta eftersom de utifrån sina respektive positioner har en annan form av makt än den hos en enskild socialarbetare. Men även om så är fallet kan vi inte garantera att de resultat vi presenterar inte riskerar att upplevas sårande för någon av dessa parter. Precis som Widerberg (2002) framhåller finns det exempelvis alltid en risk att vår tolkning av materialet inte motsvarar den som personerna själva har gjort. Exempelvis påpekar Mik-Meyer och Villadsen (2008) att deras olika analyser av makt i mötet mellan medborgare och välfärdsinstitutioner kan tolkas som en kritik mot det konkreta arbete som utförs av dessa institutioner. I detta sammanhang påtalar författarna att de inte har som ambition att kritisera välfärdsinstitutionernas existens eller avvisa det arbete de utför. Inte heller vill de som forskare ”komma utifrån” med ett färdigt program för hur arbetet skulle bedrivas istället. Snarare är syftet att bidra till en kritisk reflektion över de kategorier, begrepp och problemförståelser som i princip kommit att tas för självklara eller naturliga. Med detta sagt vill vi ansluta oss till ett sådant klagörande och hoppas på att vår egen studie kan stimulera till reflektion och diskussion snarare än ses som ett potentiellt hot.

3.4.3. Centrala begrepp och hur de tillämpas i föreliggande studie

3.4.3.1. Diskurs, social praktik och social struktur

Fairclough (1992) anammar en syn på diskurs som en form av språkbruk. Men vid användningen av begreppet diskurs, betraktar han också språkbruket som en form av social praktik, snarare än begränsat till individuell aktivitet. Social praktik har människors handlande i fokus utifrån ett dubbelt perspektiv. Å ena sidan är handlingar konkreta och individuella, å andra sidan är de institutionaliserade och socialt förankrade (Fairclough, 2001; Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Olika sociala praktiker har också olika inriktningar, exempelvis ekonomiska, politiska, kulturella eller ideologiska. Att betrakta diskurs som en form av social praktik innebär då att diskurs också ses som ett sätt att handla; ett sätt på vilket människor handlar gentemot varandra och gentemot världen i stort (Fairclough, 1992) och ”som ett sätt att tala som ger betydelse åt upplevelser utifrån ett bestämt perspektiv – det vill säga en bestämd diskurs som kan skiljas från andra diskurser, till exempel en feministisk

diskurs, en nyliberal diskurs, en marxistisk diskurs” (Winther Jørgensen & Phillips, 1999, s. 72). Att betrakta användandet av språk som en form av social praktik innebär också att diskurs kan antas stå i ett dialektiskt förhållande till *social struktur* (Fairclough, 1992). Sociala strukturer kan utgöras av sociala relationer i samhället som helhet samt inom bestämda institutioner. De kan också präglas av såväl diskursiva som icke-diskursiva element (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Sammanfattningsvis är social struktur således både ett villkor för, och en effekt av, social praktik (Fairclough, 1992). Vid en analys av diskursers innehåll är det grundläggande att klarlägga hur delar av omvärlden framställs och vad detta får för konsekvenser. Genom att diskurserna framställer delar av världen på ett sätt framför ett annat, konstitueras objekt på bestämda sätt och gränser skapas mellan vad som betraktas som sant respektive falskt (Winther Jørgensen & Phillips, 1999).

3.4.3.2. *Diskursordning och diskursiv praktik*

En *diskursordning* är summan av de diskurstyper⁶ som används inom en social institution eller inom en social domän. Exempel på diskursordningar är mediernas diskursordning eller sjukvårdssystemets diskursordning (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). I föreliggande studie kommer vi främst att tala om *det sociala arbetets diskursordning*. Diskursiv praktik manifesteras genom språket, uttryckt i form av tal eller text. Fairclough (1992) använder begreppet text som ett samlingsnamn för såväl tal som för skriven text, vilket vi menar är viktigt att ha i minnet. Det är språket som gör den diskursiva praktiken just diskursiv. Winther Jørgensen och Phillips (1999) nämner olika diskursiva praktiker som skulle kunna identifieras inom exempelvis sjukvårdssystemets diskursordning. De kan utgöras av samtalet mellan läkare och patient eller personalens skriftspråk. I föreliggande studie tänker vi på motsvarande sätt, att det inom det sociala arbetets diskursordning finns diskursiva praktiker i form av samtalet mellan socialarbetare och klient, socialarbetares utredningsförfarande och *det sociala arbetets metoder och insatser*. I dessa diskursiva praktiker återfinns också olika bestämda diskurser, där vi exempelvis kommer att identifiera *diskursen om vetenskap* samt *diskurserna om lärande och beteendeförändring*. Vi tolkar det då som att summan av de diskurser som används i det sociala arbetets diskursiva praktiker utgör det sociala arbetets diskursordning.

⁶ Fairclough har givit olika innebörd åt begreppet diskurstyper, där innebörden varierat mellan diskurser, genrer, aktivitetstyp och stil. Han har även valt att skilja på diskurs, diskurstyp och genre. Därav går föreliggande studie i Winther Jørgensen och Phillips (1999) spår och använder fortsättningsvis begreppet diskurs för att täcka samtliga innebörder.

Genom att identifiera diskurser som finns i den diskursiva praktiken kan man även se om diskurser från andra diskursordningar än i detta fall det sociala arbetets diskursordning, vunnit inträde i den diskursiva praktiken. Ett exempel på detta är det danska sjukvårdssystemets diskursordning som påverkats av en nyliberal konsumtionsdiskurs tillhörande marknadens diskursordning. Winther Jørgensen och Phillips (1999) skriver att detta blir tydligt genom talet om sjukvårdstjänster som produkter och patienter som konsumenter, något vi också berört i tidigare forskning. Fairclough menar att en sådan interdiskursivitet är ett uttryck för en drivkraft i, samt avspeglning av, en förändring av en bredare social praktik i form av en senmodern samhällsutveckling där marknadsdiskurser vinner inträde på flera offentliga institutioners diskursiva praktiker. I detta sammanhang lämpar det sig bra att förklara relationen mellan den diskursiva och den sociala praktiken, där den förra anses vara en del av den senare samt en del i konstituerandet av den sociala världen. I vissa fall kan den sociala praktiken ses som helt konstituerad av den diskursiva, medan den i andra fall kan innehålla såväl diskursiva som icke-diskursiva praktiker. Sammanfattningsvis är det delvis genom diskursiva praktiker som social produktion och förändring äger rum, men diskursiva praktiker påverkas i sin tur av samhällskrafter som inte bara har en diskursiv karaktär, exempelvis genom det politiska systemets struktur (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Att undersöka den diskursiva praktiken görs genom att identifiera olika diskurser som ryms inom den och att identifiera dessa diskurser innebär att studera *textproduktions-, distributions- och konsumtionsprocesserna*. Alla dessa processer är sociala och kräver därför hänvisningar till de särskilda ekonomiska, politiska och institutionella förhållanden inom vilka diskurserna genereras (Fairclough, 1992).

3.4.3.3. *Interdiskursivitet och intertextualitet*

Begreppet *interdiskursivitet* undersöker huruvida olika diskurser uttrycks inom och mellan olika diskursordningar. *Hög interdiskursivitet* tyder på social förändring medan *låg interdiskursivitet* tyder på en reproduktion av det som är bestående (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Interdiskursiviteten i en text är en del av dess *intertextualitet* (Fairclough, 2001). Intertextualitet innebär att man undersöker i vilken utsträckning diskursiva händelser (se nedan) bygger på tidigare händelser, det vill säga i vilken utsträckning en text bygger på tidigare texter (Winther Jørgensen & Phillips, 1999).

[...] for any particular text or type of text, there is a set of other texts and a set of voices which are potentially relevant, and potentially incorporated into the text. It may not be possible to identify these sets with great precision, and they may be rather extensive and complex. But it is analytically useful to begin with some rough idea of them, for a significant initial question is: which texts and voices are included, which are excluded, and what significant absences are there? (Fairclough, 2003, s. 47).

Exempelvis inbegriper detta citat att undersöka vad Fairclough (1992; 2003) kallar för *direkt* och *indirekt tal*, där man bör analysera huruvida den *röst* som hörs verkligen går att härleda till den påstådda eller om den snarare ger uttryck för textförfattarens. Att undersöka interdiskursiviteten och intertextualiteten innebär också att titta på vilka *huvudämnen* som uttrycks, huruvida texterna har liknande sådana ämnen och i vilken utsträckning de bygger på liknande argument. Det mest framträdande inslaget i definitionen av en diskurs är dess huvudämne, så som exempelvis arbetslöshet. Interdiskursivitet kan bli synligt när exempelvis ett rasistiskt argument, hämtat från diskursen om begränsning av invandring, används i en argumentation kring vilken politik som bäst bekämpar arbetslöshet (Wodak, 2001).

3.4.3.4. *Transitivitet och modalitet*

Att analysera *transitivitet* innebär att undersöka huruvida händelser binds samman, eller inte binds samman, med subjekt och objekt. Ett exempel på detta är meningen ”50 sjuksköterskor avskedades igår” (Winther Jørgensen & Phillips, 1999, s. 87) där man använder passiv form samt utelämnar agenten. Genom att beskriva en händelse på detta vis är det svårt att peka ut en agent som kan ta ansvar för det inträffade. Istället låter det mer som ett slags fenomen som inträffat och som ingen har ansvar för. Analyser av *modalitet* fokuserar istället på talarens grad av *affinitet* med (instämmande i) en sats, exempelvis i hur hög utsträckning talaren gör anspråk på att framställa sitt uttalande som en *sanning*. Påståendena ”’det är kallt’, ’jag tycker det är kallt’ och ’kanske är det lite kallt’” (s. 87f) är exempel på olika modaliteter där den första framställs som en sanning och därmed har en hög grad av affinitet. Den första är också exempel på en *objektiv modalitet* som uteslutande bortser från att koppla påståendet till ett subjekt. Talaren ger därmed sken av att dennes perspektiv är universellt giltiga. Motsatsen är *subjektiv modalitet* som i detta fall skulle kunna motsvaras av påståendet ”jag tycker det är kallt” där talaren istället knyter påståendet till sig själv. Användandet av objektiv modalitet

implicerar vanligtvis någon typ av makt (Fairclough, 1992). Påståenden kan också innehålla låg affinitet, det vill säga en mindre grad av säkerhet. Detta uppstår vanligtvis genom att uttalandena innehåller så kallade *hedges*, exempelvis i form av ord som ”liksom” och ”lite” (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Andra former av modaliteter är uttalanden som innehåller *tillåtelse*, där talaren sätter sig i en position där denne kan ge mottagaren tillåtelse att göra något. Winther Jørgensen och Phillips (1999, s. 88) exemplifierar detta med citatet ”Bara några få veckor efter det att man fått pacemaker behöver man i stort sett inte ta hänsyn till den. Man kan utöva sport eller sex, föda barn och sköta sitt arbete”. Även modaliteter i form av *explicit förpliktande uttalanden*, där det vokabulär som används i satsen ger uttryck för ett slags förpliktande krav och stänger för alternativ, är en aspekt som kan undersökas. Valet av modalitet får konsekvenser såväl för diskursens konstruktion av sociala relationer som för kunskaps- och betydelsesystem (Winther Jørgensen & Phillips, 1999).

3.4.3.5. *Diskursiv händelse*

Enligt den tolkning vi har gjort väljer Winther Jørgensen och Phillips (1999) att benämna Faircloughs begrepp *diskursiv händelse* som en kommunikativ händelse. För enkelhetens skull väljer vi att hålla oss till Faircloughs (1992) begrepp även då vi refererar till de förra författarna. En diskursiv händelse är ett fall av språkbruk, exempelvis en tidningsartikel, en videoproduktion eller ett politiskt tal (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Den är också en del av en social praktik och en diskursiv praktik. Fairclough (1992, s. 71) tydliggör detta på följande sätt: ”If being an instance of social (political, ideological, etc.) practice is one dimension of a discursive event, being a text is another”. Detta är dock inte tillräckligt. De två dimensionerna ”text” och ”social praktik” medieras genom en tredje dimension vilken fokuserar på diskurs som en diskursiv praktik. Att omsätta detta i föreliggande studie innebär således att den diskursiva händelsen utgörs av det ovan beskrivna nyhetsbrevet från IMS och att detta nyhetsbrev har tre dimensioner: Det är en text (tal, skrift, bild eller en kombination av dessa komponenter), en diskursiv praktik (det vill säga en produktion och konsumtion av text) och en social praktik (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Dessa dimensioner bildar Faircloughs så kallade tredimensionella modell för analys av diskurser vilken vi redogör för nedan. Det är en modell som försöker koppla samman tre analytiska traditioner; en lingvistisk tradition för att genomföra en detaljerad text- och språkanalys, en makrosociologisk tradition för att analysera den sociala praktiken i relation till de sociala strukturerna, samt en

mikrosociologisk tradition där social praktik ses som något som människor aktivt producerar och begripliggör utifrån delade uppfattningar om vad som är vettigt (Fairclough, 1992). Samtliga tre dimensioner ska användas i diskursanalysen av nyhetsbrevet. Kursiverad text är våra egna exempel på hur modellen kan omsättas.

Social praktik: *De metoder och insatser som rekommenderas och används av socialarbetare i behandling av klienter, och som i sin tur är påverkade av olika diskurser, såväl inom det sociala arbetets diskursordning som av andra diskursordningar. De är också påverkade av den bredare sociala strukturen i form av nyliberal styrningsmentalitet, globalisering, individualisering. Den sociala strukturen är på så sätt både ett villkor för, och en effekt av, den sociala praktiken, (dvs. de metoder som används).*

Diskursiv praktik: *Det sociala arbetets metoder och insatser
(produktion, distribution, konsumtion)*

Text: Vokabulär: *god effekt, spara, kostnadseffektiv, hemuppgifter, färdigheter, inlärt beteende, feltolkar, psykopatologier osv.*

Sammanhang mellan satser, textstruktur.

Intertextualitet, styrkan i yttranden

(Fairclough, 1992, s. 73)

3.4.4. Analysförfarande

Analysen av den diskursiva händelsen har genomförts i flera steg och nyhetsbrevet har därför varit föremål för ett flertal genomläsningar, där den sista genomläsningen har fokuserat varje enskild artikel separat. Med utgångspunkt från de tidigare genomläsningarna har då textutsnitt som bedömts vara talande för både artikeln och nyhetsbrevet i helhet valts ut, därmed även utsnitt som kan sägas bli motsägelsefulla i relation till varandra. Detta för att lyfta fram olika diskurser, såväl dominerande som mindre framträdande. Utifrån våra etiska överväganden har vi alltså, som tidigare nämnts, valt bort textutsnitt från artiklar där enskilda socialarbetare uttalar sig. Efter den inledande, kreativa och relativt sett ostrukturerade processen har vi gått vidare till en mer systematisk läsning. Utifrån Winther Jørgensen och Phillips (1999, s. 75f)

har föreliggande studies analys av nyhetsbrevet då inriktats på följande punkter, vilka samtliga kommer att förklaras närmare i den efterföljande beskrivningen:

- *diskurser [...] som artikuleras i produktionen och konsumtionen av texten (den diskursiva praktikens nivå)*
- *deras lingvistiska uppbyggnad (textnivå)*
- *överbäganden om huruvida den diskursiva praktiken reproducerar eller omstrukturerar den existerande diskursordningen, och vilka konsekvenser detta har för den bredare sociala praktiken (den sociala praktikens nivå).*

Eftersom text och diskursiv praktik utgör två olika dimensioner måste dessa också åtskiljas analytiskt (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Samtidigt menar Fairclough (1992) att man i princip aldrig kan prata om en texts egenskaper utan att också ta hänsyn till produktionen och/eller konsumtionen av texten. Detta resulterar därför i att analysen av texten och den diskursiva praktiken delvis flyter samman. Utifrån denna uppfattning har Fairclough (1992) skapat en analytisk ram om sju så kallade element, vilka samtliga kan anses vara till hjälp för att analysera såväl text som diskursiv praktik. De första fyra elementen; vokabulär, grammatik, sammanhang mellan satser samt textstruktur, är framför allt inriktade på att organisera analysen av själva texten (Fairclough, 1992) för att undersöka hur texten rent språkligt konstruerar diskurser (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Vokabulär syftar till att studera enskilda ord, grammatik till att undersöka hur ord kombineras till meningar och satser, sammanhang mellan satser till hur just meningar eller satser är sammanlänkade och textstruktur till att undersöka övergripande organisatoriska egenskaper i texten. De tre resterande elementen intertextualitet, styrkan i yttranden (exempelvis löften, uppmaningar eller hot) samt koherens kan mer ses som en hjälp i analysen av den diskursiva praktiken. I föreliggande studie har vi främst fokuserat på *vokabulär, sammanhang mellan satser, intertextualitet* och *styrkan i yttranden*. Avsikten har varit att omsätta ovanstående tillvägagångssätt genom att analysera på vilka sätt texten konstruerar diskurser och hur dessa i sin tur bygger upp det sociala arbetets metoder och insatser (den diskursiva praktiken). För att kunna se detta har vi då exempelvis undersökt vokabulär, sammanhang mellan satser, styrkan i yttranden, olika former av intertextualitet inklusive direkt och indirekt tal samt modalitet. Genom detta analytiska förfarande har vi identifierat diskurser i nyhetsbrevet vilka vi kopplat till två teman: *Styrning till KBT* samt *KBT som styrning till självstyrning*. Därefter har en

genomläsning gjorts och textutsnitt som innehållsmässigt liknar varandra har grupperats under dessa två teman samt underrubriker. Analyserna tillhörande dessa utsnitt har i nästa skede skrivits ihop till en gemensam och fortlöpande analys. Ett skäl till att textutsnitten och analysen sorterats och genomförts under teman, har varit av läsarvänliga skäl där vi på grund av utsnittens innehållsmässiga likheter, har velat minimera risken för upprepade teoretiska och metodologiska resonemang i allt för stor omfattning. Men det har även varit av den anledningen att vi trott oss få ett analytiskt djup genom att kunna sammanfatta och analysera ett flertal utsnitt som en helhet.

Efter att den diskursiva praktiken och texten varit föremål för analys har dessa nivåer satts in i det större sammanhanget, det vill säga i den sociala praktiken. I detta skede ska den sociala praktikens natur, av vilken den diskursiva praktiken är en del, specificeras (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Detta är själva basen i förklaringen till varför den diskursiva praktiken är som den är (Fairclough, 1992). Först ska relationerna mellan den diskursiva praktiken och den diskursordning den ingår i klarläggas, i syfte att få en förståelse för vad det är för diskurser som bygger upp den diskursiva praktiken och hur de regleras. Därefter ska man försöka kartlägga de delvis icke-diskursiva sociala strukturer som skapar ramen för den diskursiva praktiken (Fairclough, 1992; Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Det kan exempelvis handla om ekonomiska eller institutionella aspekter. Det är alltså i detta sammanhang någon form av sociologisk teori blir aktuell. Med anledning av ovanstående har denna studies analys av det sociala arbetets metoder och insatser (den diskursiva praktiken) genomförts mot bakgrund av de metoder och insatser som rekommenderas och används av socialarbetare i mötena med klienter (den sociala praktiken) och som är präglade av sociala strukturer. För att analysera den sociala praktiken har vi då använt oss av teorier om nyliberal styrningsmentalitet. Winther Jørgensen och Phillips (1999) påpekar att det är i analysen av förhållandet mellan den diskursiva och den sociala praktiken som studien hittar sina sammanfattande slutsatser i form av huruvida social och samhällelig förändring ägt rum och vilka konsekvenser detta i så fall fört med sig. Mer specifikt handlar det om att få svar på frågan huruvida den diskursiva praktiken reproducerar diskursordningen och därmed bidrar till att upprätthålla ett oförändrat läge i den bredare sociala praktiken, eller om det sociala arbetets diskursordning omvandlas så att social förändring skapas. I detta sammanhang handlar det om att undersöka graden av interdiskursivitet för att kunna besvara dessa frågor.

4. Resultat och analys

I denna del redovisas studiens resultat och analys. Inledningsvis får läsaren ta del av en kortfattad presentation av det nyhetsbrev som är föremål för vår kritiska diskursanalys, för att därefter introduceras i det urval av textutsnitt som är aktuellt för analysen. Dessa utsnitt har analyserats utifrån två övergripande och två mindre teman, som samtliga utkristalliserats utifrån vår deduktiva ansats och utifrån vår metod. De två övergripande temana är *Styrning till KBT* och *KBT som styrning till självstyrning*. Under förstnämnda tema ger vi exempel på de textutsnitt med tillhörande analys, som fokuserar på hur nyliberal styrningsmentalitet kommer till uttryck genom förespråkandet av KBT i socialt arbete. Vårt andra tema har brutits ned till temana *Diskursen om den kompetenta klienten* samt *Diskurser om lärande och beteendeförändring* där vi istället ger exempel på de utsnitt med tillhörande analys, som fokuserar själva KBT och dess innehåll, närmare bestämt hur KBT kan analyseras som styrning till självstyrning. Som vi tidigare visat är vår teoretiska utgångspunkt i form av teorier om styrning och självstyrning en helhet varför vi även i analysen varken kan, eller har för avsikt att, helt särskilja ovanstående teman från varandra. Snarare har vi valt de textutsnitt som vi anser passa bäst under respektive tema men vill poängtera att en snäv åtskillnad varken är avsedd eller fruktbar. Att exempelvis analysera hur socialarbetare styrs till att använda KBT är också något som skulle kunna likställas med att socialarbetarna styrs till självstyrning i form av att de själva väljer att använda just KBT. Avslutningsvis görs en kortfattad summering av de diskurser vi har identifierat och av de slutsatser vi har dragit av det resultat som har framkommit under vår analys.

4.1. ”Kognitiv beteendeterapi – ett samarbete mellan klient och terapeut”

Kognitiv beteendeterapi – ett samarbete mellan klient och terapeut utgör rubriken på det nyhetsbrev (Socialstyrelsen, 2007) som är föremål för denna studies resultat och analys. Det är ett temanummer om KBT vilket utgavs år 2007 av *Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete* (IMS). Sedan årsskiftet 2009/2010 är IMS en integrerad del av Socialstyrelsens organisation men deras arbete fortsätter som tidigare, numera under *Avdelningen för kunskapsstyrning*. Skillnaden nu från då, är att *avdelningen för kunskapsstyrning* också vänder sig till hälso- och sjukvården (Socialstyrelsen, 2010), medan IMS riktade sig mot socialtjänstens olika områden, med uppdraget att utveckla kunskap om det sociala arbetets resultat och värde för klienter och brukare (Socialstyrelsen, 2007). Mot bakgrund av den

målgrupp nyhetsbrevet riktas mot, det vill säga socialarbetare, kommer vi i analysen att alternera mellan begreppen textkonsument, läsare och socialarbetare. Alla de textutsnitt som presenteras i analysen är hämtade ur nyhetsbrevet, varför vi endast kommer att referera till sidnumret i anslutning till dessa.

4.2. Styrning till KBT

Under denna rubrik kommer vi alltså att presentera analysen av ett antal textutsnitt som vi i första hand har kopplat till temat *Styrning till KBT*. Detta görs på så sätt att utsnitt länkas samman i en gemensam analys. Underrubrikerna som följer, kan ses som vägledande för läsaren då de pekar ut det som har tagits fasta på i relation till de specifika textutsnitten, och ska förhoppningsvis underlätta läsningen av analysen.

4.2.1. KBT – det enda rationella?

De huvudämnen (Wodak, 2001) som uttrycks i den första gruppen textutsnitt berör hur KBT framställs som en metod som fungerar och att detta är skälet till varför denna bör användas i större utsträckning. Bland annat lyfts vetenskapliga belägg fram för att styrka denna tes. Utifrån tidigare forskning kan vi se expertisens ökande inflytande i samband med socialpolitiska förändringar i det moderna samhället (Kaveh, 2006; Rose, 1996a). Samtidigt finns en accelererande tilltro till *vetenskap* och *rationella metoder* (Giddens, 1997), vilket är en del i den mer komplexa form av styrning som Foucault (2008a) menar är knuten till den liberala politikens intåg och som utövas genom *expertis* inom olika områden (Dean, 2010). Vi har utifrån ovanstående identifierat *diskursen om vetenskap* vilken genomgående blir synlig i följande två textutsnitt:

- MultifunC är inte baserad på någon strikt teori utan utgår från metoder som man vet fungerar, till exempel KBT och social inlärningsteori, säger *Martin Lardén* (s. 8).

I ovanstående utsnitt framträder diskursen om vetenskap genom det sätt på vilket satsen är konstruerad i form av *som man vet fungerar*. Den vetenskapliga betoningen styrks ytterligare genom att KBT lyfts fram som en behandlingsmetod som genomgått en *omfattande vetenskaplig utvärdering* och som en metod med *god effekt*:

KBT har genomgått en omfattande vetenskaplig utvärdering och visat sig vara en framgångsrik behandlingsmetod för många olika problem. Många studier pekar också på att KBT har god effekt även på lång sikt (s. 3).

Diskursen om vetenskap och dess innehåll får en viss tyngd beroende av vem det är som framför denna. I förstnämnda utsnitt presenteras ett uttalande av en psykolog vid SiS som även varit med och utvecklat behandlingsmetoden MultifunC – en metod som inkluderar KBT och är baserad på social inlärningsteori. Vi kan se en objektiv modalitet komma till uttryck på så sätt att utsnittet framställs som en sanning genom uttrycket ”som man vet fungerar”. Utöver att titta på det vokabulär som används menar Fairclough (1992) att man kan undersöka transitiviteten. I textutsnittet står det inte ”som *jag* vet fungerar” utan *man*, vilket inte kan ses som ett subjekt i samma bemärkelse som om talaren hade knutits till påståendet. En analys av transitiviteten innebär just en analys av huruvida ett påstående förbinds med ett subjekt eller inte. Att inte förbinda påståendet med ett subjekt gör att påståendet i högre grad får karaktären av ett faktapåstående. Som en given konsekvens är detta då även ett textutsnitt som präglas av hög affinitet, alltså där talaren i hög grad instämmer med det sagda. Det vokabulär som används, den objektiva modaliteten samt talarens position får sammantaget konsekvensen att det är svårt att ställa sig kritisk till metoden.

Förutom att det sagda sägs på ett visst sätt och därmed bidrar till att producera en sanning, kan vi också se att kunskap och vetande används för att producera en sanning som individen måste förhålla sig till (Foucault, 2008b). Den starka kopplingen till vetenskap blir här både begränsande och produktiv. Produktiv på så sätt att en styrning sker mot användandet av KBT. Begränsande på så sätt att det, parallellt med styrningen mot KBT, sker en styrning från användandet av andra teoribildningar och metoder. En viss kunskap, i det här fallet kunskapen om KBT:s vetenskapliga förankring, bidrar till att användandet av KBT framstår som självklart. Textutsnittet belyser således hur styrning, och därmed även makt, yttrar sig genom hur framställningen av KBT görs. I detta fall kan vi alltså se att diskursen om vetenskap utgör förutsättningen för vad som är möjligt och omöjligt att tänka.

Precis som i ovanstående utsnitt kan vi också i de följande identifiera diskursen om vetenskap. I nedanstående utsnitt framträder också diskursen om beteendeförändring, en diskurs vi valt att belysa och belägga under nästa övergripande tema, men som vi ändå kortfattat vill nämna här. Detta eftersom textutsnittet exemplifierar hur styrningen mot KBT

kommer till uttryck genom att diskursen om beteendeförändring sätts i samband med diskursen om vetenskap på ett sätt som renderar att diskursen om beteendeförändring kan komma att bli självklar eller tagen för given:

– Alla metoder måste utvärderas så att vi får kunskap om deras effekter. Skulle det visa sig att det finns metoder som fungerar bättre än KBT bör man i stället använda dem. När det gäller att förändra mänskligt beteende så verkar dock KBT hittills ha starkast vetenskapligt stöd, konstaterar Knut Sundell.

Han menar att den kunskapen borde användas (s. 2).

Meningen ”Alla metoder måste utvärderas” i textutsnittet uttrycks med en tyngd som gör anspråk på sanning i och med användandet av ordet *måste*. Samtidigt som utsnittet innehåller ett sanningsanspråk bidrar användandet av hedgen *verkar dock* i utsnittets tredje mening: ”När det gäller att förändra mänskligt beteende så verkar dock KBT hittills ha starkast vetenskapligt stöd, konstaterar Knut Sundell” till en lägre affinitet i kontrast till föregående citerade mening. Men meningen avslutas sedan med ordet *konstaterar*, som förvisso kan härledas till redaktörens tillägg och inte till den intervjuade chefen, men som kan få konsekvenser för konsumtionen av texten genom att textutsnittet får formen av ett konstaterande. Att konstatera något kan ses som att det de facto finns en sanning som man precis upptäckt. Detta konstaterande blir en viktig aspekt i bedömningen av affiniteten i textutsnittet som helhet. Ödmjukheten som förmedlas, i och med användandet av *verkar dock*, bidrar inte till den lägre trovärdighet som skulle vara fallet om konstaterandet hade saknats. Istället får innehållet i utsnittet i än större utsträckning karaktären av en sanning som bara är att acceptera. Det verkar helt enkelt vara så att KBT är den metod som fungerar bäst. Textutsnittets karaktär försvårar för textens konsumenter - läsarna - att ifrågasätta det som sägs, då det förefaller vara så att ingen har talat, tyckt eller tänkt utan snarare objektivt fastställt hur det faktiskt förhåller sig.

Det som fokuseras i detta textutsnitt är huruvida KBT är en effektiv metod när det gäller att förändra mänskligt beteende, inte huruvida detta är det sociala arbetets uppgift eller ej. Således framställs diskursen om beteendeförändring som självklar och tyngdpunkten läggs på att argumentera för metodens vetenskapliga stöd. Villadsen (2003) menar att makt inte bara handlar om tvång och försök till påverkan i en bestämd riktning, utan också om hur klienter iakttas, beskrivs och kategoriseras. Genom att i ovanstående textutsnitt koppla ihop diskursen

om vetenskap med diskursen om beteendeförändring har det alltså pekats ut en riktning för vad som ska vara i fokus för det sociala arbetets sätt att lösa problem, nämligen att förändra mänskligt beteende. Detta är ett tydligt exempel på hur interdiskursivitet kommer till uttryck (Wodak, 2001). Ytterligare ett sätt att framställa det som sägs som sanning och därmed försvåra ett ifrågasättande, är att endast låta en part i en beskrivd debatt komma till tals, vilket är fallet i nedanstående textutsnitt:

En vanlig missuppfattning om KBT är att man inte tillmäter tidiga barndomsupplevelser någon betydelse för utvecklingen av olika psykiska besvär eftersom man fokuserar så starkt på ”här och nu”.
– Det beror sannolikt på att man i KBT-terapi fokuserar mer på faktorer som i dag vidmakthåller psykiska problem än på faktorer som en gång i tiden utlöste problemen. Av det har kritiker felaktigt dragit slutsatsen att man negligerar barndomsupplevelsernas betydelse. I KBT anses den tidiga inlärningshistorien ofta ha en stor betydelse för utvecklingen av olika psykopatologier, betonar Bengt E Westling (s. 4).

I utsnittet ser vi att en kort och generell kritik lyfts fram som en psykoterapeut tillika ansvarig för psykoterapiutbildningen vid Uppsala universitet får bemöta. En mer nyanserad bild skulle kunna ha åstadkommit om två personer fått komma till tals och föra fram sina respektive argument, något som vi skall återkomma till i det utsnitt där den person, som i nyhetsbrevet benämns skeptikern, kommer till tals. I ovanstående textutsnitt identifierar vi ett vokabulär tillhörande en psykologisk diskurs, i och med ord som *psykiska besvär*, *psykiska problem* och *psykopatologier*. Att en diskurs tillhörande psykologins diskursordning får relativt stort utrymme i ett nyhetsbrev riktat till verksamma inom det sociala arbetet kan tolkas som att psykologins diskursordning gör intrång på det sociala arbetets diskursordning. Då psykologins diskursordning och den psykologiska vetenskapen, enligt vår tolkning, kan sägas inneha mer av en expertstatus än det sociala arbetets motsvarigheter, kan detta ses som följdriktigt med de i västvärlden liberala samhällens tilltro till vetenskap och expertis (Dean, 2010; Foucault, 2008a; Giddens, 1997; Kaveh, 2006; Rose, 1996a). Användandet av begrepp tillhörande psykologins diskursordning kan då tolkas som ett sätt att legitimera en specifik terapeutisk inriktning inom det sociala arbetets diskursiva praktik, genom att begreppen spelar an på rådande normer om expertis och vetenskap.

4.2.2. Är du kritisk? – Fortsätt gräla och skäll som KBT-skeptikern!

I detta avsnitt kan vi se hur diskurserna om beteendeförändring, lärande och vetenskap kommer till uttryck. I likhet med diskursen om beteendeförändring kommer också diskursen om lärande att motiveras och beläggas i analysens senare del. I föreliggande utsnittsanalys kommer vi därför att ha vårt fokus på att mer ingående analysera de sätt på vilka satserna konstrueras, för att få KBT att framstå som det enda alternativet. Exempelvis kan vi i de två följande textutsnitten se att de potentiella argument som lyfts mot KBT framställs som förenklade och i viss mån till och med banala:

De flesta föräldrar som har svårt att hantera sina barn har testat ”gräl- och skällmetoden” och funnit att den inte fungerar. I de KBT-baserade programmen får de lära sig att göra tvärtom: Ta liten notis om barnet då det beter sig på ett negativt sätt men ge desto mer uppmärksamhet och uppmuntran då barnet gör ”rätt” (s. 2).

I detta textutsnitt kan vi se hur alternativet till KBT framställs som en icke-metod, med andra ord ingen metod alls. Frasen ”gräl- och skällmetoden” bygger på ord som i princip inte går att kombinera då det är uppenbart att det inte finns någon vedertagen metod som bygger på att gräla och skälla. En textformulering som den i utsnittet renderar alltså att ohotat framställa KBT som den enda existerande metoden, förutsatt att konsumenten av texten inte vill vara en av de icke upplysta bakåtsträvare som envist fortsätter med denna eller andra icke-metoder. Genom att omnämna något som ”gräl- och skällmetoden” anges implicit att en sådan metod inte bygger på kunskap utan snarare på okunskap. Som kontrast till detta erbjuder innehållet i meningen ”I de KBT-baserade programmen får de lära sig att göra tvärtom” ett alternativ som bygger på just kunskap. Här kan vi se hur den sanning som individen måste förhålla sig till produceras genom ett visst vetande (Foucault, 2008b). Denna sanning får konsekvenser för hur individen skapar sig själv som subjekt, både vad gäller möjligheter och gränser. Hur ska man utifrån detta textutsnitt kunna välja att inte anamma KBT utan att samtidigt vända sig emot rationell kunskap, en av de normer som enligt Hultqvist och Petersson (1995) ligger till grund för individen idag? Som Fairclough (1992) framhåller kan en sats ha många olika funktioner och innehålla en kombination av flera innebörder. Beroende på hur satserna utformas, konstrueras en viss typ av sociala relationer, identiteter och kunskap. Meningen ”De flesta föräldrar som har svårt att hantera sina barn har *testat* ’gräl- och skällmetoden’ och

funnit att den inte fungerar” (vår kursivering) antyder, genom ordet *testat*, att föräldrarna valt denna metod aktivt eftersom de har svårt att hantera sina barn. Genom att konstruera satsen på detta sätt kan man se hur styrningen kommer till uttryck i enlighet med Rose’s (1996a) beskrivning av de strategier för styrning av beteende som vuxit fram de senaste decennierna. Det är en styrning som har sina rötter både i tillsättandet av expertis och i ambitionen att få människor att av egen kraft sträva efter välbefinnande och avancemang. I relation till textutsnittet och det sätt på vilket satserna i det är konstruerade, kan vi då se att styrningen sker genom att föräldrar ska inse hur enfaldigt deras val av ”gräl- och skällmetoden” var, och att de i sin strävan efter ett ökat välbefinnande, istället bör välja den alternativa metod som erbjuds i form av de KBT-baserade programmen, som ju erbjuder motsatsen till det som inte fungerar. Att utformandet av satser skapar en viss typ av sociala relationer, identiteter och kunskap gestaltas också i nedanstående utsnitt, där den fingerade skeptikern får komma till tals:

Skeptikern kan invända att det hela verkar för enkelt. Klienten redogör för sitt problem, till exempel rädsla för att tala inför en grupp. Alltså ska han gå hem och träna på just det – och så var det problemet löst! Det behövs väl ingen terapeut för att komma fram till det, bara lite sunt förnuft?

– Av de behandlingsmanualer som finns kan man förledas att tro att kognitiv beteendeterapi enbart är en rad tekniker som är enkla att lära sig, svarar Bengt E Westling. Men om man enbart har ”bokliga kunskaper” och börjar tillämpa kognitiv beteendeterapi, kommer man snabbt att upptäcka att metodiken inte är så enkel som den synes vara. För att kunna tillämpa metodiken på ett ändamålsenligt sätt krävs såväl teoretiska kunskaper som ett gediget kliniskt kunnande och genomgången flerårig handledning (s. 5).

En analys av vems röst som görs hörd och huruvida denna röst representeras direkt eller indirekt är en del i att undersöka intertextualiteten i en text (Fairclough, 1992). I utsnittet ovan kan vi se att den så kallade skeptikern kommer till tals och att denne för fram en kritik som psykoterapeuten senare får svara på. Läsaren får ingen information om vem skeptikern är utan ordvalet anger snarare att skeptikern får agera representant för en potentiell kritik i sig. Fairclough (1992) exemplifierar direkta och indirekta röster genom följande fras ”The students say how much they like the flexibility and range of course choice” (s. 105). I ett fall

som detta bör man analysera huruvida rösten som hörs verkligen går att härleda till studenterna eller om den kanske representerar textförfattarens. Det finns alltså en ambivalens kring huruvida uttalandet i föreliggande textutsnitt kan härledas till en faktisk åsikt från en verklig skeptiker eller om det snarare kan härledas till textförfattaren. I detta utsnitt kan vi se att skeptikern representeras indirekt medan psykoterapeuten kommer till tals direkt. Man kan alltså säga att textförfattaren lagt orden i munnen på skeptikern. Därefter låter man psykoterapeuten komma till tals på ett direkt sätt och då påtala att metodiken inte är så enkel som den ser ut att vara. Han bemöter också den potentiella kritiken med att ”bokliga kunskaper” inte är tillräckliga. Som kontrast till bokliga kunskaper menar han att det för att tillämpa metodiken ”krävs såväl teoretiska kunskaper som ett gediget kliniskt kunnande och genomgången flerårig handledning”. Genom att låta två röster höras, en indirekt och en direkt, kan man i detta textutsnitt se hur uppbyggandet av texten gynnar psykoterapeutens hållning och argument och därmed ett förespråkande av KBT. Att förenkla en potentiell kritik och endast låta en part svara an på denna kritik i form av att KBT framställs som just för enkel, ger textutsnittet karaktären av att *en* ståndpunkt gynnas. Kontrasten mellan skeptikerns och psykoterapeutens ordval tenderar också att framställa den förra som mer okunnig. Att skeptikern uttrycker sin kritik på ett så pass förenklat sätt kan också ses som att textutsnittet får en slags ironisk klang. Om skeptikern istället var ett verkligt subjekt skulle det vara möjligt, om inte till och med sannolikt, att denna hade andra argument än de som lyfts fram och att dessa skulle presenteras på ett sätt som ger dem liknande dignitet som argumenten länkade till psykoterapeuten. Den form av ironisering, som framkommer i textutsnittet, är en aspekt som man kan undersöka då man tittar på intertextualiteten (Fairclough, 1992). När flera texter bakas ihop och framställs på olika sätt är ironisk klang ett exempel på hur just den deltexten kan inverka på den övergripande texten. Här är det, enligt vårt sätt att se det, viktigt att ta hänsyn till vems röst som görs hörd i textutsnittet och på vilket sätt. Att skeptikern framställs på det sätt som görs lämnar frågor i stil med; Är det en verklig kritik som de facto existerar eller är det en kritik som producenterna av texten bedömt vara möjlig att svara an på? Vi kan dessutom se en låg affinitet i den del av textutsnittet där skeptikerns röst görs hörd genom att denne uttrycker en osäkerhet i relation till KBT. Detta i form av användandet av det som Fairclough (1992) kallar för en hedge: ”Det behövs *väl* ingen terapeut för att komma fram till det, bara lite sunt förnuft?” (vår kursivering). Kritiken avslutas med en fråga, vilket skulle kunna tyda på ytterligare okunnighet. Man kan anta att en verklig kritiker av KBT

besitter större kunskap om både teoribildningen och metoder som grundar sig på denna än att denna kritiker skulle vara i behov av att fråga en förespråkare av KBT hur det förhåller sig.

Det sätt på vilket en sats är konstruerad får konsekvenser för den diskursiva praktiken och för textkonsumtionen (Fairclough, 1992). Vi kan alltså i detta fall se hur styrningen mot KBT tar sig uttryck i framställningen av skeptikern och dennes potentiella kritik som okunnig och förenklad, medan psykoterapeuten och förespråkaren för KBT får komma till tals direkt och svara an med ett mer avancerat språk. Vi kan här dra paralleller till Öhmans (2008) studie om hur makt kommer till uttryck genom självstyrning hos elever, där styrningen sker genom att hänvisa till elevens egen vilja och ansvar och som uppmanar till självreflektion kring huruvida eleven tagit sitt ansvar eller inte. En socialarbetare som läser den artikel från vilket textutsnittet är hämtat får alltså en bild förmedlad av att kritiken mot KBT är lätt att förkasta och att metodiken de facto kräver ”såväl teoretiska kunskaper som ett gediget kliniskt kunskande och genomgången flerårig handledning”. På detta sätt börjar den ansvarsfulle och reflekterande socialarbetaren sannolikt att rannsaka sin egen inställning till KBT. Den kontrast som skapas mellan skeptikern och psykoterapeuten utgör alltså en tydlig styrning mot KBT, där det vetande och den kunskap som produceras omöjliggör eller försvårar (Foucaults (2008b) en eventuell kritisk hållning till metoden eller en vilja att ansluta sig till skeptikerns resonemang. Men precis som i Öhmans (2008) studie framstår det också i detta fall som att läsaren väljer själv, då det inte förekommer något explicit tvång att använda KBT. Däremot finns tydliga antaganden om vad som *bör* göras, vilket är kännetecknande för en liberal form av styrning där styrningen sker genom normer (Dean, 2010).

4.2.3. Ett icke-alternativ som alternativ

Som framkommer i den tidigare forskning som presenterats i föreliggande studie menar Rose (1999b) att det idag finns en rad olika terapi- och rådgivningsformer som använder sig av ett marknadstänkande. Exempelvis har psykologisk kunskap och företrädare för denna börjat förklara sina tekniker med hjälp av ett konsumtionsvokabulär. Detta blir till exempel synligt genom användandet av begrepp som *tillgång* och *efterfrågan*. I överensstämmelse med dessa resonemang kan vi i nedanstående textutsnitt se liknande huvudämnen komma till uttryck, där fokus ligger på begrepp som *spara*, *kort tid* och *kostnadseffektiv*, vilka sammantaget konstituerar en marknadsdiskurs:

- Fördelarna med KBT jämfört med de betydligt längre, psykodynamiskt inriktade metoderna, är att behandlingen pågår under relativt kort tid och det spar mycket mänskligt lidande.
- KBT är kostnadseffektiv och det är också viktigt eftersom vi arbetar med skattemedel. Det innebär i sin tur att fler kan få hjälp (s. 2).

Argumentationen för KBT görs alltså här med hjälp av begrepp tillhörande marknadens diskurs. KBT:s utformning med en relativt kort behandlingstid och låga kostnader svarar väl upp mot liberalismens marknadsorientering där styrningen sker genom bland annat konkurrensrationalitet och konsumenters efterfrågan (Rose, 1996a). Den psykodynamiska inriktningen är dock mer problematisk att beskriva med hjälp av marknadens termer och lever därför sämre upp till de antaganden om samhället som idag tas för självklara. Marknadsdiskursens dominans i detta textutsnitt får därför den psykodynamiska inriktningen att framstå som ett icke-alternativ medan KBT framstår som det självklara och naturliga valet. Vi har tidigare påtalat att konstruerandet av satser och meningar fyller flera funktioner, exempelvis menar Fairclough (1992) att ideologi⁷ kan bli synligt i den diskursiva praktiken, genom det sätt på vilket satser och meningar konstrueras. De ideologier som är mest effektiva är de som kommer till uttryck som något som är naturligt och därmed uppnår statusen som sunt förnuft. Genom att begrepp från marknadens diskurs, kopplas ihop med ett slags klientperspektiv i form av uttryck som ”mänskligt lidande” och ”fler kan få hjälp”, exemplifieras det som Foucault (2008a) menar när han säger att en del av styrningsmentaliteten inbegriper den form av makt som har befolkningen som mål och ekonomin som primär kunskapsform. Textutsnittet är alltså ett exempel på att ekonomin, genom vilken det produceras en viss typ av kunskap, är grundläggande för en nyliberal form av styrning (Dean, 2010; Foucault, 2008a). Detta får konsekvensen att den kunskap som produceras genom användandet av begrepp från marknadens diskurs, är en kunskap som styr socialarbetaren till att använda KBT, förutsatt att denna vill hjälpa fler och spara mänskligt lidande. Precis som vi tidigare varit inne på vad gäller svårigheten att kritisera KBT för att det då framstår som att kritiken riktas mot något som fungerar, blir det på samma sätt här svårt att vara kritisk till det som sägs, utan att det framstår som att man är emot möjligheten för fler att få hjälp och ett sparande av mänskligt lidande. Fairclough (1992) menar att ideologier som är

⁷ Med ideologi avser Fairclough (1992) konstruktioner av verkligheten (den fysiska världen, sociala relationer och sociala identiteter).

inbyggda i den diskursiva praktiken på olika sätt bidrar till produktionen, reproduktionen eller transformationen av dominansrelationer. I detta fall kan vi se att den dominerande marknadsdiskursen styr textkonsumenten till ett användande av KBT, samtidigt som talet om KBT reproducerar marknadens diskurs. Detta menar Foucault (2008a) är kännetecknande för den liberala styrningsmentaliteten, där styrningen sker just i olika riktningar. Dels genom att människor tar till sig den sanning som produceras och dels genom att de sätt på vilka människor styr sig själva också i sin tur producerar sanning.

På samma sätt som starka yttranden i form av orden *betydligt* och *mycket* används för att argumentera för KBT:s förtjänster i ovanstående textutsnitt, används starka yttranden genom ord som *stark* och *mycket* för att trycka på riskerna med, och de negativa konsekvenserna av, avsaknaden av KBT-inriktning inom socionomutbildningen:

– Mitt intryck är att socionomutbildningen fortfarande har en stark psykodynamisk prägel. Blivande socionomer får nästan inte någon utbildning alls i KBT och det är mycket otillfredsställande. Klienterna kommer i kläm (s. 5).

Detta textutsnitt kan delas upp utifrån de tre meningar som det består av. När psykoterapeuten uttalar sig om socionomutbildningen och den psykodynamiska terapins förmodade dominans görs detta med en subjektiv modalitet - ”Mitt intryck”, med en affinitet som varken kan bedömas som hög eller låg på så sätt att han säger ”Mitt intryck”. I utsnittet kan vi alltså se ett uttryck för en åsikt men inget anspråk på sanning. I den andra meningen i stycket, där han uttalar sig om avsaknaden av KBT i socionomutbildningen uttrycker han däremot en högre affinitet i form av en objektiv modalitet eftersom han bedömer att avsaknaden av KBT ”är mycket otillfredsställande”. Här kan vi alltså se att i takt med att temat för stycket går från att handla om socionomutbildningen till att handla om KBT ökar psykoterapeutens grad av affinitet då textutsnittet i allt större utsträckning gör anspråk på fakta. I den tredje meningen: ”Klienterna kommer i kläm” är affiniteten så pass hög att denna del av utsnittet framstår som välgrundad fakta eller till och med en sanning, eftersom satsen inte förbinds med ett subjekt. En alternativ text: ”Min erfarenhet, genom samtal med de klienter jag kommit i kontakt med, är att de kommer i kläm” skulle istället blivit uttryck för en subjektiv modalitet med en lägre affinitet eftersom talaren förbinds med påståendet, vilket inte i lika hög utsträckning kan sägas göra anspråk på att vara en universell sanning. Vi kan, genom att undersöka transitiviteten, se

hur en sats som förbinds respektive inte förbinds med subjekt ger upphov till olika tyngd i textutsnittet. Således kan man se detta utsnitt som ett kontinuum där två problematiska aspekter, dels socionomutbildningens utformning och dels klienternas situation, utgör varsin pol och där KBT blir den medierande lösningen i mitten på detta kontinuum. Att mening två och tre ger uttryck för lika hög grad av affinitet påverkar konsumtionen av texten, och därmed konsumenten av densamma, genom det budskap textutsnittet förmedlar. Vi kan se att konstruktionen av meningen ”Klienterna kommer i kläm”, genom sitt höga sanningsanspråk, lägger beslag på en kunskap och ett vetande som producerar en sanning som textkonsumenten måste förhålla sig till. En sanning som Foucault (2008b) menar både möjliggör och sätter gränser för vad som är möjligt att tänka och göra. Som socialarbetare och som den autonoma och ansvarsfulla individ som den liberala styrningspraktiken förutsätter att man är (Villadsen, 2003), kan en reflektion kring de egna arbetsmetoderna förväntas starta. På ett liknande sätt som i Öhmans (2008) studie, fungerar textutsnittet i detta exempel som en implicit uppmaning till självreflektion kring huruvida socialarbetaren tar det ansvar som sig bör för klienternas välbefinnande. Vill socialarbetaren ta risken att vara ansvarig för utövandet av metoder som sätter klienterna i kläm eller känner denna ett behov av att ta till sig den terapeutiska inriktning som framställs som bäst för klienterna? Genom att textutsnittet framställer avsaknaden av KBT som en orsak till att klienterna kommer i kläm bidrar alltså utsnittet till en styrning till socialarbetarens självstyrning i riktning mot ett anammande av, eller ett kunskapsinhämtande vad gäller, KBT. En liberal styrningsmentalitet framträder således, då styrningen sker genom normer (Dean, 2010). Återigen kan vi se hur Faircloughs (1992) resonemang kring ideologi blir aktuellt, då de ideologiska konsekvenserna av att framställa ”klienterna kommer i kläm” som en sanning, reproducerar existerande dominansrelationer: i detta fall användandet av KBT, förutsatt att socialarbetaren inte vill att klienten kommer i kläm.

4.2.4. Kunskap = KBT?

Sanningsmodaliteter som producerar kunskap på ett bestämt sätt kommer även till uttryck i följande två textutsnitt, där vi i det första kan se ett implicit antagande om att verksamma inom socialtjänsten överlag skulle vara negativt inställda till KBT. Varifrån detta antagande kommer framgår inte, men om man beaktar att texten vänder sig till verksamma inom socialt

arbete skulle man kunna se detta stycke som specifikt riktat till de socialarbetare som inte redan har en vilja att arbeta med KBT:

Vad skulle du vilja säga till dem som är verksamma inom socialtjänsten?

– Ta reda på vad KBT är i stället för att argumentera mot de fördomar om KBT som finns! Tänk på att man inte behöver ta allt på en gång. Man kan tillämpa KBT på olika nivåer, allt från psykoterapi till ett KBT-teoretiskt förhållningssätt.

– Men först av allt måste man skaffa sig grundkunskaper i KBT och få adekvat handledning. Man ska begränsa sig till det inom KBT som man har kommit i kontakt med och som man behärskar att förmedla under handledning (s. 5).

Utsnittet innehåller tre starka yttranden, dels i form av två uppmaningar: ”Ta reda på” och ”Tänk på”. Den första uppmaningen handlar om att söka kunskap och den andra uppmanar till reflektion. Dels görs ett starkt yttrande i frasen ”Men först av allt måste man skaffa sig grundkunskaper [...]”. Denna fras kan ses som en kombination av, eller ett mellanting av, en uppmaning, tillåtelse och ett anspråk på sanning. Det är inte en ren tillåtelse då den samtidigt innehåller en stark uppmaning i form av verbet *måste* (Fairclough, 1992), vilket gör frasen till en explicit förpliktande modalitet (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Psykoterapeuten i textutsnittet intar rollen som den som berättar hur något förhåller sig och socialarbetaren tilldelas rollen som den som blir berättad för. Användandet av ordet *kan* i ”Man kan tillämpa KBT på olika nivåer [...]” tyder på en modalitet i form av tillåtelse (Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Psykoterapeuten placeras i en position där han ger socialarbetaren lov att göra ett eller annat. En form av tillåtelse kan även utläsas i meningen ”Tänk på att man inte behöver ta allt på en gång” även om den, vilket vi redan varit inne på, på samma gång innehåller en uppmaning. Socialarbetaren får en tillåtelse att inte sätta sig in i allt på en gång, vilket kan tolkas som en viss form av valfrihet, om än en begränsad sådan då konsumenten av texten samtidigt genomgående styrs mot KBT.

Uppmaningen att ta reda på vad KBT är istället för att argumentera mot de fördomar som finns innehåller ett antagande om att de som eventuellt är kritiska mot KBT är det på grund av okunskap om teoribildningen. Användandet av ordet *fördomar* blir ett sätt att visa att kritiken inte grundar sig på faktakunskaper utan på en vanföreställning om KBT. Lite

tillspetsat kan man alltså säga att om dessa fördomsfulla kritiker bara skulle besitta mer kunskap om KBT skulle de förmodligen inte ha några argument mot teoribildningen utan gladeligen redan arbeta utifrån denna. KBT framstår således som ett faktum som bara är att ta till sig. I detta sammanhang ser vi kopplingar till Donzelots (1991) studie om det sätt på vilket människor kan styras inom en diskurs om arbete. Han beskriver hur missnöje och otillfredsställelse skapats på arbetsplatser till följd av ett arbete under allt för höga produktionskrav. Detta ”löstes” genom att erbjuda självledda arbetsteam och flexibel arbetstid, istället för att försöka komma tillrätta med de produktionskrav under vilka människor arbetade. Fokus lades snarare på att förändra individens sätt att förhålla sig till sitt arbete och på individens självständighet och förmåga att anpassa sig. Samma fenomen inträffar i utsnittet ovan, där kritiken undergrävs och talas förbi genom de uppmaningar som det innehåller. Som tidigare nämnts insinuerar uppmaningen ”Ta reda på vad KBT är” att en eventuell kritik grundas på okunskap samtidigt som frasen ”Tänk på att man inte behöver ta allt på en gång” antyder att det är själva omfattningen som skulle vara problemet eller anledningen till någons kritik. Det finns alltså inget faktiskt utrymme att ställa sig kritisk till KBT och bli hörd för detta, utan oavsett vad textkonsumenten anser, är KBT en sanning som ska användas och som något denna ska förhålla och anpassa sig till.

Det är mot bakgrund av intervjupersonens expertposition som textutsnittet ger uttryck för uppmaningar, tillåtelser och sanningar. Textkonsumenterna uppmanas anamma KBT samtidigt som ett visst utrymme lämnas till att känna valfrihet i tillåtelsena. I tidigare forskning kan vi se exempel på hur det i andra sammanhang visat sig finnas tydliga antaganden om vad individen bör göra och vad som förväntas av denna, samtidigt som individen framställs ha ett fritt val. Styrningsformen handlar i detta fall om att skapa en relation mellan styrning och självstyrning (Öhman, 2008), vilket med Foucaults (2008b) begrepp kan beskrivas som att maktteknologiernas och självteknologiernas samband och samverkan kommer till uttryck. Vårt exempel följer ett liknande mönster där textutsnittet styr till socialarbetarens självstyrning, på så sätt att teoribildningen framställs på ett positivt sätt och som svår att motstå, om socialarbetaren bara har kunskaper om hur KBT faktiskt fungerar. Samtidigt som det i utsnittet förespråkas ett kunskapsinhämtande kring KBT, ska socialarbetaren enbart använda sig av det som denne behärskar och endast förmedla detta vidare. Kontentan blir att den ansvarsfulla socialarbetaren rimligtvis borde använda sig av KBT och för att kunna göra detta, med fortsatt ansvarfullhet, bör denna ta ansvar för att

inhämta mer kunskap. Men då begreppet ansvar inte förekommer i textutsnittet framstår ett anammande av KBT snarare som socialarbetarens egen vilja och egna val. Öhman (2008) skriver exempelvis att styrningen till självstyrning handlar om att individen ska uppfatta sitt handlande – ett handlande som överrensstämmer med det förväntade handlandet – som ett resultat av egen vilja och på så sätt styras till att bli en ansvarstagande individ. Genom att socialarbetaren förväntas inhämta kunskap om KBT, använda denna kunskap samt förmedla kunskapen vidare till nästa led, kan vi också se att diskursen om lärande framträder och att de olika nivåerna i självstyrningen blir synliga. Det handlar alltså inte enbart om en självstyrning mot ett användande av KBT, utan också om en självstyrning vad gäller ansvaret för att begränsa användandet till det som socialarbetaren anser sig behärska. Detta på så sätt att det är en begränsning som socialarbetaren själv ska ta ställning till, men också på så sätt att denna begränsning förutsätter att socialarbetaren tar ansvar för en fortsatt kunskapsinhämtning kring KBT. Det blir individens ansvar att se till att hon eller han har den kunskap som behövs för att kunna använda sig av KBT.

Som vi nämnt kan innehållet i detta utsnitt samt i flera av de föregående textutsnitten, även relateras till diskursen om lärande och beteendeförändring, där fokus läggs på specifika beteenden och på hur kunskaper om inlärning kan bidra till att förändra dessa, något som vi nu successivt kommer att gå närmare in på under analysens andra tema.

4.3. KBT som styrning till självstyrning

Innan vi presenterar diskursen om lärande och beteendeförändring, kommer vi inleda detta avsnitt med att identifiera diskursen om den kompetenta klienten. Dean (2010) menar att man som ett analytiskt verktyg i studier av styrningsmentalitet, kan ställa sig frågan vad det är för utopisk bild av människan som framkommer. Som tidigare påvisats kan man också identifiera huvudämnen i syfte att definiera en diskurs (Wodak, 2001). I relation till dessa aspekter har vi identifierat bilden av den kompetenta klienten, vilken vi förbinder med Villadsens (2004) beskrivning av 1980- och 90-talens socialpolitik där ”klientens själv” och sätt att förhålla sig till sig själv har satts i centrum för insatser samt Rose’s (1996a) beskrivning av den avancerade liberalismen, inom vilken medborgare konstrueras som subjekt fyllda av valmöjligheter och strävanden efter självförverkligande. Med den kompetenta klienten avser vi en klient som samarbetar, är medveten, aktiv, delaktig och ansvarstagande. En bild som vi

menar överensstämmer med liberala antaganden om en autonom medborgare (Hultqvist & Petersson, 1995).

4.3.1. Diskursen om den kompetenta klienten

På flera ställen i nyhetsbrevet anges att KBT är ett samarbete mellan klient och terapeut och att arbetet är målinriktat och strukturerat. Den bild som målas upp är en klient som är delaktig och aktiv i behandlingen, bland annat genom den faktaruta som presenteras i en av artiklarna där följande text går att läsa:

Kännetecknande drag för KBT

1. Arbetet är *målinriktat*. Terapeut och klienten bestämmer tillsammans målet för terapin.
2. Både klienten och terapeuten är mycket *aktiva* och *samarbetar*. Terapeuten undervisar bland annat klienten om hans problem, planerar hemuppgifter och ställer så kallade sokratiska frågor (som tvingar till eftertanke och reflektion) och som hjälper klienten att se saker från andra synvinklar. Till exempel: ”Om du är en så totalt misslyckad person, är det då troligt att du hade åstadkommit allt du har gjort?” ”Är det verkligen så att inte en enda människa tycker om dig?” Klienten observerar sina beteenden och tankar, tänker igenom vad han vill ta upp under mötena (sessionerna), gör hemuppgifterna, tränar på nya färdigheter med mera.
3. Sessionerna är *strukturerade* för att tiden ska användas så väl som möjligt. Tanken är också att formen i sig ska förmedla att det är framgångsrikt att fokusera på ett problem och aktivt arbeta för att lösa det. Sessionerna behöver inte alltid vara personliga möten utan kan vara telefonsamtal eller kontakt per e-post.
4. Klienten får *hemuppgifter* av terapeuten. Skälen är att upprätthålla kontinuitet i behandlingen. Hemuppgifterna kan vara att systematiskt observera sina tankar och handlingar, att göra något man fruktar (fobi) eller träna på något som man har svårt för i verkliga situationer.
5. KBT är oftast, men inte alltid, en *korttidsterapi* på 15–20 sessioner. Behandlingslängden kan vara en session, till exempel vid en specifik fobi, eller ta flera år vid djupare personlighetsstörningar (s. 3).

I textutsnittet kan vi se att arbetet beskrivs som målinriktat och att klient och terapeut tillsammans bestämmer målet för terapin. Såväl klient som terapeut är mycket aktiva och

samarbetar, där terapeutens roll består i att undervisa klienten om dennes problem och ställa frågor som tvingar till eftertanke och reflektion. Tanken är också att fokusera behandlingen kring ett problem och aktivt arbeta för att lösa detta. Att beskriva en behandling som målinriktad och fokuserad kan, utifrån teorier om nyliberal styrningsmentalitet, ses som ett sätt att isolera denna behandling till vissa aspekter av klientens problematik för att upprätthålla respekten för den självständiga individen och kravet på autonomi (Villadsen, 2003). Detta blir då ett uttryck för det skapande av ett nytt själv utan självförsakelse som humanvetenskaperna, genom verbaliseringstekniker, varit delaktiga i sedan 1700-talet (Foucault, 2008b). Denna bild förstärks ytterligare genom vad som vidare framkommer i textutsnittet, om att klienten ges hemuppgifter, ska träna på färdigheter med mera. Diskurser om lärande och beteendeförändring är genomgående i hela faktarutan med begrepp som *undervisar*, *hemuppgifter*, *tränar*, *färdigheter* och användandet av uttrycket *sokratiska frågor*, vilket anspelar på filosofen Sokrates undervisning av sina lärljungar (kbtterapi.se). Genom hemuppgifter och strukturerade sessioner ska den delaktiga och autonoma klienten lära sig nya tekniker för ökad självförståelse. En bild av klienten framträder som självständig och aktiv. Denna bild kan sägas överrensstämma med det som Hultqvist och Petersson (1995) skriver om det nyliberala samhället, där den autonoma individen förväntas lära sig nya tekniker för en ökad självförståelse. Tillämpning av rationell kunskap och teknik, förväntas inom psykoterapi och rådgivning, leda till att människan kan befria sig själv. Att tona ned de professionellas roll och göra individen mer delaktig i lösningen på sina egna problem kan ses som ett svar på, och som en del i, den nyliberala kritiken mot välfärdsstaten som paternalistisk (Dean, 2010).

Som framkom i utsnittet ovan kan behandling också ske via internet och genom eget arbete. Vi kan se att ansvaret för behandlingen i stor utsträckning läggs på klienten bland annat genom den datorbaserade KBT-behandlingen:

Ångest och depression är tillstånd som drabbar en stor del av befolkningen.

Datorbaserad KBT innebär att patienten med hjälp av datorn går igenom en behandling som bygger på manualer. I de flesta fall ingår det någon form av personlig kontakt med en KBT-terapeut som följer patientens framsteg och som kan svara på frågor via e-post, telefon eller korta personliga möten (s. 12).

I textutsnittet illustreras hur patienter med ångest och depression kan genomgå dator- och manualbaserad KBT-behandling. Det visar sig att det finns möjlighet till en personlig kontakt i de flesta fall men således inte i alla. Denna terapeut ska då finnas tillhands för att svara på frågor och följa patientens framsteg. Att följa någons framsteg rymmer i vår mening en låg grad av delaktighet i klientens behandling. Terapeuten intar här en passiv roll medan det i huvudsak, eller helt och hållet, är patienten som är den aktiva i behandlingen. Återigen kan vi se diskursen om den kompetenta klienten komma till uttryck, där denne förväntas vara aktiv, självständig och ansvarstagande i lösningen på sina problem. Att terapeuten finns tillhands för att ”svara på frågor via e-post, telefon eller korta personliga möten” antyder även en syn på terapeuten som någon som ska bistå patienten med svar. Patientens självstyrning mot att bli den kompetenta klienten sker således genom terapeutens expertkunskaper och handledning (Dean, 2010). Klientens införskaffande av vissa färdigheter och tillägnande av vissa attityder, genom datorbaserad KBT, blir ett uttryck för individens självteknologier och tillhandahållandet av denna behandling, inkluderande den eventuella handledningen, blir ett exempel på maktteknologiernas styrning (Foucault, 2008b). Sättet att framställa behandlingen på öppnar upp för en tolkning av att ångest och depression reducerats till att handla om ett faktainhämtande i lösningen på problemen. Inhämtande av rationell kunskap är alltså det som ska befria individen från ångest och depression (Hultqvist & Petersson, 1995), samtidigt som det vetande som produceras gör att andra tolkningar utesluts (Foucault, 2008b). Klientansvaret och den kompetenta klienten kan även ses i följande utsnitt, bland annat genom användandet av ordet *egenarbete*:

I klientens egenarbete ingår bland annat att observera sina känslor och tolkningar i olika situationer och på så vis få en ökad förståelse för vad som styr dessa (s. 4).

Klienten ska utöva egenarbete. I detta ingår att klienten ska vara kunskapsinhämtande för att öka sin förståelse. En ökad förståelse för vad som styr känslor och tolkningar kan också ses som, inte bara en möjlighet, utan även en skyldighet att reflektera över sig själv och förstå sig själv. Giddens (1997) menar att vi i det postmoderna samhället är tvingade till en kritisk reflektion för att ”hitta oss själva” på samma sätt som Rose (1999a) menar att individen som en konsekvens av den avancerade liberalismen är förpliktigad till vissa val. Enligt Hindess (1995) ska dessa möjligheter till reflektion och val inte ses som ett uttryck för individens

naturliga frihet utan snarare som ett resultat av politisk styrning. Diskursen om den kompetenta klienten kommer även till uttryck i följande textutsnitt, hämtat ur artikeln där psykoterapeuten och utbildningsansvarige för psykoterapiutbildningen vid Uppsala universitet intervjuas. Vi kan se att klienten själv förväntas höra sig för, samt göra en bedömning av såväl terapeut som behandlingsinnehåll:

– Man kallar sig ”diplomerad KBT-terapeut” efter en helkurs och olika behandlingar saluförs med säljargumentet att de har ”KBT-inslag” som inte behöver betyda någonting. Man måste alltid ta reda på vilken utbildning terapeuten har och fråga vad ”KBT-inslag” i praktiken betyder (s. 5).

Psykoterapeuten menar att olika behandlingar *saluförs* med *säljargument*, begrepp som kan härledas till marknadens diskurs. Samtidigt som terapeuten framställs på ett sätt som innebär att han kan tolkas ha en delvis kritisk hållning till detta, kan man analysera sista meningen i det han säger som ytterligare något som går att relatera till denna diskurs. En analys av styrkan i yttranden är en aspekt som har betydelse för analysen av texten och för den diskursiva praktiken (Fairclough, 1992). ”Man *måste* alltid ta reda på vilken utbildning terapeuten har och fråga vad ’KBT-inslag’ i praktiken betyder” (vår kursivering) är ett starkt yttrande i form av en uppmaning. Dessutom är det en uppmaning som i mycket låg grad förbinder talaren med påståendet och på så sätt liknar ett faktauttalande i och med den objektiva modaliteten (Winther Jørgensen & Phillips, 2000). Textutsnittet framställer uppmaningen som det enda rätta sättet att handla på, en sanning som inte går att ifrågasätta. Att individen själv förväntas ta reda på och fråga kring terapiformen innebär att det också i detta avseende läggs ett ansvar på denna. På detta sätt har terapi blivit en handelsvara och individen förväntas vara en medveten konsument. Rose (1999b) har identifierat likheter mellan det moderna livets konsumtionsteknik och psykologisk teknik och sett att dessa har inspirerat varandra. I och med detta är psykologiska tekniker och konsumtionstekniker sammanlänkade genom sina liknande sätt att se på identitet, självständighet och längtan efter självförverkligande genom aktiva val. Individen ska besitta den kompetens som krävs för att avgöra om en ”diplomerad KBT-terapeut” är en riktig KBT-terapeut eller ej. Klienten ska inte bara söka hjälp utan även bedöma om den hjälp som denna finner och blir erbjuden är rätt för

just honom/henne. I relation till ovanstående kan vi alltså se att den utopiska bild som utmålas är en bild av klienten som medveten och kompetent.

I nedanstående textutsnitt kan vi se att det som beskrivs som positivt är det nära samarbetet med klienterna, något som tyder på ett antagande om att det alltid är positivt och möjligt att ha ett nära samarbete med dessa:

- Till det positiva med projektet hör det nära samarbetet med klienterna. En av svårigheterna har varit att få med partnern eller någon ”signifikant andre” i behandlingsarbetet. Ofta har klientens partner egna problem som han eller hon brottas med och det försvårar arbetet (s. 9).

Svårigheterna som lyfts fram, gäller involveringen av familjemedlemmar, då en klients partner ofta har egna problem. Partners egna problem beskrivs således som en försvårande omständighet och inte som en del av problembilden. Även i detta sammanhang kommer diskursen om, och den utopiska bilden av, den kompetenta klienten till uttryck, en klient som vill och förmår vara aktiv i sin behandling, helst i kombination med signifikanta andra som också vill och kan vara aktiva. Samtidigt kan man ifrågasätta om alla det sociala arbetets klienter förmår detta och varför de i så fall behöver det sociala arbetets insatser. Villadsen (2004; 2005) menar att det sociala arbetet eftersträvar att klienterna i så hög utsträckning som möjligt ska lösa problemen på egen hand, vilket ligger i linje med en nyliberal styrningsmentalitet, där socialt arbete inriktats på självet politik. Detta genom att klienterna förverkligar sina inneboende egenskaper som ansvarstagande, aktiva och delaktiga i lösningen på sina egna problem (Villadsen, 2003).

Vi kommer nu att övergå till en presentation av diskurserna om lärande och beteendeförändring. Dessa två diskurser har redan nämnts och delvis varit föremål för analys, en oundviklighet och en nödvändighet då samtliga identifierade diskurser hänger ihop och berör varandra. Men i det följande kommer diskurserna om lärande och beteendeförändring att motiveras, presenteras och analyseras mer ingående samt med fokus på hur de kommer till uttryck i beskrivningen av den kognitiva beteendeterapins innehåll. Vårt val att benämna det vi ser som diskurser om lärande och beteendeförändring, görs utifrån ett flertal studier i tidigare forskning och utifrån vår teoretiska utgångspunkt. Tidigare forskare har nämligen påvisat hur en liberal styrningspraktik tar sig uttryck i termer av *utbildning* (Ahl, 2008;

Kaveh, 2006), *omformning* (Kaveh, 2006) och genom synen på individen som ett livslångt *lärande* subjekt (Fejes, 2008). Diskursen om lärande hänger ihop med diskursen om beteendeförändring, exempelvis på så sätt att olika förklaringsmodeller kring problem förläggs hos individen genom användningen av begrepp som *motivationsproblem* (Ahl, 2008) och att aggressivitet är ett tidigt *inlärt beteende* som kan *läras om* (Ylisuuantu, 2004). Ett fokus på individers beteenden och på förmågan att förändra dessa blir även synligt genom begrepp som *egenmakt* (Wright Nielsen, 2009) *självkänsla* (Cruikshank refererad i Lemke, 2001) och *förmåga att anpassa sig* (Donzelot, 1991). Framställningar av individer som kapabla att göra självständiga val (Villadsen, 2003) exempelvis i form av att välja sin hälsa (Greco, 1995) är beskrivningar som ytterligare motiverar vårt val att benämna våra iakttagelser som diskursen om beteendeförändring.

4.3.2. Diskurser om lärande och beteendeförändring

Som vi tidigare har nämnt, är ett ökat ansvar på individen i form av diskursen om lärande och diskursen om beteendeförändring i relation till det sociala arbetets klienter, synligt genom hela nyhetsbrevet. Detta kan bland annat identifieras genom att de huvudämnen som kommer till uttryck fokuserar individens felaktiga tankar och tolkningar snarare än yttre sociala omständigheter:

Det underliggande antagandet är att en individs problem i stor utsträckning har sitt ursprung i eller vidmakthålls av tankar och beteenden.

Ett exempel är hur en deprimerad person feltolkar sin situation: ”Jag är aldrig med om något trevligt” och det leder till felaktiga beteenden och känslor.

Syftet med olika KBT-metoder är att individen ska undersöka hur han ser på sig själv och sin omgivning och hur han betar sig, med målet att förändra sina tankar och beteenden (s. 3).

I detta textutsnitt kan vi se tydliga exempel på hur yttre omständigheter som förklaringsmodell kring sociala problem utesluts, till förmån för ett fokus på individens felaktiga tolkningar av dessa yttre händelser som något som leder till problemen. I likhet med detta visar även tidigare forskning kring nyliberal styrningsmentalitet, hur betoningen av exempelvis självkänsla har skapat en politisk och social fokusförskjutning från ett strukturellt

tänkande, till ett betonande av människors felaktiga sätt att styra och kontrollera sig själva (Cruikshank refererad i Lemke, 2001) och att det egentliga problem som ligger till grund för förhindrandet av en positiv utveckling hos de sociala arbetets klienter är dessa klienters negativa uppfattning om sig själva. Eftersom det är individens tolkning som ligger till grund för problemen, är det också individen som är föremål för lösningen, inte de yttre omständigheterna (Villadsen, 2004). Tanken om den fria autonoma individens kapacitet till förändring uttrycks explicit och sociala förutsättningar och yttre omständigheter, exempelvis fattigdom, diskriminering och övergrepp, blir som en konsekvens av detta endast ett resultat av individens feltolkning av upplevelsen. Samtidigt som individen antas ha lärt in fel sätt att reagera och fel känslor i relation till en upplevelse uttrycks också ett antagande om en inneboende sanning som kan lyftas fram – om individen bara höjer huvudet och ser verkligheten som den är. En sådan form av analys har också formulerats av Ylisuvalu (2004) som visat hur förespråkandet av den KBT-baserade metoden ART kan ses som ett resultat av den moderna formen av styrning, där människor utifrån kontexten om självständighet styrs till att välja ett annat beteende än det aggressiva. På ett liknande sätt menar vi alltså att ovanstående textutsnitt förmedlar att en adekvat inlärning skulle eliminera de existerande problemen. Styrning till självstyrning, i detta fall ART, exemplifieras också genom ett textutsnitt som är föremål för vår egen analys och som är hämtat ur en artikel om behandlingsmetoden MultifunC, vilken används på institution för ungdomar:

Ungdomarna får öva sig i att kontrollera sin ilska. För det arbetet används ett program som heter ART, Aggression Replacement Training. - De får också träna sig i ett moraliskt resonerande eftersom de har en egocentrisk syn på världen. Vill man ha en bil snor man den, ”eftersom ägaren ändå får ut på försäkringen”. Dessa ungdomar har i många år tränat sig i att inte tänka på andra, men här måste de träna på det. Som ett led i förändringsarbetet får ungdomarna göra en beteendeanalys av sig själva. De får fundera över frågor som: Varför slåss jag? Varför tar jag droger? Analysen görs på ett strukturerat sätt, i fyra steg. Första steget: Beskrivning av den exakta situationen då jag betedde mig på ett negativt sätt. Andra steget: Vilka tankar och känslor upplevde jag då? Tredje steget: Vad gjorde jag konkret? Fjärde steget: Vad fick mitt beteende för konsekvenser? När alla stegen är beskrivna går terapeuten och killen/tjejen igenom hela händelseförloppet och diskuterar det (s. 8-9).

Kännetecknande för utsnittet är alltså diskurserna om lärande och beteendeförändring. Meningen: ”Dessa ungdomar har i många år tränat sig i att inte tänka på andra, men här måste de träna på det” uttrycker en objektiv modalitet i form av sanning (Fairclough, 1992). Meningen framställs som fakta och således med en hög grad av affinitet eftersom talaren instämmer fullständigt i uttalandet (Fairclough, 1992; Winther Jørgensen & Phillips, 1999). Textutsnittet tenderar att framställa ungdomarna som några som har gjort ett aktivt val i att inte tänka på andra i och med ordet *träna*, vilket då skulle kunna betraktas som brist på ansvarstagande. På institutionen måste de dock träna på att göra tvärtom, vilket kan ses som att man återför ansvaret till klienten och att det därmed är klientens själv som är i centrum för insatsen (Villadsen, 2004). Ett antagande som ligger till grund för metoden är att ungdomarnas problem beror på just bristande träning i vissa sätt att tänka och som de därför behöver mer övning i. Individen förväntas i en så kallad beteendeanalys reflektera kring vissa frågor som sägs handla om orsakerna till det problem som individen bedöms ha. Samtidigt blir det tydligt, när analysen delas upp i de fyra steg som beskrivs i textutsnittet, att svaren på dessa frågor förväntas påträffas hos individen själv. Detta är ett antagande som överrensstämmer med Villadsens (2003) betraktelse kring det sociala arbetet som en liberal styrningspraktik, på så vis att den maktutövning som sker tar avstamp i en målsättning att frigöra klienten. Klienten förutsätts ha vissa inneboende egenskaper och det blir den liberala styrningens uppgift att genom exempelvis rådgivning och utbildning förverkliga dessa egenskaper. I utsnittet ovan agerar terapeuten handledare och strukturerar upp individens tankar i de olika stegen utifrån metoden samt diskuterar dessa med individen. Metoden öppnar inte upp för ett resonemang kring att aspekter utanför individen kan ses som orsaken till individens beteende i form av våld eller intag av droger, utan fokuserar i första hand individens möjlighet till förändring genom reflektion över sina egna tankar, känslor och handlingar. Det faktum att de fyra stegen beskrivs som just fyra *steg* antyder en kausalitet där beskrivningen av tankar, känslor, handlingar och konsekvenser sätts i samband med den upplevda situationen. Ett tankesätt som implicerar att andra tankar, känslor och handlingar kunde ha renderat andra konsekvenser och därmed en annan upplevelse av situationen. Denna reflektionskedja kan ses som ett uttryck för, och ett försök till, styrning till självstyrning där en handledning (styrning) av individens reflektion förväntas leda denna reflektion i en bestämd riktning och mot specifika antaganden. I detta fall skulle ett sådant antagande vara att klientens sätt att tänka, känna och handla skapade negativa

konsekvenser och att ett annat sätt att tänka, känna och handla skulle lett till andra, mer positiva konsekvenser. På så sätt har det som Foucault (2008b) kallar för en handlingsregel skapats genom just lärande. Man kan också tolka textutsnittet som att klienten är inbegripen i en process av lärande vilket ska resultera i en mer adekvat tolkning av händelsen, alltså ett inhämtande av sanning (Foucault, 2008b). Ett liknande steg mot beteendeförändring genom inläring blir synligt i följande textutsnitt, med den skillnaden att belöningar, snarare än frågor som manar till reflektion, står i fokus:

Martin Lardén berättar hur arbetet med ungdomarna konkret går till. De första veckorna får de lära sig att göra basala saker som att stiga upp på morgnarna, passa tider, duka av efter sig. Med tiden blir uppgifterna mer krävande. För varje sak de klarar av får de poäng, detta kallas teckenekonomi. Poängen kan bytas mot kort- och långsiktiga förmåner. I början kan det vara att få ha en dvd-spelare på rummet, senare att få gå till kiosken. Gradvis minskar poängantalet och poängen ges inte längre direkt, i omedelbar anslutning till handlingen. Ungdomarna får alltså träna sig i att vänta på belöningen. Sista tiden på institution och under efterbehandlingen är teckenekonomin borttagen. I stället skriver man kontrakt med ungdomarna (s. 8).

Ovanstående textutsnitt beskriver det konkreta tillvägagångssätt som tillämpas inom ramen för behandlingsmetoden MultifunC och vi kan även i detta se hur diskurser om lärande och beteendeförändring byggs upp bland annat genom det vokabulär som används (Fairclough, 1992) i form av beskrivningen att ungdomarna får *lära sig* att göra basala saker, att *uppgifterna* blir mer *krävande* och att *färdigheter belönas* med *poäng* eller kort- och långsiktiga *förmåner*. Detta tillvägagångssätt ser alltså ut att följa de teorier i beteendeterapin som grundar sig på uppfattningen att mänskligt beteende styrs av dess konsekvenser. Om ett visst beteende belönas kommer detta beteende att upprepas och omvänt, om det bestraffas kommer det att upphöra. I detta sammanhang ligger det nära till hands att göra kopplingar till Villadsens (2005) beskrivning av 1700-talets auktoritära fattigpolitik där styrningen av människor, i det fallet de fattiga, tog sig uttryck genom att påverka de fattigas kropp och sinne. Som Villadsen (2005) nämner placerades de fattiga på anstalt eller i arbetshus där dessa kroppsligt och mentalt fick uppleva konsekvensen av att arbeta (belöningar i form av exempelvis tobak) eller inte arbeta (hunger). Samtidigt kan vi också se att det konkreta tillvägagångssätt som beskrivs lever upp

till Villadsen (2005) beskrivning av den ny-filantropiska epoken som syftar till att utveckla en aktiv socialpolitik, som återför ansvaret till klienterna och som stimulerar klienternas egen självutveckling. Ovanstående utsnitt kan exempelvis ses som överrensstämmande med Foucaults (2008b) beskrivning av självteknologier, där människor av egen kraft eller med andras hjälp ska genomföra ett visst antal ingrepp på exempelvis sina tankar och sitt uppträdande, för att på så sätt omvandla sig själva i syfte att uppnå ett visst tillstånd av lycka eller fulländning. Enligt vår mening motsvarar detta de tankar som Villadsen (2003) lyfter fram vad gäller det sociala arbetets målsättning att avlägsna de hinder som begränsar klienten i ett självförverkligande som fri, myndig och kompetent medborgare. Själva fokuset i behandlingsmetoden MultifunC ligger också till stor del på moraliska aspekter, något vi till viss del berört ovan men som även tydliggörs i följande utsnitt:

Behandlingen riktar sig till ungdomar med antisociala problem som kommer till uttryck i aggressivitet, antisociala attityder och värderingar, svag impuls kontroll och svårigheter att umgås med andra. Syftet med behandlingen är att ungdomarna ska förändra – ersätta – sitt antisociala beteende med ett som är mer ändamålsenligt och socialt acceptabelt (s. 8).

Diskursen om beteendeförändring kommer till uttryck på så sätt att metodens syfte är att ersätta ett oönskat *antisocialt beteende* med ett mer socialt acceptabelt. I enlighet med tidigare textutsnitt ligger det implicita antagandet också i detta fall i, att problemet är lokaliserat hos individen själv. Detta blir synligt genom textutsnittets vokabulär (Fairclough, 1992) i form av exempelvis *antisociala problem* snarare än *sociala problem*, *antisociala attityder och värderingar* och ord som *ersätta* sitt *antisociala beteende*. Att textutsnittet innehåller formuleringar som *antisociala problem* istället för *sociala problem* resulterar alltså i att ett fokus på en klients sociala omgivning som en del av problembilden försvåras. Rose (1996b) menar att det som är kännetecknande idag är konstruktionen av klienter som kompetenta, vilket förutsätter att de är aktiva i sin egen självstyrning och där den professionelles ”blick” har blivit mer ytlig. Oavsett om klienten anses exkluderad på grund av socio-ekonomiska förutsättningar, marginaliserad på grund av personlig oförmåga eller moraliskt avvikande till följd av beroende eller brottslighet, ska dessa klienters utanförskap brytas genom att förse dem med vissa aktiva, subjektiva förmågor. Dessa består vanligtvis i förmågan att ta ansvar, visa sig kapabel till väl övervägda val, samt till att kunna forma sitt liv i enlighet med någon

slags moralisk kod av individuellt ansvarstagande och samhälleliga skyldigheter. I fokus är alltså beteendet i sig, inklusive kognitiva och moraliska uppfattningar, avsikter och handlingar. I denna nya typ av praxis, menar Rose (1996b) att det subjekt som är föremål för expertis, uppfattas som en individ i avsaknad av de kognitiva, känslomässiga, praktiska och etiska färdigheter som krävs för att ta personligt ansvar till en rationell självstyrning. Det blir då expertisens uppgift att på olika sätt bistå klienten med förmågor som kan stimulera till ansvar och självstyrning.

4.4. Sammanfattning av studiens resultat och analys

Innan vi går in på vår sammanfattande diskussion vill vi kort summera de diskurser som har identifierats och de slutsatser vi har dragit av det resultat som har framkommit under vår analys. Utifrån Faircloughs kritiska diskursanalys har vi med en detaljerad analys av texten identifierat de olika diskurser som artikuleras i nyhetsbrevet och funnit att de mest framträdande diskurserna är de om vetenskap, den kompetenta klienten samt lärande och beteendeförändring. Exempelvis har vi undersökt intertextualiteten och visat hur diskursen om vetenskap kopplas samman med diskursen om beteendeförändring vilket är ett tydligt uttryck för interdiskursivitet. Vi har också lyft fram exempel på ett vokabulär tillhörande psykologins och marknadens diskursordningar och genom detta visat på dess intrång på det sociala arbetets diskursordning. Sammantaget vill vi alltså framhålla att det sociala arbetets diskursiva praktik, i form av dess metoder och insatser med fokus på KBT, byggs upp av diskursen om vetenskap, den kompetenta klienten samt lärande och beteendeförändring. Utifrån detta har vi satt analysen av den diskursiva praktiken i ett bredare socialt sammanhang som inte kan beskrivas uteslutande diskursivt, utan som vi menar utgör en slags delvis icke-diskursiv social struktur. Detta har vi gjort genom att analysera den diskursiva praktiken mot bakgrund av den sociala praktiken med hjälp av teorier om nyliberal styrningsmentalitet. Utifrån ovanstående har vi funnit att det sociala arbetets diskursordning präglas av en hög grad av social och samhällelig förändring, där det sociala arbetets metoder och insatser snarare transformerar, än reproducerar, diskursordningen. Den transformation som har skett vad gäller det sociala arbetets diskursordning och dess diskursiva praktik, alltså dess metoder och insatser, kan ses som en konsekvens av den nyliberala styrningsmentaliteten. Samtidigt som transformationen är en konsekvens av den nyliberala styrningsmentaliteten reproducerar den även densamma genom att de individer som intervjuas i nyhetsbrevet använder sig av

begrepp tillhörande diskurser möjliga att länka till denna styrning. Detta kan sägas ske på bekostnad av ett användande av begrepp tillhörande andra diskurser, vilket till exempel skulle kunna vara välfärdsdiskursen. Vi kan alltså se hur vissa metoder och perspektiv blivit svårare att tala om och använda sig av, samtidigt som andra metoder och perspektiv fått företräde i och med den nyliberala styrningsmentaliteten. Vissa diskurser vinner företräde framför andra som därmed förbises, vilket utgör ett tydligt exempel på maktens produktiva, såväl som dess begränsande, aspekt samt på hur makt är intimt förbundet med det språk som används och den kunskap som därmed förmedlas. Genom diskurserna om den kompetenta klienten, lärande och beteendeförändring, har vi också visat hur KBT kan analyseras som en form av styrning till självstyrning. Detta på så sätt att individen genom reflektion, egenarbete och träning på specifika färdigheter förväntas ersätta sitt felaktiga beteende med ett mer socialt accepterat och fungerande. Denna bild av klienten och av lösningen på sociala problem implicerar att ansvaret för lösningen på sociala problem ligger hos individen, ett antagande som ger uttryck för att innehållet i KBT kan ses som överrensstämmande med den nyliberala formen för styrning till självstyrning.

5. Diskussion

Vi har nu kommit fram till föreliggande studies avslutande kapitel, där vi ska sammanfatta våra resultat och slutsatser och diskutera dessa utifrån de tankegångar som väckts. Vi har också för avsikt att diskutera kvaliteten i denna forskning i syfte att värdera vad vi menar att vår studie har bidragit till och vad som kan ses som dess svagare sidor. Denna kvalitetsdiskussion kommer att ta avstamp i Sarah Tracys (2010) kriterier⁸ för kvalitativ forskning, men föras som ett löpande resonemang invävt i vår övriga diskussion.

När vi påbörjade denna studie hade vi en vilja att förstå den betydelse en specifik teoribildning kan tillmätas inom socialt arbete. Vårt syfte var att utifrån teorier om nyliberal styrningsmentalitet kritiskt granska och diskutera, hur styrning och självstyrning tar sig uttryck i det sociala arbetets metoder och insatser, exemplifierat med teoribildningen KBT. Detta ville vi åstadkomma genom att analysera dels *hur styrning (och självstyrning) tar sig uttryck i text genom förespråkandet av KBT samt metoder som bygger på KBT* och dels *hur (styrning och) självstyrning tar sig uttryck i text genom innehållet i KBT samt metoder som bygger på KBT*. Den första frågan har vi sökt besvara under det tema som vi i analyskapitlet betecknat *Styrning till KBT*, där vi har sett hur diskurser byggs upp på ett sätt som får KBT att ohotat framstå som det självklara valet. Vi har exempelvis identifierat diskursen om vetenskap och visat hur denna har länkats ihop med andra diskurser, vilket ytterligare har stärkt bilden av KBT som det självklara valet. Under vårt andra analytiska tema *KBT som styrning till självstyrning* har vi sedan haft som ambition att besvara den andra frågeställningen. Vi har identifierat diskurser om lärande och beteendeförändring och den kompetenta klienten. Genom diskursernas språkliga konstruktion har vi bland annat kunnat se hur ett betydande ansvar läggs på klienten. Sammantaget kan vi genom denna analys se hur maktteknologier och självteknologier har blivit tydliga och hur dessa har samverkat genom styrning och självstyrning, både i relation till ett förespråkande och anammande av KBT samt i relation till dess innehåll. Vi har således visat att KBT, så som det presenteras i det studerade materialet från IMS, kan analyseras och förstås med hjälp av teorier om styrning, självstyrning och nyliberal styrningsmentalitet. Detta leder oss fram till begreppet *meaningful*

⁸ Sarah Tracy har utvecklat åtta kriterier för kvalitativ forskning som ett svar på den kritik som riktats mot den postmoderna synen på kunskap och kvalitativ forskning generellt. Vi kommer här att mer eller mindre explicit beröra sju av dessa: *worthy topic, rich rigor, sincerity, credibility, resonance, significant contribution* och *meaningful coherence*. Begreppet *ethics* har vi uteslutit då vi tidigare har behandlat etiska överväganden i ett separat avsnitt. För en fullständig redogörelse av dessa begrepp se Tracy (2010).

coherence (Tracy, 2010) i och med slutsatsen att studien svarar upp mot det uttalade syftet och att vi har åstadkommit det vi haft för avsikt att göra, om än med vissa begränsningar, vilka vi snart ska återkomma till i denna diskussion.

I anslutning till diskussionen om studiens syfte och resultat vill vi även lyfta ett resonemang kring huruvida hypotesen som presenterades inledningsvis bekräftas eller ej. I detta sammanhang aktualiseras en av de tre paradoxer som vår studie kommit att innefatta. Hur ska man utifrån teorier som försöker ifrågasätta och kartlägga det förgivnet tagna utan att leta efter sanningen bakom detta kunna styrka eller förkasta en hypotes? Det är en uppgift som kan tyckas omöjlig då den till viss del motsäger sig själv. För oss är det därför av vikt att återigen påpeka att den bild som framkommer i vår analys har framkommit delvis på grund av valet av teorier. Därmed inte sagt att valet av teori är det enda som är avgörande för vad som framkommer och att vilken teori som helst hade varit möjlig att applicera. Även om vi hade kunnat använda en annan teoretisk utgångspunkt och på så sätt fokuserat andra delar, ser vi att valet av relevanta teorier och material samt sammankopplingen dessa emellan inte kan göras hur som helst. Tracy (2010) menar att just ett sätt att bidra till kvalitet och validitet i kvalitativ forskning är genom *rich rigor*, alltså genom en noggrannhet och stringens som samtidigt lyfter fram komplexiteten. Mer konkret innebär detta, att såväl teorin, empirin, urvalet, kontexten och analysen på samma gång är tillräcklig, riklig, passande och sammanhängande. Vi tolkar Tracys beskrivning av vad som kännetecknar god kvalitativ forskning, som att hypotesens giltighet är avhängig huruvida teorier om styrningsmentalitet varit möjliga att applicera på det empiriska materialet om KBT med hjälp av den kritiska diskursanalysen. Vad gäller just detta har vi, på ett sätt som stundtals förvånat oss själva, funnit teoriernas relevans för att undersöka nyhetsbrevet om KBT. Denna upptäckt menar vi inte hade varit möjlig om hypotesen helt skulle behöva förkastas. Att detta analytiska förfaringsätt varit användbart och att hypotesen på så sätt äger giltighet, innebär inte att möjligheten till andra teoretiska analyser utesluts. Även andra teorier skulle kunna vara användbara för att beskriva nyhetsbrevets innehåll. Bland annat skulle teorier om legitimitetssträvan i form av vetenskapligt beprövade metoder med nyinstitutionell organisationsteori som exempel kunna användas för att förklara KBT:s ökade popularitet. Detta fenomen skulle då kunna ses som ett led i en marknadsorientering av välfärdstjänster där dessa utsätts för konkurrens. Vi tror dock att vi utifrån teorier om styrningsmentalitet har lyckats fånga andra aspekter än vad som hade varit möjligt med denna alternativa teori, att fokus blivit ett annat och att detta perspektiv har

tillfört något nytt. Ett hänsynstagande till dessa aspekter bidrar till att paradoxen kan bli begriplig och möjlig att komma förbi i ett försök att klarlägga hypotesens giltighet.

I samband med teoriernas giltighet kommer vi även in på Tracys (2010) resonemang om teoritriangulering eller kristallisering som är en aspekt av den trovärdighet (*credibility*) som forskningen förmedlar. Kristallisering handlar om att se ett fenomen utifrån flera perspektiv, vilket ska bidra till en djupare förståelse av det som studeras. Vi menar att användandet av teorin och metoden kritisk diskursanalys, i kombination med teorier om styrningsmentalitet, kan ses som en form av triangulering eller kristallisering. Möjligtvis bidrar hela uppsatsens ansats – att ifrågasätta det förgivet tagna i beskrivningar av ett visst fenomen – i ännu högre grad än teoritrianguleringen till denna kristallisering. En belysning av det förgivet tagna öppnar förhoppningsvis inte bara upp för *en* alternativ tolkning utan *flera* möjliga tolkningar, en process där läsaren i högsta grad kan vara och är delaktig.

Det område där vi kan se att föreliggande studie har vissa svagheter, utifrån de teoretiska utgångspunkterna, är i hur styrningens riktning nerifrån och upp kommer till uttryck. Genomgående i analysen finns tecken på hur individer, genom att förespråkandet och anammandet av teorier och metoder som bygger på nyliberala antaganden om individen, även producerar och reproducerar dessa antaganden. Samtidigt blir detta inte så framträdande som skulle kunna vara fallet. Detta kan delvis bero på vårt etiska ställningstagande, där vi beslutat att utesluta enskilda socialarbetare i analysen. Möjligtvis skulle just denna aspekt inte heller varit problematisk om vårt empiriska material istället utgjorts av intervjuer som vi hade haft möjlighet att avidentifiera. Men en fråga som blir relevant i detta sammanhang är om denna brist också kan länkas till den kritik som Giddens (1997) har framfört gällande det begränsade handlingsutrymmet som Foucault tillskriver individen. Är det helt enkelt så att svårigheten att explicit beskriva styrningen i denna riktning beror på bristande teoretiska verktyg? Vi vill också diskutera vad vi upplever vara en metodologisk brist i den kritiska diskursanalysen, en brist som likaså Winther Jørgensen och Phillips (1999) påtalar. Det handlar om svårigheten i att särskilja det diskursiva från det icke-diskursiva, något som följaktligen varit en svårighet också i denna studie. Samtidigt som vi instämmer i och själva positionerar oss utifrån att diskurser endast är delvis konstituerande för världen, är det svårt att på ett tydligt sätt avgränsa vad som i föreliggande fall utgör den diskursiva respektive den icke-diskursiva praktiken. Vi menar, att denna del av Faircloughs metod och teori skulle tjäna på att förtydligas och förfinas. Kanske kan dessa insikter om teoriernas eventuella brister och

begränsningar inspirera till framtida forskning utifrån teorier om styrningsmentalitet och utifrån kritisk diskursanalys?

Något som vi också anser vara av vikt att klargöra och diskutera här, är att vi med denna studie inte främst har varit ute efter att kritisera KBT och KBT-baserade metoder i sig. Här vill vi vara ödmjuka och erkänna våra relativt begränsade kunskaper om teoribildningen. Vi har istället velat anlägga och fokusera ett kritiskt perspektiv på en trend inom det sociala arbetet för att bidra till en kritisk reflektion kring denna. Men i detta ingår till viss del ett ifrågasättande av KBT:s relevans *inom det sociala arbetets kontext* och vi ska inte sticka under stol med att vi mot bakgrund av just den kontexten är kritiska till teoribildningens stora genomslag, då detta till viss del har varit vår drivkraft i genomförandet av denna studie. Men det handlar inte om att vi ifrågasätter om KBT, inbegripet metoder som är baserade på KBT, är fungerande över huvud taget. Snarare handlar det om att studera huruvida teoribildningen kan ses som en form av styrning till självstyrning och att diskutera huruvida dess antaganden om lösning på problem är av *så stor* relevans för det sociala arbetet, att den motsvarar omfattningen av förespråkandet. Vi kan se att textutsnittet i nyhetsbrevet fokuserar på individuella snarare än på samhällsliga problem och som en logisk konsekvens av detta förläggas alltså ansvaret för lösningen av problemet hos den enskilde individen. Vi ställer oss frågande till om det är en rimlig utveckling, att ett nyhetsbrev om metoder i socialt arbete berör begrepp som psykopatologier framför exempelvis fattigdom och förtryck. Vart tog det sociala arbetets samhällsliga och politiska aspekter vägen? Ytterligare exempel på individualiseringen av sociala problem framkommer vad gäller den stora utbildningsatsning för socialarbetare som berörts inledningsvis, vilken genomfördes av Institutionen för neurovetenskap. Vad säger detta om professionen socialt arbetes riktning? Ska socialarbetare lära människor att hantera den ilska och panik som kan komma av exempelvis en utförsäkring eller ska de arbeta för jämlika villkor och mänskliga rättigheter? I nyhetsbrevet finns också flera textutsnitt som handlar om att involvera klienten, att se på denne som en medveten individ och att ett visst egenarbete ska utföras i behandlingen. Vi har även fått se exempel på hur det i ett samarbete med en klients anhöriga kan ses som en försvårande omständighet att den anhöriga ofta har egna problem. Vi ifrågasätter inte att så kan vara fallet utan det vi ifrågasätter är detta textutsnitts *fokus*, där själva beskrivningen tenderar att näst intill helt bortse från ett övergripande perspektiv. Att i utförandet av ett socialt arbete se det som en försvårande omständighet att fler än en person i individens liv har problem, raderar ut själva

aspekten *socialt* arbete. Med hänsyn tagen till just kontexten, förmedlas en motsägelsefull bild av det sociala arbetets uppdrag, möjligheter och ansvar. Jämförelsevis kan man säga att textutsnittets paradoxala innebörd får principiella likheter med till exempel möjligheten till motivation inom ramen för tvångsvård, något som också varit föremål för forskning (Ekendahl, 2009). Såväl i vårt exempel som i exemplet med tvångsvård, faller resonemangen på sin egen orimlighet. Men i praktiken lever dessa resonemang, eftersom vi visat att det sociala arbetets diskursordning inbegriper ett flertal individfokuserade diskurser och eftersom det finns en tvångslag med ett explicit syfte att motivera.

Vi har alltså visat hur det granskade nyhetsbrevet från IMS innehåller diskurser från flera olika diskursordningar som till viss del är motstridiga. Som vi tidigare nämnt är alltså denna intertextualitet och interdiskursivitet tecken på förändring i det sociala arbetets diskursordning. Men hur ska vi förhålla oss till att det sociala arbetet av tradition är påverkat av olika vetenskapliga paradigmen? Att flera olika diskursordningar representeras skulle kunna tolkas som ett uttryck för just detta och därför inte sägas vara någon revolutionerande upptäckt. Vi vill dock framhålla att de olika paradigmen har haft inflytande i varierande grad under olika epoker, vilket gör att en analytisk utgångspunkt därför har varit, att försöka identifiera vilka diskursordningar som tenderar att få utrymme i föreliggande empiri samt i vilken grad detta sker. På så vis bedömer vi att vi, mot bakgrund av den historiska utveckling inom socialt arbete som presenterats inledningsvis och mot bakgrund av tidigare forskning, till viss del kan uttala oss om den förändring som har skett och om utvecklingen idag.

Vår andra paradox som uppdragats under arbetet med denna studie berör frågan huruvida det är möjligt och meningsfullt att, med en teori som ifrågasätter det förgivet tagna, granska en terapeutisk inriktning som föreslår just ett annat tänkande än det inlärdas som lösning. Är detta en granskning som riskerar att bli kaka på kaka och därmed meningslös? Här blir vårt val av just kritisk diskursanalytisk metod högst väsentligt, då vi har anslutit oss till den gren som hävdar att det även finns icke-diskursiva element och för den delen element som både är diskursiva och icke-diskursiva. Det som framträder som ett grundläggande antagande i relation till framställningen av teoribildningen KBT är, att det är möjligt att lösa sociala problem genom individens förändrade tankar och handlingar. KBT kan då ses som en teoribildning som i allt för hög utsträckning, enligt vår kritiskt diskursanalytiska utgångspunkt, ser alla fenomen som diskursiva, ett förhållningssätt som vi tolkar mer näraliggande diskursteorin.

Den tredje paradoxen är länkad till ovanstående paradox och finns inneboende i den liberala styrningsmentaliteten samt yttrar sig även inom KBT. Detta på så sätt att individen inom den liberala styrningsmentaliteten både ses som autonom och självständig men samtidigt i behov av inhämtande av ny kunskap, expertis och sanning. Inom KBT yttrar sig denna paradox genom att individen ses som fri att kunna lära om samtidigt som det finns ett handlande, en tolkning och en känsla som bedöms vara mer adekvat än alternativen och som förmedlas genom en terapeut eller socialarbetare, det vill säga experter. I det första antagandet kommer de drag som vi tidigare har liknat vid diskursiva och därmed poststrukturalistiska till uttryck. Eftersom KBT:s antaganden går ut på att individen kan lära om, kan denna teoribildning sägas ha en syn på tankar och beteenden som diskursiva fenomen. Men i det andra antagandet finns uttryck för en mer positivistisk syn på människan, då det samtidigt förutsätts existera en kunskap som är mer sann, vilket kan sägas vara oförenligt med den poststrukturalistiska ansatsen.

Vi vill i denna diskussion nämna, att kvaliteten i kvalitativ forskning även är beroende av nya upptäckter som får läsaren att tänka i nya banor. Forskningsämnet bör vara relevant, signifikant och intressant samt ligga rätt i tiden för att det ska vara värt att studera. Här kan vid första anblick finnas en svårighet i relation till en deduktiv ansats – vad ska denna studie kunna göra mer än att bekräfta hypotesen? Här menar vi dock att Tracys (2010) resonemang om *resonance* blir aktuellt. Något som handlar om att kvaliteten i kvalitativ forskning också är beroende av huruvida texten är överförbar till andra kontexter och situationer och huruvida den påverkar läsaren. Det vi anser gör en deduktiv studie - och då specifikt denna studie - intressant är det faktum att teorin appliceras på just ett annat och tämligen utforskat fenomen, kastar ett nytt ljus över detta och på så vis bidrar till ny kunskap. På detta sätt blir vår studies bidrag teoretiskt signifikant (*significant contribution*), då denna signifikans har att göra med förmågan att applicera en existerande teori på en ny kontext (Tracy, 2010). Vi menar också att studien är praktiskt betydelsefull, då den bidrar till att kasta nytt ljus över ett existerande fenomen samt att förhoppningen är att denna fokusskiftning ska bidra till en ökad politisk medvetenhet. Vi har också en förhoppning om, att den kritiska analys som vi har gjort av fenomenet KBT kan inspirera till ett fortsatt kritiskt förhållningssätt hos oss själva samt hos läsaren i relation till andra situationer och kontexter. Detta skulle till exempel kunna gälla andra teoribildningar och metoders popularitet. Tracy påpekar just att överförbarheten är en

process som sker hos läsaren, där denna upplever att forskningen går att överföra på den egna situationen.

Vi hoppas slutligen att denna diskussion, tillsammans med uppsatsens övriga delar, ska bidra till det som Tracy (2010) kallar för *sincerity*, vilket inbegriper både självreflektion och transparens. *Sincerity* betyder att forskning är ärlig och öppen vad gäller forskarens påverkan och dennes fördomar, mål och svagheter samt hur dessa spelar in på forskningens tillvägagångssätt, dess förtjänster och brister. Vi har eftersträvat en tydlighet i vad som är våra reflektioner och våra tankar, som förhoppningsvis har medverkat till denna öppenhet. Under hela den process som arbetet med denna uppsats inneburit, har vi tvingats granska hur vi själva är styrda av den nyliberala styrningsmentaliteten och de diskurser som vi har studerat. Exempelvis kan vi se hur användandet av det teoretiska begreppet textkonsument är delvis hämtat från marknadens diskurs. Samtidigt är det kanske ännu viktigare och ännu svårare att granska oss själva och hur vi alla genom användandet av ett visst språk och ett visst vetande styr oss själva och andra till att reproducera eller ifrågasätta dominerande maktförhållanden. Vi har vid ett flertal tillfällen, då vi isolerat oss i en stuga på landet med det explicita syftet att ”analysarbeta”, påmint oss själva om att *det* om något är ett resultat av styrning till självstyrning. Men en analys av hur styrningsmentalitet tar sig uttryck inom den akademiska sfären är en helt annan uppsats.

6. Referenser

Ahl, H. (2008). Motivation theory as power in disguise. I A. Fejes & K. Nicoll (Red.), *Foucault and Lifelong Learning. Governing the subject* (pp. 151-163). New York: Routledge.

Askheim, O-P. & Starrin, B. (2007). Empowerment – ett modeord? I O-P. Askheim & B. Starrin (Red.), *Empowerment i teori och praktik* (pp. 9-17). Malmö: Gleerups.

Barlebo Wenneberg, S. (2001). *Socialkonstruktivism – positioner, problem och perspektiv*. Stockholm: Liber AB.

Barry, A., Osborne, T. & Rose, N. (1996). Introduction. I A. Barry, T. Osborne & N. Rose (Red.), *FOUCAULT AND POLITICAL REASON* (pp. 1-17). Chicago: The University of Chicago Press.

Beck, U. (1998). *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.

Bergmark, A. & Oscarsson, L. (2000). Sociala problem. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete. En grundbok* (pp. 141-155). Stockholm: Natur och Kultur.

Bergmark, A. (2008). Om evidensbaserad kunskap, kunskapsöversikter och psykosociala mekanismer. I A. Meeuwisse, H. Swärd, R. Eliasson-Lappalainen & K. Jacobsson (Red.), *Forskningsmetodik för socialvetare* (pp. 203-219). Stockholm: Natur och Kultur.

Blomberg, S. & Petersson, J. (2000). Socialpolitik och socialt arbete. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete. En grundbok* (pp. 90-107), Stockholm: Natur och Kultur.

Bromseth, J. (2010). Förändringsstrategier och problemförståelser: från utbildning om den Andre till queer pedagogik. I J. Bromseth & F. Darj (Red.), *Normkritisk pedagogik – Makt, lärande och strategier för förändring* (pp. 27-54). Uppsala: Centrum för genusvetenskap.

Burchell, G. (1996). Liberal government and techniques of the self. I A. Barry, T. Osborne & N. Rose (Red.), *FOUCAULT AND POLITICAL REASON* (pp. 19-36). Chicago: The University of Chicago Press.

Cruikshank, B. (1996). Revolutions within: self-government and self-esteem. I A. Barry, T. Osborne & N. Rose (Red.), *FOUCAULT AND POLITICAL REASON* (pp. 231-252). Chicago: The University of Chicago Press.

Czarniawska, B. (2005). *En teori om organisering*. Lund: Studentlitteratur.

Daleflod, B. & Lardén, M. (2004). *Institutionsbehandling av kriminella pojkar. Från miljöterapi till KBT*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse.

Dean, M. (1996). Foucault, government and the enfolding of authority. I A. Barry, T. Osborne & N. Rose (Red.), *FOUCAULT AND POLITICAL REASON* (pp. 209-230). Chicago: The University of Chicago Press.

Dean, M. (1999). *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.

Dean, M. (2010). *Governmentality* (2: nd Ed.). *Power and Rule in Modern Society*. London: Sage.

Donzelot, J. (1991). Pleasure in work. I G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (Red.), *The Foucault effect. Studies in governmentality. With two lectures by and an interview with Michel Foucault* (pp 251-280). Chicago: The University of Chicago Press.

Ekendahl, M. (2009). Perspektiv på eftervård – om missbruksbehandling, tvång och motivation. I K. Billinger & L. Hübner (Red.), *Alkohol och droger: samhällsvetenskapliga perspektiv* (pp. 209-226). Malmö: Gleerups.

Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press i samarbete med Blackwell Publishers.

Fairclough, N. (2001). Critical discourse analysis as a method in social scientific research. I R. Wodak & M. Meyer (Red.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 121-138). London: Sage.

Fairclough, N. (2003). *Analyzing Discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge.

Fejes, A. (2008). Historicizing the lifelong learner. Governmentality and neoliberal rule. I A. Fejes & K. Nicoll (Red.), *Foucault and Lifelong Learning. Governing the subject* (pp 87-99). New York: Routledge.

Foucault, M. (1976). *Sexualitetens historia 1: Viljan att veta*. Stockholm: Gidlunds Förlag.

Foucault, M. (2002a). *Sexualitetens historia 2: Njutningarnas bruk*. Göteborg: Daidalos.

Foucault, M. (2002b). *Sexualitetens historia 3: Omsorgen om sig*. Göteborg: Daidalos.

Foucault, M. (2003). *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Lund: Arkiv förlag.

Foucault, M. (2008a). Regementalitet. I T. Götselius & U. Olsson (Red.), *Diskursernas kamp* (pp.183-204). Stockholm: Symposium.

Foucault, M. (2008b). Självteknologier. I T. Götselius & U. Olsson (Red.), *Diskursernas kamp* (pp. 261-291). Stockholm: Symposium.

Foucault, M. (2010). *Vansinnets historia under den klassiska epoken*. Lund: Arkiv förlag.

Giddens, A. (1997). *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.

Giddens, A. (2007). *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.

Gilje, N. & Grimen, H. (1992). *Samhällsvetenskapernas förutsättningar*. Göteborg: Daidalos.

Gorenstein, E., Tager, F., Shapiro, P., Monk, C. & Sloan, R. (2007). Cognitive-Behavior Therapy for Reduction of Persistent Anger. *Journal of Cognitive and Behavioral Practice*, 41, 168-184.

Greco, M. (1995). Psykosomatiska subjekt och "plikten att vara frisk": personligt handlande i medicinsk rationalitet. I K. Hultqvist & K. Petersson (Red.), *FOUCAULT – Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik. Texter om maktens mentaliteter, pedagogik, psykologi, medicinsk sociologi, feminism och bio-politik* (pp. 272-288). Stockholm: HLS Förlag.

Hindess, B. (1995). Liberalism, socialism och demokrati: variationer på temat politisk styrning. I K. Hultqvist & K. Petersson (Red.), *FOUCAULT – Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik. Texter om maktens mentaliteter, pedagogik, psykologi, medicinsk sociologi, feminism och bio-politik* (pp. 71-85). Stockholm: HLS Förlag.

Hultqvist, K. & Petersson, K. (1995). Nutidshistoria: Några inledande utgångspunkter. I K. Hultqvist & K. Petersson (Red.), *FOUCAULT – Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik. Texter om maktens mentaliteter, pedagogik, psykologi, medicinsk sociologi, feminism och bio-politik* (pp. 16-37). Stockholm: HLS Förlag.

Johansson, H. (2006). *Brist på manliga förebilder: dekonstruktion av en föreställning och dess praktik*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.

Karolinska Institutet. (2008). *Kursplan för introduktionsutbildning i kognitiv beteendeterapi, Ht 2008, 7,5 hp*. Karolinska institutet: Institutionen för neurovetenskap.

Kaveh, S. (2006). *Det villkorade tillståndet. Centralförbundet för Socialt Arbete och liberal politisk rationalitet 1901-1921* Uppsala universitet: Institutionen för idé- och lärdomshistoria.

KBtterapi.se (2011, maj 20) *Vad är sokratiska frågor?* www.kbtterapi.se/?q=node/2

Kling, Å. & Sundell, K. (2006). *Komet för föräldrar – en verksamhetsutvärdering av föräldrars deltagande och upplevelse av programmet Komet*. Stockholm: FoU.

Kåver, A. (2006). *KBt i utveckling. En introduktion till kognitiv beteendeterapi*. Stockholm: Natur och Kultur.

Lardén, M. (2009). *Från brott till genombrott. Kognitiv beteendeterapi för tonåringar med psykosociala problem*. Stockholm: Gothia Förlag AB.

Lemke, T. (2001). 'The birth of bio-politics': Michel Foucault's lecture at the Collège de France on neo-liberal governmentality. *Economy and Society*, 30, (2), 190-207.

Levin, C. (2008). Att undersöka »det sociala« - några ingångar. I A. Meeuwisse, H. Swärd, R. Eliasson-Lappalainen & K. Jacobsson (Red.), *Forskningsmetodik för socialvetare* (pp. 32-40). Stockholm: Natur och Kultur.

Lundgren, M. (2006). *Från barn till elev i riskzon: En analys av skolan som kategoriseringsarena*. Växjö: Institutionen för pedagogik.

Matthews, S., Harvey, A. & Trevithick, P. (2003). Surviving the swamp: using cognitive behavioural therapy in a social work setting. *Journal of social work practice*, 17, (2), 177-185.

Mattsson, T. (2010). *Intersektionalitet i socialt arbete - teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerups.

May, T. (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur

Meeuwisse, A. & Swärd, H. (2000). Inledning. I A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (Red.), *Socialt arbete. En grundbok* (pp. 17-19). Stockholm: Natur och Kultur.

Mik-Meyer, N. & Villadsen, K. (2008). *Maktens former. Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren*. København: Hans Reitzels Forlag.

Nilsson, R. (2008). *Foucault – en introduktion*. Malmö: Égalité.

Pettersson, U. (2001). *Socialt arbete, politik och professionalisering. Den historiska utvecklingen i USA och Sverige*. Stockholm: Natur och Kultur.

Rose, N. (1996a). Governing "advanced" liberal democracies. I A. Barry, T. Osborne & N. Rose (Red.), *FOUCAULT AND POLITICAL REASON* (pp. 37-64). Chicago: The University of Chicago Press.

Rose, N. (1996b). The death of the social? Re-figuring the territory of government', *Economy and Society*, 25, (3), 327-356.

Rose, N. (1999a). *Governing the soul. The shaping of the private self*. London: Free Association Books.

Rose, N. (1999b). *Powers of freedom reframing political thought*. New York: Cambridge University Press.

Repstad, P. (2007). *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

Samrådsforum. (2008). *Psykioterapi – information om olika psykioterapiinriktningar*. Stockholm: Samrådsforum.

Sjögren, J. (2006). *KBT-utbildningen i Stockholms stad. En granskning av Kompetensfondens satsning på utbildning i kognitiv beteendeterapi inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg*. Stockholm: Ersta Sköndal högskola.

Socialstyrelsen. (2007). *ims.nytt, nr. 3*. Stockholm: Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete.

Socialstyrelsen. (2008a). *Metoder som används för att förebygga psykisk ohälsa hos barn. En nationell inventering i kommuner och landsting*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2008b). *ims.nytt, nr 1-2*. Stockholm: Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete.

Socialstyrelsen. (2008c). *ims.nytt, nr 3-4*. Stockholm: Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete.

Socialstyrelsen. (2009). *ims.nytt, nr 2*. Stockholm: Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete.

Socialstyrelsen. (2010). *Evidensbaserad praktik, nr 1*. Stockholm: Avdelningen för kunskapsstyrning.

Thomassen, M. (2007). *Vetenskap, kunskap och praxis. Introduktion till vetenskapsfilosofi*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Tracy, S. (2010). Qualitative quality: eight "big-tent" criteria for excellent qualitative research. *Qualitative inquiry, 16*, (10), 837-851.

Villadsen, K. (2002). Michel Foucault og kritiske perspektiver på liberalismen. Governmentality eller genealogi som analysestrategi. *Dansk Sociologi, 13*, (3), 77-97.

Villadsen, K. (2003). Det sociale arbejde som befrielse. I M. Järvinen & N. Mik-Meyer (Red.), *At skabe en klient*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.

Villadsen, K. (2004). Filantropiens genkomst – Medborgerskab, fællesskab og frihed under ombrydning? *Dansk sociologi, (1)*, 45-63.

Villadsen, K. (2005). Filantropi og 'neo-filantropi' i det sociale arbejde. *Nordisk Sosialt Arbeid*, 25, (3), 194-206.

Whitfield, G. & Williams, C. (2003). The evidence base for cognitive-behavioural therapy in depression: delivery in busy clinical settings. *Advances in Psychiatric Treatment*, 9, 21-30.

Widerberg, K. (2002). *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.

Winther Jørgensen, M & Phillips, L. (1999). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

Wodak, R. (2001). The discourse-historical approach. I R. Wodak & M. Meyer (Red.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (pp. 64-94). London: Sage.

Wright Nielsen, T. (2009). *Viljen til at frigøre. En undersøgelse af empowerment i praksis*. Lund: Socialhögskolan.

Ylisuvaru, A. (2004). *ART i skolan – ett modernt samhällsfenomen*. Linköpings universitet: Institutionen för tematisk utbildning och forskning.

Öhman, M. (2008). Att analysera socialisationens riktning ur ett maktperspektiv. *Utbildning & Demokrati*, 17, (3), 69-88.